
TEORETICKÉ ČLÁNKY

Vekové osobitosti pri realizovaní prevencie v škole **(3)**
Ingrid Emmerová

Obsah

ČLÁNKY Z PRIESKUMU, VÝSKUMU A ANALÝZY

Informovanosť žiakov základných a stredných škôl o extrémizme **(8)**
Marianna Pétiová

Spravodlivosť učiteľa a situácie nespravodlivosti v školskom prostredí **(20)**
Denisa Rovenská

Výskyt šikanovania z pohľadu žiakov základných a stredných škôl **(26)**
Marianna Pétiová

RECENZIE

Elena Lisá: Výcvik diagnostických zručností II. Diagnostický rozhovor v práci **(41)**
Henrieta Roľková

Dana Rosová: Prevencia v školských zariadeniach. Príklady dobrej praxe **(42)**
Katarína Deáková

INFORMAČNÉ ČLÁNKY

Deti predškolského veku a pandémia **(45)**
Lea Rollová, Elena Kopcová

THEORETICAL ARTICLES

Age peculiarities in the implementation of prevention in school **(3)**
Ingrid Emmerová

ARTICLES BASED ON SURVEY, RESEARCH AND ANALYSIS

Awareness of primary and secondary school pupils about extremism **(8)**
Marianna Pétiová

Teacher justice and situations of injustice in the school environment **(20)**
Denisa Rovenská

Occurrence of bullying from the perspective of primary
and secondary school pupils **(26)**
Marianna Pétiová

REVIEWS

Elena Lisá: Diagnostic skills training II. Diagnostic interview at work **(41)**
Henrieta Roľková

Dana Rosová: Prevention in school facilities. Examples of good practice **(42)**
Katarína Deáková

INFORMATIVE ARTICLES

Preschool children and the pandemic **(45)**
Lea Rollová, Elena Kopcová

Vekové osobitosti pri realizovaní prevencie v škole

Ingrid EMMEROVÁ

Katedra pedagogiky a špeciálnej pedagogiky
Pedagogická fakulta KU v Ružomberku

Anotácia: príspevok sa zaoberá problematikou prevencie sociálno-patologických javov v školskom prostredí. Autorka poukazuje na nutnosť zohľadňovania vekových osobitostí pri realizovaní prevencie rizikového, či problémového správania.

Kľúčové slová: prevencia, prevencia v škole, osobitosti prevencie podľa veku.

Pedagogickí a odborní zamestnanci škôl poukazujú na nárast nevhodného správania a problémy s nedisciplinovanosťou u svojich žiakov. Riešia stále viac výchovných problémov, autorita učiteľa klesá, u žiakov sa objavuje rôznorodá paleta nevhodného správania – od drobných prehreškov až po závažné sociálno-patologické javy. Pri realizovaní efektívnej prevencie rizikového, či problémového správania je potrebné zohľadňovať množstvo faktorov, jedným z určujúcich je **vek adresáta prevencie**. Vek ovplyvňuje voľbu metód a foriem prevencie, ako aj skutočnosť, na ktoré riziká a druhy nevhodného a problémového správania je nutné sa v prevencii zameriavať.

Cieľom prevencie u detí a mládeže je na jednej strane, aby sa nedopúšťali nevhodného, rizikového či problémového správania a na druhej strane, aby sa nestali obeťou (príprava žiakov na osvojenie si a uplatňovanie preventívnych opatrení, ktorými by mohli znížiť riziko svojho ohrozenia, napr. kriminalitou, výcvik primeraného reagovania v situácii ohrozenia, čiže prevencia viktimácie).

Prevenčná činnosť musí byť systematická práca počas celého školského roka adekvátnymi a vekuprímeranými formami a metódami. Ako uvádzajú M. Hrušková a T. Mrhálek (2018) je nutná stále širšia prevencia v oblasti rizikového správania dospievajúcich, ale kvalitatívne diferencovaná na konkrétny rizikový vek. Okrem nešpecifickej prevencie realizovať aj prevenciu špecifickú, zameranú na jednotlivé druhy rizikového, resp. problémového správania. Možno súhlasiť s M. Zelinom (2021), že odolnosť je základom prevencie v najširšom kontexte, odolný človek by mal mať dobré copingové stratégie riešenia stresov, mal by byť rezilientný voči záťaži, stresom, konfliktom, jeho osobnosť by mala byť ucelená, s vnútornou lokalizáciou kontroly správania.

Preventívne aktivity sú potrebné už u **detí v predškolskom veku**. V zhode s M. Lipnickou (2011) konštatujeme, že témy edukačných (a teda aj preventívnych) aktivít pre dieťa je potrebné formulovať zrozumiteľne, na úrovni jeho poznania a skúseností alebo ako problém, ktorý postupnosťou realizácie rôznych činností vyrieši, pochopí, urobí.

Z preventívnych projektov môžeme uviesť projekt *Sladkosti závislosťou*, ktorého cieľom je naučiť deti prekonávať frustrácie zdravie nepoškodzujúcimi spôsobmi. Projekt *Krok za krokom od známeho k neznámemu* pozostáva z čiastkových projektov pre jednotlivé ročníky žiakov základnej školy, vrátane najstaršej vekovej skupiny detí materskej školy.

Prevenciu problémového správania je nevyhnutné realizovať u žiakov mladšieho školského veku (6 až 11 – 12 rokov), teda na **prvom stupni základnej školy**.

Z preventívnych programov, ktoré sú určené pre žiakov mladšieho školského veku možno uviesť *Póla radí deťom* (cieľom je naučiť žiakov 1. ročníka ZŠ bezpečne sa správať v rizikových situáciách, správať sa zodpovedne k svojmu

zdraviu a svojim veciam, zvyšovať právne a sociálne vedomie) a *Oliho príbeh* (zameriava sa na žiakov 2. a 3. ročníka ZŠ a cieľom je upozorniť na nebezpečenstvá a riziká železničnej dopravy). Spoluprácu škôl s policajtní – preventistami možno hodnotiť pozitívne, mladší žiaci ocenia už aj fakt vidieť profesionálneho policajta v uniforme.

Pre mladších žiakov je určená kniha Jacques Breuil – Jean Breuil *Filipove dobrodružstvá I (prevencia drogových závislostí)*. V jednotlivých kapitolách sa pojednáva o dôležitosti pobytu na čerstvom vzduchu, pohybu, hygieny, škodlivých účinkov fajčenia, alkoholu a ďalších drog, rozoznávajú nezdoravých potravín a iné. Vhodným doplnkom preventívnej práce v základnej škole je kniha Claire Raynerovej *Nenič svoje múdre telo*. Adekvátnym spôsobom vysvetľuje, aké škody môže narobiť droga.

Pri prevencii sexuálneho zneužívania je možné využiť vmaľované *Pušinky nie sú na rozkaz* a *Dotyky nie sú na rozkaz*. Názorne pomenúvajú isté situácie, o ktorých sa následne (adekvátne úrovni adresátov preventívnych snáh) možno porozprávať.

Škola od žiaka vyžaduje rešpektovanie noriem a pravidiel. E. Gajdošová, L. Hubinská a V. Jakubková (2011) pri mladšom školskom veku uvádzajú, že problém je najčastejšie v tom, že žiaci síce vedia, ako sa majú správať, ale konflikt medzi aktuálnou potrebou a hodnotnejším, ale menej atraktívnym modelom často riešia odložením povinnosti. Tento stav je spôsobený rozvojom detskej vôle, ktorý v tomto období začína.

B. Živčáková (2012) približuje ciele primárnej prevencie u žiakov mladšieho školského veku, z ktorých za najdôležitejšie pokladáme: ponúknuť žiakom nové informácie vzhľadom na úroveň vedomostí a zrelosti detí, pozitívne ich motivovať k prijateľným životným aspiráciám a pomôcť deťom vyvinúť vlastnú stratégiu ochrany zdravia už v mladšom školskom veku.

Vo veku od 7 do 11 – 12 rokov je potrebné sa orientovať najmä na prevenciu legálnych drog, brať do úvahy skutočnosť, že žiaci sú v tomto veku ľahko ovplyviteľní partiou rovesníkov.

V súvislosti s prevenciou drogových závislostí sa v odbornej literatúre zdôrazňuje, že účinnosť prevencie sa zvýši, keď je začatá 2 – 3 roky pred prvým kontaktom s drogou. O. Bindasová (1995) podrobnejšie uvádza: alkohol a nikotín 7 – 9 rokov, zneužívanie organických rozpúšťadiel 9 – 12 rokov, marihuana, hašiš 11 – 13 rokov: teda začať už na 1. stupni ZŠ (ostatné drogy: 13 – 15 rokov).

Rizikám kyberpriestoru je potrebné tiež venovať pozornosť. V súvislosti s prevenciou možno poukázať aj na úlohy mediálnej výchovy. Jej cieľom je na 1. stupni ZŠ, aby žiaci lepšie porozumeli pravidlám fungovania mediálneho sveta, vekuprimerane sa v ňom orientovali a dokázali posudzovať mediálne šírené posolstvá. Osobitne pre žiakov prvého stupňa sú vhodné filmy v rámci projektu *Ovce.sk*.

Prevencia u žiakov staršieho školského veku (11 – 12 až 15 rokov), čiže na **druhom stupni základnej školy** sa musí zameriavať širšie, na viaceré druhy rizikového, či problémového správania. Ide o náročné obdobie puberty. Emočné prežívanie pubescenta je podľa J. Oravcovej (2002) intenzívne, nestále a labilné, prejavy emócií sa vidia často neprimerané daným podnetom. Emočná nevyrovnanosť sa prejavuje aj v citoch pubescenta k sebe samému, jeho sebaúcta je zraniteľná, typická je senzitivná vzťahovosť, ktorá komplikuje vzťahy pubescenta a dospelých. M. Kolaříková, A. Petrová a E. Urbanovská (2017) upozorňujú na zvýšenú kritickosť k existujúcim požiadavkám a normám a k potrebe vyjadriť svoj názor. Mnohé varianty správania žiakov tohto veku sú dané potrebou hľadať novú identitu, a preto skúšajú i dosiaľ zakázané aktivity (alkohol, ďalšie drogy, sexuálne experimentujú a pod.). Možno súhlasit' s autormi A. Kopányiovou, Š. Matulom, E. Smikovou a Z. Vojtovou, podľa ktorých sa v tomto veku zvyšuje tendencia experimentovať s rizikom, pubescentom chýba skúsenosť a náhľad na vlastnú zraniteľnosť. Vplyv rovesníkov sa môže prejaviť aj v experimentovaní s drogami či so sexom, čo je v niektorých skupinách považované za štandard.

Keďže variabilita nevhodného – rizikového či problémového správania je u žiakov druhého stupňa široká, je nutné vykonať monitoring výskytu rizikového či problémového správania. Podľa skladby žiakov a problémov, ktoré sú špecifické a vychádzajú z rozmanitosti školských tried, z dlhodobého pôsobenia sociálnych vplyvov a pod., sa musia cielene zameriavať aj preventívne aktivity.

Aktuálnym problémom väčšiny škôl je agresívne správanie žiakov. Pri agresívnom správaní ide o porušenie a obmedzenie práv druhých – symbolické alebo reálne obmedzovanie, poškodzovanie a ničenie. Agresívne správanie môže prerásť až do šikanovania, ktoré patrí medzi najzávažnejšie negatívne javy v súčasnej škole. Štátna školská inšpekcia Slovenskej republiky vykonáva inšpekcie, v rámci ktorých zisťuje bezpečnosť školského prostredia a vzťahy medzi aktérmi vzdelávania. V školskom roku 2018/2019 zrealizovala inšpekcie v 79 základných školách. Zarážajúce je zistenie, že v základných školách bolo šikanovanie prítomné takmer vo všetkých kontrolovaných školách. Obeťou šikanovania bolo viackrát 16,9 % žiakov. Svedkom šikanovania

bolo jedenkrát alebo viackrát až 40,3 % opýtaných. Zistenia Štátnej školskej inšpekcie aj v školskom roku 2019/2020 o výskyte šikanovania u žiakov základných a stredných škôl potvrdzujú rozšírenie tohto negatívneho javu (zistenie sa uskutočnilo v 31 základných školách). Obetou šikanovania bolo 14,5 % žiakov ZŠ, svedkom šikanovania bola viac ako štvrtina opýtaných, konkrétne 37 % žiakov základných škôl.

Agresívne správanie žiakov sa vyskytuje aj v kyberpriestore, anonymné prostredie internetu predstavuje v tomto smere značné nebezpečenstvo. Môže sa prejaviť v rozličných formách, napr. ako kyberšikanovanie či kyberstalking, existujú aj ďalšie formy kybernetických útokov. Kyberšikanovanie napriek absencii reálnej fyzickej sily je veľmi zákerné a nebezpečné. V niektorých prípadoch môže ísť aj o kombináciu klasického šikanovania a kyberšikanovania: fyzické šikanovanie je natočené a následne zverejnené na internete, čo obeť ešte viac zraňuje a ponižuje.

V školách je vhodné realizovať preventívne programy zamerané na harmonizáciu vzťahov a zlepšenie klímy školy. Najvhodnejšie sú preventívne programy a projekty zamerané najmä na konštruktívne riešenie konfliktov, zvládanie záťažových situácií, rozvoj sociálnych spôsobilostí a pod. Kontinuálne a komplexné programy, interaktívne programy, predovšetkým programy pomáhajúce žiakom čeliť sociálnemu tlaku, zamerané na skvalitnenie komunikácie, nenásilné zvládanie konfliktov, zvyšovanie zdravého sebavedomia, zvládanie úzkosti a stresu sú prínosné pri prevencii agresívneho správania a šikanovania. Pedagogickí a odborní zamestnanci škôl by mali ubezpečiť žiakov, že pri akýchkoľvek problémoch (napr. so šikanovaním či kyberšikanovaním) sa môžu na nich obrátiť, prípadne poskytnúť žiakom kontakty na odborníkov.

Je nevyhnutné venovať intenzívnu pozornosť prevencii rizík kyberpriestoru – okrem už spomínaného kyberšikanovania, k ďalším rizikám možno zaradiť kybergrooming, sexting, on-line radikalizáciu a pod. Je dôležité naučiť žiakov, aby dodržiavali zásadu nezverejňovať na internete či cez mobil osobné údaje, fotografie či iné dôverné informácie. Žiakom je potrebné vysvetliť, že internet môže byť nebezpečný. Musia si uvedomiť, že nikdy s určitosťou nevedia, kto je v skutočnosti na druhej strane.

Pre žiakov druhého stupňa ZŠ je vhodné zrealizovať diskusie na tému trestnoprávnej zodpovednosti. Osoba, ktorá v čase spáchania trestného činu dovŕšila vek 14 rokov a neprekročila 18 rokov sa v zmysle legislatívy SR považuje za mladistvú. Mladistvým osobám môže súd, v zmysle platnej legislatívy, uložiť tresty, ochrannú výchovu, výchovné opatrenia.

Adolescencia (15 – 16 až 19 – 21 rokov) predstavuje vstup do sveta dospelých. Je to obdobie nástupu do zamestnania, resp. na vysokú školu, významným medzníkom je dosiahnutie plnoletosti, čím mladý človek získava spôsobilosť na právne úkony a preberá plnú zodpovednosť za svoje správanie. Ako uvádza M. Vágnerová (2012) je to obdobie hľadania a prehodnocovania, kedy má jedinec zvládnuť vlastnú premenu, dosiahnuť prijateľné sociálne postavenie a vytvoriť si subjektívne uspokojivú, zrelšiu formu vlastnej identity.

Mladí ľudia v období adolescencie sú vhodné obeť na ľahké ovplyvňovanie. V čase dospievania mnoho mladých ľudí prežíva silnú neistotu, pociťujú neporozumenie sveta a neuspokojenie z vlastného života. Adolescenti v krízových momentoch zložitých životných situácií bez väčších ťažkostí podľahnú psychickej manipulácii zo strany manipulátorov. A. Kopányiová, Š. Matula, E. Smíková a Z. Vojtová upozorňujú na idealizmus adolescenta, snaží sa byť čínorodý v spoločenskej či politickej oblasti. Rizikom sa stávajú náboženské či extrémistické sekty a kulty. Dôležitým aspektom je internet – prístup k informáciám je jednoduchší a masové rozšírenie tohto média býva často zneužívané na propagandu a šírenie manipulujúcich informácií. Prostredníctvom neho môžu extrémistické skupiny, či zhubné kulty a sekty propagovať svoje myšlienky, idey, vzájomne komunikovať a získavať nových členov. Podľa D. Kopčanovej, A. Kopányiovej a E. Smíkovej (2016) potreba patriť do nejakej partie, potreba kamarátstva, je pre adolescentov veľmi silná. Mladých ľudí nemusí primárne motivovať napríklad extrémistická ideológia, ale iné výhody členstva v skupine: skupina poskytuje identitu, komunitu, ochranu, vzrušenie, uspokojenie sociálnych a psychologických potrieb, ktoré si mladí nevedia uspokojiť vo svojom okolí.

Pre adolescenta je veľmi dôležitý telesný vzhľad, čo môže stáť za vznikom porúch príjmu potravy, či závislostného správania, ktoré súvisí s tzv. kultom tela. Pri preventívnej práci s adolescentnou mládežou je potrebné si uvedomiť skutočnosť, na ktorú upozorňuje J. Oravcová (2002): adolescent je ochotný akceptovať skutočnosť, že je potrebné dodržiavať normy, nechce ale prijímať pravidlá len preto, že existujú, sám si vyberá hodnoty a normy, ktoré chce dodržiavať. Problémom sa stáva nadbytok hodnôt a najmä ich roztrieštenosť, výsledkom čoho je osobný zmätok a neistota. Ak adolescent nenachádza možnosť pozitívnej sebarealizácie, volí si nekonformitu, negáciu všeobecne platných hodnôt a často nevhodné správanie, napr. vandalizmus.

Záver

Pri realizovaní prevencie je nevyhnutné zohľadniť vekové osobitosti. Čím nižší je vek, tým musí byť prevencia menej špecifická a viac sa musia preventívne aktivity zameriavať na zdravie. Vekom rastie význam racionálnej argumentácie, je vhodné dať priestor na diskusiu. Čím je vek žiakov vyšší, tým viac by sa mali aktívnejšie zapájať do preventívnych aktivít.

- ▶ Vo vekovej kategórii **3 až 6 rokov** je nutné sústrediť pozornosť na ochranu zdravia a naučiť deti niektoré veci seabavedome odmietat'. Musia vedieť, že svet skrýva aj isté nebezpečenstvo, či hrozby. Prevencia v predškolských zariadeniach sa zameriava na vytváranie zdravých životných návykov.
- ▶ Žiakov vo veku **6 až 12 rokov** je potrebné naučiť zručnostiam ako vychádzať s rovesníkmi a ako sa zapojiť do skupiny. V tomto veku majú tendenciu premýšľať čiernobielo a podľa očakávania druhých, nechajú sa ľahko ovplyvniť partiou rovesníkov či kamarátov. Je potrebné pokračovať v zdôrazňovaní hodnoty zdravia. Poskytované informácie by mali byť konkrétne, vhodné je zrozumiteľne vysvetľovať.
- ▶ Vek **12 až 15 rokov** je veľmi náročný, nastupuje puberta. Toto obdobie sa spája s kritikou voči rodičom, učiteľom a autoritám. Prevencia sa musí zameriavať na rozvoj sociálnych zručností, vhodné sú interaktívne programy, ktoré pomáhajú čeliť sociálnemu tlaku. Je potrebné rozvíjať asertívne správanie, uskutočňovať aktivity zamerané na skvalitnenie komunikácie, nenásilné zvládanie konfliktov a zvládanie stresu. Približne od veku 13 rokov sa mení spôsob myslenia a realizátor prevencie by mal byť skôr partnerom v oblasti poskytovania informácií. Dospelé osoby by mali poskytovať podporu pri problémoch.
- ▶ Vo veku **15 až 19 rokov** dochádza k telesnému a duševnému dozrievaniu. Objavuje sa schopnosť riešiť problémy, rozhodovať sa, abstraktne myslieť, spájať veci. Veľmi dôležitá je skupina rovesníkov či kamarátov. Dospelý by mal fungovať ako zdroj informácií, zároveň by mal mladého človeka povzbudzovať k samostatnosti a sebadôvere. Mladí ľudia v tomto veku sa neuspokoja iba s prijímaním informácií, chcú aktívne diskutovať. Je vhodné oboznámiť ich aj s možnosťami odbornej pomoci (najmä tzv. pomáhajúcich profesií).

Pri výskyte nevhodného správania je dôležité v správaní žiakov dôsledne riešiť i menej závažné problémy, pretože ich prehliadanie či podceňovanie môže viesť u žiakov k závažnejším formám správania. Ak sa nevhodné, napríklad agresívne správanie, nepodchytí včas, môže sa stať správaním, ktoré prijme väčšina žiakov a prerásť do závažnejších foriem, napríklad šikanovania, či páchania trestnej činnosti. Je potrebné si uvedomiť skutočnosť, že všetci maloletí či mladiství, ktorí sa dopustili trestného činu sú alebo boli žiakmi základnej, či strednej školy. Je preto nesmierne dôležité venovať pozornosť žiakom už pri menej závažných prehreškoch a riešiť ich, aby sa predišlo vzniku závažnejších problémov v správaní a realizovať sekundárnu prevenciu, samozrejme v spolupráci s odborníkmi z poradenských zariadení.

Spektrum problémového, či rizikového správania žiakov je široké a neustále sa mení. Okrem javov, ktoré sa roky vyskytujú u detí a mládeže (záškoláctvo, experimentovanie s drogami, páchanie trestných činov a i.) prejavujú sa nové trendy vo výskyte problémového správania žiakov, napr. nárazové pitie s cieľom čo najrýchlejšie sa opit' (binge-drinking) a najmä nové riziká v súvislosti s modernými technológiami a on-line prostredím. Zaznamenávame prudký nárast niektorých druhov problémového správania, ako je to u porúch príjmu potravy. Je nevyhnuté realizovať monitoring problémového správania, keďže sa prevencia musí sústrediť na tie problémy, ktoré aktuálne ohrozujú žiakov. Pri jej realizovaní je potrebné zohľadňovať osobitosti vekových špecifik.

Literatúra

- ▣ BINDASOVÁ, O.: Prevenčia drogových závislostí – včera, dnes a zajtra. In: *Drogy a škola*. Zborník prednášok. Banská Bystrica: 1995.
- ▣ GAJDOŠOVÁ, E. – HUBINSKÁ, L. – JAKUBKOVÁ, V.: *Intervencie pracovníkov pomáhajúcich profesií pri riešení problémov a porúch detí v správaní s dôrazom na rozvíjanie ich sociálno-emocionálnej a morálnej zrelosti*. Bratislava: 2011, 239 s. ISBN 978-80-8127-014-7
- ▣ HRUŠKOVÁ, M. – MRHÁLEK, T.: Risky behaviour in older school children. In: *Kontakt*, 2018, č. 1, s. 83 – 91. ISSN 1212-4117
- ▣ KOLAŘÍKOVÁ, M. – PETROVÁ, A. – URBANOVSKÁ, E.: *Profesní připravenost učitelů základních škol v oblasti řešení rizikového chování a možnosti jeho prevence v Moravskoslezském kraji II. Psychologické aspekty*. Opava: 2017, 192 s. ISBN 978-80-7510-236-2
- ▣ KOPÁNYIOVÁ, A. – MATULA, Š. – SMIKOVÁ, E. – VOJTOVÁ, Z.: *Metodická příručka pre prácu s deťmi ako obeťami násillia s dôrazom na prevenciu ich komerčného sexuálneho zneužívania*. Bratislava. Dostupné na: www.komposyt.sk
- ▣ KOPČANOVÁ, D. – KOPÁNYIOVÁ, A. – SMIKOVÁ, E.: *Metodická příručka pre zamestnancov a zamestnankyne poradenských zariadení v rezorte školstva SR. Příručka je určená na predchádzanie extrémizmu, antisemitizmu, xenofóbie a ostatným formám intolerancie v školskom prostredí*. Bratislava: 2016. Dostupné na: www.minedu.sk
- ▣ LIPNICKÁ, M.: *Predškolská pedagogika nielen pre učiteľov*. Prešov: 2011, 152 s. ISBN 978-80-89510-01-6.
- ▣ ORAVCOVÁ, J.: *Vývinová psychológia*. Žilina: 2002, 102 s. ISBN 80-8070-010-9
- ▣ *Správy o bezpečnosti školského prostredia a vzťahoch medzi aktérmi vzdelávania v školskom roku 2018/2019 a 2019/2020*. Dostupné na: www.ssiba.sk
- ▣ VÁGNEROVÁ, M.: *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Praha: 2012, 531 s. ISBN 978-80-246-2153-1
- ▣ ZELINA, M.: Psychická odolnosť ako prevencia. In: *Prevenčia*. 2021, č. 1, s. 3 – 8. ISSN 1336-3689
- ▣ ŽIVČÁKOVÁ, B.: Škola zdravého života (prevencia závislostí na prvom stupni základnej školy). In: *Pedagogické rozhľady*. 2012, č. 1 – 2, s. 20 – 23. ISSN 1335-0404

Informovanosť žiakov základných a stredných škôl o extrémizme

Marianna PÉTIOVÁ

CVTI SR Bratislava

Anotácia: v článku sú prezentované výsledky výskumu realizovaného v roku 2020, ktorý bol zameraný na zistenie informovanosti žiakov základných a stredných škôl o extrémizme, zdroje informácií a sledovanie internetových stránok, ktoré propagujú extrémizmus.

Kľúčové slová: žiaci základných a stredných škôl, extrémizmus, informovanosť, zdroj informácií, internetové stránky.

■ Úvod

Extrémizmus je zložitý fenomén a skúma ho mnoho vedných odborov. V Konceptii boja proti radikalizácii a extrémizmu do roku 2024 je uvedené, že „extrémizmus označuje prejavy a konania vychádzajúce z postojov ideológie krajne vyhrotenej k princípom demokratického právneho štátu, ktoré priamo alebo v určitom časovom horizonte, úmyselným verbálnym alebo fyzickým konaním pôsobia deštruktívne na existujúci demokratický systém a jeho základné atribúty, s cieľom presadiť vlastné ideologické ciele. Medzi charakteristické črty extrémizmu patrí jeho útok na systém základných práv a slobôd garantovaných ústavou a medzinárodnými ľudskoprávnymi dokumentmi, ako aj jeho snaha obmedziť, potlačiť, resp. znemožniť výkon základných práv a slobôd pre určité skupiny obyvateľstva definované ich skutočnou alebo domnelou príslušnosťou k niektorej rase, národu, národnosti, etnickej skupine alebo pre ich skutočný alebo domnelý pôvod, farbu pleti, pohlavie, sexuálnu orientáciu, politické presvedčenie alebo náboženské vyznanie“.¹ Extrémizmus sa v súčasnosti stáva hrozbou najmä pre mládež. Je na vzostupe a darí sa mu oslovovať túto vekovú skupinu predovšetkým prostredníctvom internetu. Opakovane sú zaznamenávané snahy zahraničných extrémistických skupín presadiť sa na Slovensku a získať nových členov. Extrémizmus je teda možné považovať za celosvetový problém a jeho riešenie je veľmi aktuálne nielen na medzinárodnej, ale i na vnútropolitickú scénu štátov Európskej únie.

Výskumná úloha *Pohľad žiakov základných a stredných škôl na prejavy extrémizmu, xenofóbie, rasizmu, diskriminácie a na subkultúry mládeže* bola realizovaná v roku 2020. Vychádzala z Konceptie boja proti extrémizmu na roky 2015 – 2019 a z novej Konceptie boja proti radikalizácii a extrémizmu do roku 2024. Úloha nadväzovala na výskumy, ktoré boli v Centre vedecko-technických informácií realizované v rokoch 2010, 2016, 2017, 2018 a 2019. Jej cieľom bolo zistenie názorov, postojov, informovanosti a osobných skúseností žiakov základných a stredných škôl s prejavmi extrémizmu, xenofóbie, rasizmu a diskriminácie a ich pohľad na subkultúry mládeže. Výskum sa uskutočnil metódou dotazníkového zisťovania v rámci celého Slovenska. Výberový súbor tvorili žiaci 7., 8. a 9. ročníkov základných škôl a žiaci 1., 2. a 3. ročníkov všetkých typov stredných škôl. Údaje boli spracované prostredníctvom programu SPSS a boli interpretované v jednotlivých podsúboroch podľa vopred stanovených demografických znakov.

¹ Konceptia boja proti radikalizmu a extrémizmu do roku 2024, s. 10.

■ Charakteristika výskumného súboru

Súbor respondentov tvorilo spolu 2 687 žiakov základných a stredných škôl a zúčastnilo sa ho 1 356 dievčat a 1 331 chlapcov. Respondenti mali najčastejšie 15 rokov (547). V nižšom počte sa zapojili aj žiaci základných a stredných škôl vo veku 16 (478), 14 (460), 17 (422) a 13 rokov (395). Najmenej opýtaných malo 12 (224) a 18 rokov (161). V súbore žiakov základných škôl vyplnilo dotazníky 1 270 respondentov, pričom v podsúbore žiakov stredných škôl sa výskumu zúčastnilo 1 411 osôb. Najvyšší počet žiakov pochádzal z Nitrianskeho kraja (391). Nižší počet respondentov, ktorí sa zapojili do výskumu, žil v Banskobystrickom (362), Prešovskom (360), Trenčianskom (356), Bratislavskom (340) a v Trnavskom kraji (316). Dotazníky v najnižšom počte vyplnili opýtaní pochádzajúci z Košického (292) a zo Žilinského kraja (270).

■ Záujem žiakov o témy venované extrémizmu, rasizmu, národnostným menšinám, tolerancii...

Multikultúrnou výchovu chápeme ako súčasť moderného poňatia výchovy a vzdelávania, ako proces, prostredníctvom ktorého si jednotlivci vytvárajú spôsob pozitívneho vnímania kultúr odlišných od ich vlastnej a učia sa regulovať svoje správanie k príslušníkom iných kultúr. V podstate je to snaha o úspešnú socializáciu jedinca v pluralitnej európskej spoločnosti, pretože ich učí nepresadzovať si vlastné záujmy a svoju kultúru nepovažovať za niečo cennejšie než sú hodnoty iných kultúr.² Pri sledovaní prejavov extrémizmu nás zaujímalo, či respondenti majú možnosť získať v školskom prostredí pravdivé a objektívne informácie o tomto negatívnom jave. Okrem toho sme zisťovali, či majú žiaci základných a stredných škôl záujem o tieto témy, prípadne, o ktorej z nich by chceli byť viac informovaní. Všetky témy o problematike extrémizmu, národnostných menšinách, rasizme, antisemitizme a tolerancii oslovlili 43,2 % respondentov. Len jednu tému z celého spektra preferovalo 6,5 % žiakov základných a stredných škôl a ukázalo sa, že táto problematika nezaujímal asi polovicu (50,3 %) opýtaných.

Z odpovedí respondentov (118), ktorí detailnejšie špecifikovali jednotlivé témy, vyplynulo, že najviac ich zaujala problematika rasizmu (72). Opýtaní vo výrazne nižšom počte preferovali témy o tolerancii (17), extrémizme (13) a národnostných menšinách (12), pričom len vo veľmi malej miere ich oslovila problematika antisemitizmu (4).

Celý okruh tém o problematike extrémizmu, národnostných menšinách, rasizme, antisemitizme a tolerancie zaujal najmä dievčatá (51,4 %, chlapci: 34,7 %). Konkrétna téma oslovila približne rovnaký počet opýtaných z oboch skupín (chlapci: 6,2 %, dievčatá: 6,7 %), pričom chlapci (59,1 %, dievčatá: 41,9 %) vo výrazne vyššom počte neprejavili o danú problematiku žiadny záujem. Z týchto zistení vyplynulo, že témy venované extrémizmu, národnostným menšinám, rasizmu, antisemitizmu a tolerancii viac oslovili dievčatá než chlapcov.

Záujem o všetky témy, ktoré patria do oblasti prosociálnej výchovy prejavili najčastejšie druháci stredných škôl. Získanie poznatkov z konkrétnej oblasti preferovali v najvyššom počte ôsmaci. Názor, že spomenuté témy ich nezaujali, deklarovali najmä žiaci 7. ročníkov základných škôl.

Tabuľka 1

Záujem o témy venované extrémizmu, rasizmu...	1. ročník SŠ	2. ročník SŠ	3. ročník SŠ	7. ročník ZŠ	8. ročník ZŠ	9. ročník ZŠ
zaujíma sa o všetky témy	48,4	51,2	47,4	32,1	41,2	36,2
zaujíma sa len o jednu tému	6,0	5,4	3,5	5,7	10,2	8,2
nie, nezaujíma	45,6	43,4	49,1	62,2	48,6	55,6

Celkový okruh tém venovaných problematike extrémizmu, národnostných menšín, rasizmu, antisemitizmu a tolerancie zaujal vo výrazne vyššej miere gymnazistov (58,3 %) než žiakov stredných odborných škôl (44,7 %). Konkrétna téma oslovila približne rovnaký počet opýtaných z oboch typov stredných škôl (G: 5,0 %, SOŠ: 4,9 %). O danú problematiku neprejavila záujem až polovica (50,4 %) žiakov stredných odborných škôl a 36,7 % gymnazistov. Z týchto zistení je zrejmé, že otázky extrémizmu,

² Bakošová, Z. a kol.: Teórie sociálnej pedagogiky. Edukačné, sociálne a komunikačné aspekty. Bratislava : SPS SAV, 2011. ISBN 978-80-970675-0-2, s. 77.

národnostných menšín, rasizmu a antisemitizmu vo výrazne vyššej miere oslovili žiakov gymnázií než ich rovesníkov študujúcich v stredných odborných školách. Príčinu týchto zistení vidíme v obsahovom zameraní jednotlivých typov stredných škôl, pričom je zrejmé, že gymnazisti sa na vyučovaní venujú týmto témam vo výrazne vyššej miere než žiaci stredných odborných škôl.

O všetky spomenuté témy prejavili záujem najmä respondenti žijúci v Nitrianskom a v Banskobystrickom kraji. Konkrétna téma oslovila v najvyššej miere opýtaných z Prešovského kraja. Názor, že žiadna z predložených tém nie je zaujímavá, prezentovali najčastejšie žiaci základných a stredných škôl s trvalým bydliskom v Trenčianskom, Žilinskom a v Trnavskom kraji. Zistené údaje potvrdili, že témy, ktoré patria do oblasti prosociálnej výchovy najviac oslovili opýtaných v Nitrianskom kraji, pričom najnižší záujem prejavili žiaci pochádzajúci z Trenčianskeho kraja.

Tabuľka 2

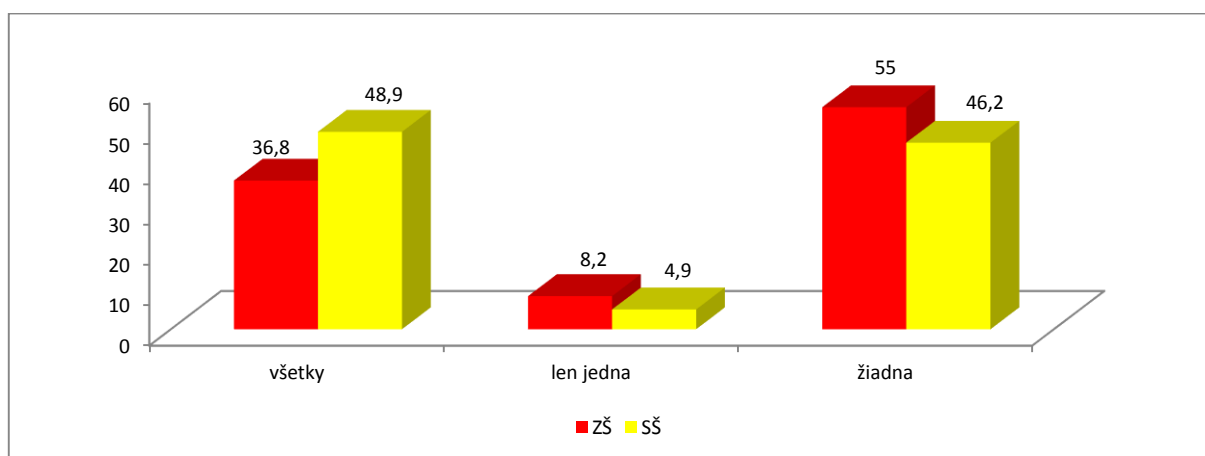
Záujem o témy venované extrémizmu, rasizmu, tolerancii...	BA	TT	TN	NR	ZA	BB	PO	KE
zaujíma sa o všetky témy	42,6	39,6	39,2	51,4	40,0	48,6	37,8	44,5
zaujíma sa len o jednu tému	7,1	5,7	5,6	6,1	4,4	7,7	10,6	3,4
nie, nezaujíma sa	50,3	54,7	55,2	42,5	55,6	43,7	51,6	52,1

Žiaci, ktorých zaujímali témy o problematike extrémizmu, národnostných menšín, rasizme, antisemitizme a tolerancii, mali podľa ich názoru, výrazne častejšie dostatok informácií o extrémizme (60,4 %, zaujala ich len jedna téma: 49,2 %, témy ich nezaujali: 7,0 %). Poznatky o tomto spoločensky negatívnom jave chýbali najčastejšie respondentom, ktorí prejavili záujem len o konkrétnu tému z tejto oblasti (19,0 %, zaujali ich všetky témy: 5,5 %, témy ich nezaujali: 4,3 %). Neochotu získať potrebné poznatky deklarovali vo výrazne vyššom počte opýtaní, ktorí otvorene priznali, že ich daná problematika nezaujíma (88,7 %, zaujali ich všetky témy: 31,3 %, zaujala ich len jedna téma: 34,1 %).

■ Porovnanie údajov za základné a stredné školy

Porovnanie výsledkov potvrdilo, že stredoškôľakov výrazne častejšie oslovili všetky témy, ktoré patria do oblasti prosociálnej výchovy, zatiaľ čo žiaci základných škôl preferovali iba niektorú z uvedených tém. Nezáujem o problematiku extrémizmu, národnostných menšín, rasizmu a antisemitizmu deklarovala viac než polovica žiakov základných škôl a 46,2 % stredoškôľakov. Z uvedeného je zrejmé, že stredoškôľáci sa omnoho častejšie zaujímali o danú problematiku, pričom väčšinu žiakov základných škôl táto závažná téma vôbec neoslovila.

Graf 1 Záujem žiakov o témy venované extrémizmu a rasizmu podľa typu školy

■ Porovnanie údajov za roky 2010, 2016, 2018 a 2020

Komparácia dát ukázala, že od roku 2010 sa zvýšil počet opýtaných, ktorých zaujali všetky témy a znížil sa počet žiakov, ktorí preferovali jednu špecifickú oblasť. Zároveň klesol aj počet respondentov, ktorých problematika extrémizmu, národnostných menšín, rasizmu a antisemitizmu vôbec nezaujala. Tieto zistenia ukázali, že v súčasnosti sa žiaci základných a stredných škôl vo vyššom počte zaujímali o témy, ktoré patria do oblasti multikultúrnej výchovy, pričom ich oslovil najmä celý súbor týchto tém.

Tabuľka 3

Záujem žiakov o témy extrémizmu, rasizmu, tolerancii...	2010	2016	2018	2020
zaujali ho/ju všetky témy	36,8	32,8	42,1	43,2
zaujala ho/ju len jedna téma	10,3	12,3	8,0	6,5
nezaujala ho/ju žiadna z uvedených tém	52,9	54,9	49,9	50,3

■ Dostatok informácií o prejavoch extrémizmu na Slovensku

Vytvorenie správnych názorov a postojov mladých ľudí je často podmienené získaním dostatočného množstva objektívnych informácií. Významnou úlohou školy je odovzdať mladým ľuďom dostatok poznatkov o histórii, naučiť ich analyzovať myšlienky, ktoré extrémizmus hlása a propaguje, vštepiť im morálne hodnoty spojené s toleranciou a pochopením pre iné kultúry a naučiť ich kriticky myslieť. Viac než tretina (31,3 %) opýtaných bola s mierou svojej informovanosti o prejavoch extrémizmu na Slovensku spokojná, ale istý deficit týchto poznatkov pociťovalo 37,3 % respondentov. Približne rovnaký počet (31,4 %) oslovených žiakov prezentoval názor, že daná problematika ich nezaujala. Je potrebné si uvedomiť, že ide o subjektívny názor detí a mladých ľudí o miere informovanosti o prejavoch extrémizmu. Je dôležité, aby žiaci základných a stredných škôl mali dostatok poznatkov o činnosti týchto skupín, poznali platnú legislatívu a vedeli, že prejavy extrémizmu sú podľa nej trestné.

S mierou informovanosti o prejavoch extrémizmu na Slovensku boli spokojnejší chlapci (36,1 %) než dievčatá (26,5 %), ktoré výrazne častejšie pociťovali nedostatok týchto poznatkov (dievčatá: 46,9 %, chlapci: 27,5 %). Nezáujem o získanie vedomostí o extrémizme deklarovala viac než tretina (36,4 %) chlapcov a 26,6 % dievčat. Zistené údaje ukázali, že chlapci boli s mierou informovanosti o extrémizme spokojnejší než dievčatá, ktoré častejšie hodnotili svoje vedomosti kriticky.

Názor, že sú o extrémizme dostatočne informovaní, vyjadrili najmä žiaci 1. ročníkov stredných škôl. Potrebné vedomosti najčastejšie chýbali tretiakom. Siedmáci sa omnoho častejšie než ostatní o danú problematiku nezaujímali. Z uvedeného je zrejmé, že záujem a snaha o získanie dostatočnej miery poznatkov o extrémizme úzko súvisí s vekom oslovených žiakov. Žiaci 3. ročníkov stredných škôl prejavujú podstatne väčší záujem o dianie okolo seba než siedmáci, ktorých tieto problémy ešte nezaujímajú. Avšak považujeme za dôležité dať aj týmto žiakom dostatok poznatkov o extrémizme vekuprimeraným spôsobom, aby sa v danej problematike vedeli orientovať.

Tabuľka 4

Dostatok poznatkov o extrémizme	1. ročník SŠ	2. ročník SŠ	3. ročník SŠ	7. ročník ZŠ	8. ročník ZŠ	9. ročník ZŠ
no	33,7	31,5	32,2	29,1	31,7	29,0
nie	39,7	41,4	42,9	24,2	37,6	35,1
nezaujíma sa	26,6	27,1	24,9	46,7	30,7	35,9

Gymnazisti častejšie než žiaci stredných odborných škôl prejavili vo vzťahu k informovanosti o extrémizme nielen vyššiu spokojnosť (G: 34,9 %, SOŠ: 31,4 %), ale i nespokojnosť (G: 45,8 %, SOŠ: 39,4 %). Nezáujem o tento negatívny spoločenský jav deklarovala až necelá tretina (29,2 %) žiakov stredných odborných škôl a iba 19,3 % gymnazistov. Z výsledkov výskumu vyplynulo, že gymnazisti boli o tejto závažnej problematike omnoho lepšie informovaní než žiaci stredných odborných škôl, ktorí sa výrazne častejšie o extrémizmus nezaujímali. I keď je zrejmé, že záujem o extrémizmus je do určitej miery podmienený typom strednej školy a jej zameraním, bolo by potrebné vzbudiť u všetkých stredoškôľakov záujem o tieto závažné témy.

Z týchto údajov vyplynulo, že s mierou informovanosti o extrémizme boli najspokojnejší žiaci žijúci v Trenčianskom kraji. Najhoršia situácia bola zistená v Košickom kraji, kde najviac osôb uviedlo, že im poznatky o extrémizme chýbajú. Najvyšší počet respondentov, ktorí deklarovali nezáujem o danú problematiku, pochádzal z Trnavského kraja.

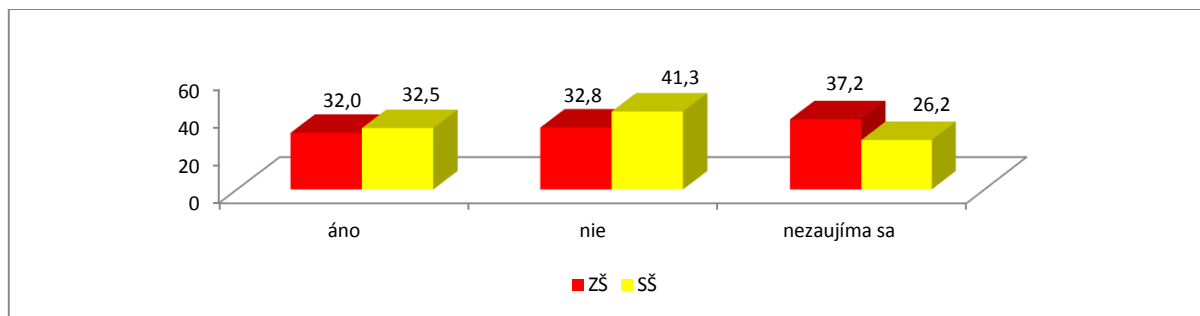
Tabuľka 5

Dostatok poznatkov o extrémizme	BA	TT	TN	NR	ZA	BB	PO	KE
áno	33,3	30,3	34,8	33,5	31,5	32,8	25,1	28,5
nie	35,3	31,5	28,9	41,2	34,8	39,7	41,3	45,4
nezaujíma sa	31,5	38,2	36,3	25,3	33,7	27,5	33,6	26,1

■ Porovnanie údajov za základné a stredné školy

Dostatok poznatkov o extrémizme mal približne rovnaký počet respondentov z oboch typov škôl. Stredoškoláci vo vyššej miere pociťovali určitý deficit vo vedomostiach, zatiaľ čo žiaci základných škôl sa o danú problematiku nezaujímal. Prezentované zistenia ukázali, že žiaci stredných škôl boli s mierou informácií o extrémizme menej spokojní než žiaci základných škôl, ktorí častejšie neprejavili o túto tému záujem.

Graf 2 Dostatok informácií o prejavoch extrémizmu vo vzťahu k typu školy

■ Porovnanie údajov za roky 2016, 2017, 2018, 2019 a 2020

Komparácia dát ukázala, že od roku 2016 mierne klesol počet opýtaných, ktorí boli s mierou informovanosti o extrémizme spokojní. Zároveň sa minimálne znížil aj počet respondentov, ktorí pociťovali v tejto oblasti určitý deficit a zvýšil sa počet žiakov základných a stredných škôl, ktorí sa o túto problematiku nezaujímal. Zistené údaje potvrdili, že oproti roku 2016 sa situácia zmenila len vo veľmi malej miere, pričom sa zvýšil počet respondentov, ktorí sa o extrémizmus nezaujímal.

Tabuľka 6

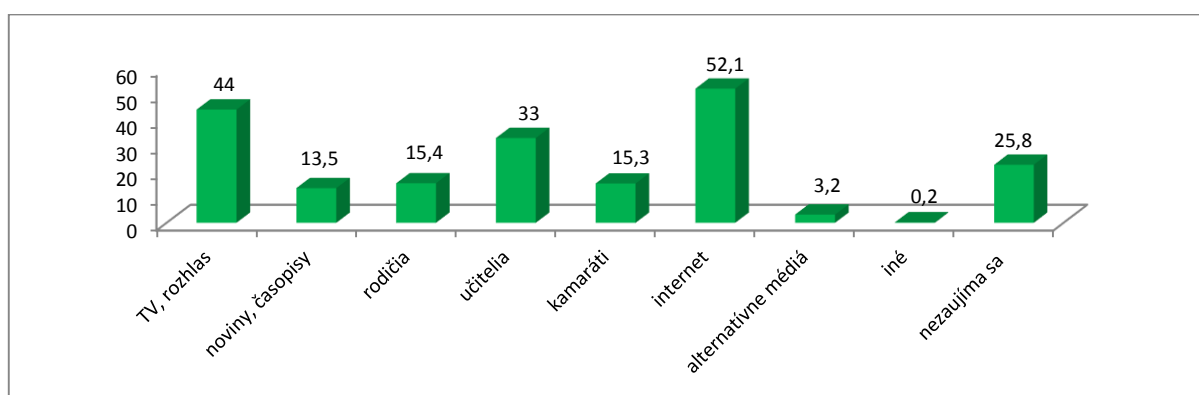
Dostatok poznatkov o extrémizme	2016	2017	2018	2019	2020
áno	35,3	33,4	30,7	34,9	32,3
nie	37,3	35,0	39,7	36,0	36,3
nezaujíma sa	27,4	31,6	29,6	29,1	31,4

■ Zdroje informovanosti žiakov ZŠ a SŠ o extrémizme

Medzi dôležité preventívne činitele patrí informovanosť mladých ľudí. V tejto oblasti zastávajú významnú úlohu médiá, televízia, rozhlas a v ostatnom období najmä internet a sociálne siete. Sú nielen významným zdrojom informácií, ale i sugestívnym nástrojom manipulácie a dezinformácie, pričom výrazne vplyvajú na psychiku detí a mládeže. Úlohou rodičov je

oslabiť negatívne pôsobenie masmédií, starať sa o to, čo deti a mládež v televízii, ale najmä na internete sledujú a s kým na sociálnych sieťach komunikujú. Viac než polovica opýtaných získala informácie o extrémizme z internetu a zo sociálnych sietí, podľa 44,0 % respondentov ich sprostredkovala televízia a rozhlas a asi tretine žiakov základných a stredných škôl poskytli potrebné poznatky učitelia. Omnoho menej respondentov sa poradilo s rodičmi a s kamarátmi, prípadne si informácie o extrémistoch prečítali v novinách a v časopisoch. Najnižší počet opýtaných získal tieto poznatky z rôznych alternatívnych médií alebo z iných zdrojov. Viac než štvrtinu oslovených žiakov problematika extrémizmu nezaujímala a potrebné informácie sa ani nesnažili získať. Prezentované zistenia potvrdili, že žiaci základných a stredných škôl čerpali potrebné poznatky najmä z médií.

Graf 3 Zdroje informácií o extrémizme

Poznámka: Súčet presahuje 100 %, pretože respondenti mohli odpovedať prostredníctvom viacerých možností.

Obidve skupiny opýtaných najčastejšie získali informácie o extrémizme z internetu. Chlapci sa o tomto probléme častejšie rozprávali s kamarátmi, prípadne získali potrebné vedomosti z rôznych alternatívnych médií. Dievčatám sprostredkovala informácie predovšetkým televízia a rozhlas, prečítali si ich v novinách a v časopisoch alebo sa poradili s rodičmi a s učiteľmi. O extrémizmus sa nezaujímala necelá tretina chlapcov a asi pätina dievčat. Z uvedeného je zrejmé, že chlapci pri získavaní poznatkov o extrémizme uprednostnili rovesníkov a rôzne alternatívne médiá, zatiaľ čo dievčatá viac dôverovali správam z internetu, televízie a z rozhlasu a informáciám, ktoré im sprostredkovali rodičia a učitelia.

Tabuľka 7

Zdroje informovanosti o extrémizme	Chlapci	Dievčatá
internet, sociálne siete	48,7	60,2
noviny a časopisy	17,6	19,0
rodičia a súrodenci	18,3	23,5
učitelia	36,3	41,8
kamaráti	22,7	17,4
televízia a rozhlas	40,1	48,2
alternatívne médiá	3,8	2,7
o extrémizmus sa nezaujímajú	26,9	18,4

Poznámka: Súčet presahuje 100 %, pretože respondenti mohli odpovedať prostredníctvom viacerých možností.

Viac ako polovica všetkých respondentov, najmä ôsmaci dôverovali poznatkom z internetu. Žiaci druhých ročníkov si informácie o extrémizme častejšie prečítali v novinách a v časopisoch, videli ich v televíznom alebo v rozhlasovom vysielaní, prípadne si ich našli v alternatívnych médiách. Najstarší respondenti uprednostnili informácie od kamarátov, pričom najmladší opýtaní sa o extrémizme porozprávali so svojimi rodičmi. Žiaci siedmich, ôsmich a deviatich ročníkov sa o tomto nebezpečnom jave poradili častejšie s učiteľmi. Nezaujím o extrémizmus deklarovali najmä žiaci siedmich ročníkov. Zistené výsledky výskumu ukázali, že druháci viac dôverovali poznatkom z internetu, televízie, rozhlasu, novín a časopisov a z rôznych alternatívnych médií, zatiaľ čo najmladším opýtaným sprostredkovali informácie o extrémizme najmä rodičia. Pedagógovia sa tejto téme venovali vo vyššej miere v základných než v stredných školách.

Tabuľka 8

Zdroje informovanosti o extrémizme	1. ročník SŠ	2. ročník SŠ	3. ročník SŠ	7. ročník ZŠ	8. ročník ZŠ	9. ročník ZŠ
internet, sociálne siete	55,1	57,8	53,2	50,7	56,4	53,2
noviny a časopisy	19,3	20,7	19,4	17,5	17,8	14,6
rodičia a súrodenci	21,2	18,2	21,9	22,6	21,9	19,9
učitelia	36,4	35,3	34,0	42,0	44,5	43,6
kamaráti	18,9	20,4	22,9	17,0	18,2	22,1
televízia a rozhlas	46,7	50,3	47,4	30,7	40,8	46,3
alternatívne médiá	3,9	5,2	3,3	1,9	2,0	3,0
o extrémizmus sa nezaujíma	20,4	19,8	21,6	29,6	20,8	24,9

Poznámka: Súčet presahuje 100 %, pretože respondenti mohli odpovedať prostredníctvom viacerých možností.

Obidve skupiny respondentov získali informácie o extrémizme najmä z internetu (SOŠ: 51,8 %, G: 56,0 %). Gymnazisti sa o tomto nebezpečnom jave častejšie rozprávali s rodičmi (G: 17,9 %, SOŠ: 14,4 %), prípadne získali potrebné poznatky z televízie (G: 50,6 %, SOŠ: 46,6 %) a od kamarátov (G: 17,2 %, SOŠ: 15,6 %). Žiaci stredných odborných škôl si informácie o extrémizme častejšie prečítali v novinách a v časopisoch (SOŠ: 15,1 %, G: 13,6 %). Približne rovnakému počtu opýtaných povedali potrebné poznatky učitelia (SOŠ: 29,4 %, G: 30,2 %), získali ich z alternatívnych médií (SOŠ: 4,0 %, G: 4,3 %) alebo z iných zdrojov (SOŠ: 0,3 %, G: 0,2 %). O extrémizmus sa nezaujímal asi štvrtina (24,9 %) žiakov stredných odborných škôl a 20,0 % gymnazistov. Tieto zistenia potvrdili, že obidve skupiny stredoškôlkov výrazne preferovali ako zdroj informácií internet a televízne vysielanie, pričom gymnazisti, ktorých táto problematika zaujala viac, sa o extrémizme častejšie rozprávali s rodičmi a s kamarátmi. Pozitívne je hodnotené zistenie, že v oboch typoch stredných škôl získala asi tretina opýtaných potrebné poznatky od svojich pedagógov.

Poznatky o extrémizme prevzaté z internetu zaujali najmä respondentov z Banskobystrického a z Košického kraja. Opýtaní v Nitrianskom kraji považovali za najdôležitejší zdroj televíziu a rozhlas. Žiaci v Košickom kraji si potrebné informácie prečítali v novinách a v časopisoch, zatiaľ čo respondenti z Nitrianskeho a zo Žilinského kraja ich častejšie získali od rodičov. Žiaci z Bratislavského a z Prešovského kraja sa poradili s učiteľmi, pričom opýtaní v Bratislavskom a v Trnavskom kraji sa o extrémizme rozprávali s kamarátmi. O extrémizmus sa nezaujímal najmä žiaci pochádzajúci z Trenčianskeho kraja, pričom najvyšší záujem o danú problematiku prejavili opýtaní pochádzajúci z Košického, Bratislavského a z Nitrianskeho kraja. Možno konštatovať, že o extrémizmus sa zaujímal mladí obyvatelia Bratislavského, Nitrianskeho a z Košického kraja, zatiaľ čo najnižší záujem o tieto poznatky prejavili respondenti z Trenčianskeho kraja.

Tabuľka 9

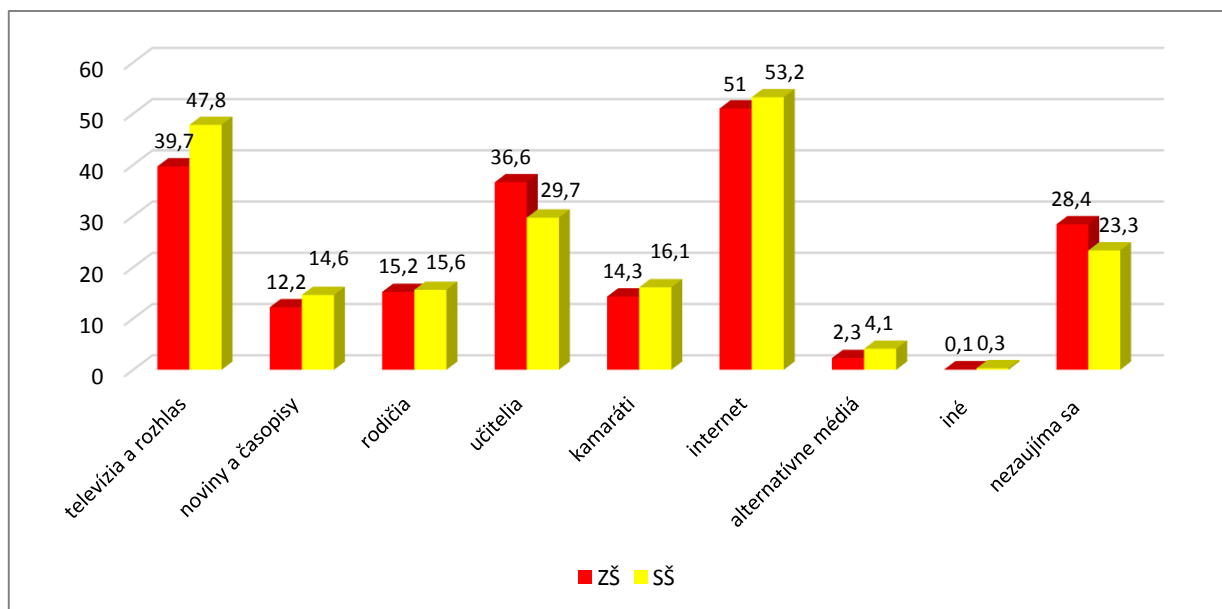
Zdroje informovanosti o extrémizme	BA	TT	TN	NR	ZA	BB	PO	KE
internet, sociálne siete	52,4	51,6	48,9	57,3	53,7	58,0	55,3	58,6
noviny a časopisy	17,9	18,4	16,0	18,4	18,1	18,8	17,2	21,9
rodičia a súrodenci	20,9	19,6	18,3	23,8	23,3	22,7	19,7	19,2
učitelia	44,1	40,2	32,3	40,4	35,2	35,1	43,9	41,4
kamaráti	24,7	24,1	16,9	19,4	18,9	15,2	22,2	19,5
televízia a rozhlas	48,5	40,8	43,3	51,9	41,1	40,9	41,7	43,5
alternatívne médiá	5,0	2,5	3,1	4,3	1,5	2,8	3,1	3,1
o extrémizmus sa nezaujíma	18,8	24,4	29,2	18,7	23,7	24,9	23,3	17,5

Poznámka: Súčet presahuje 100 %, pretože respondenti mohli odpovedať prostredníctvom viacerých možností.

■ Porovnanie údajov za základné a stredné školy

Obidve skupiny respondentov získali najčastejšie informácie o extrémizme z internetu. Žiaci základných škôl sa o tejto téme výrazne častejšie rozprávali so svojimi učiteľmi a s rodičmi. Stredoškooláci si vo vyššej miere prečítali informácie o extrémizme v novinách a v časopisoch, počuli ich v televízii a v rozhlase, poradili sa s kamarátmi alebo im ich sprostredkovali rôzne alternatívne médiá. Približne rovnaký počet opýtaných z oboch typov škôl získal potrebné poznatky z iných zdrojov. Až necelá štvrtina žiakov základných škôl a pätina stredoškoolákov sa o extrémizmus nezaujímal. Z uvedeného je zrejmé, že stredoškooláci pri získavaní poznatkov o extrémizme uprednostnili internet, noviny, časopisy, televíziu a rozhlas alebo alternatívne médiá a častejšie sa poradili aj so svojimi kamarátmi. Žiaci základných škôl, ktorých táto téma vo vyššom počte nezaujímala, viac dôverovali informáciám, ktoré im sprostredkovali učitelia a rodičia.

Graf 4 Zdroj informácií o extrémizme vo vzťahu k typu školy

■ Porovnanie údajov za roky 2016, 2017, 2018, 2019 a 2020

Komparácia dát ukázala, že od roku 2016 sa výrazne zvýšil počet opýtaných, ktorí sa o extrémizmus nezaujímal. Výrazne sa zvýšil počet respondentov, ktorí potrebné informácie získali z televízie, rozhlasu, z internetu, sociálnych sietí, novín a z časopisov. Okrem toho sa výrazne zvýšil aj počet žiakov, ktorí tieto poznatky získali od učiteľov, rodičov a kamarátov. Za sledované obdobie sa nezmenil počet respondentov, ktorí na zvýšenie svojej informovanosti využili rôzne alternatívne médiá alebo iné zdroje. Zo zistených výsledkov výskumu vyplynulo, že od roku 2016 sa záujem žiakov základných a stredných škôl o extrémizmus výrazne znížil. Na druhej strane sa zvýšil počet opýtaných, ktorí tieto poznatky získali nielen z rôznych médií (televízia, rozhlas, internet, sociálne siete, alternatívne médiá), ale rozprávali sa o extrémizme aj so svojimi rodičmi, učiteľmi a kamarátmi. Zaujímavé je zistenie, že v rokoch 2016 až 2018 bola prioritným zdrojom poznatkov o extrémizme televízia a rozhlas, pričom v tomto roku čerпали opýtaní informácie predovšetkým z internetu.

Tabuľka 10

Zdroje informovanosti o extrémizme	2016	2017	2018	2019	2020
televízia a rozhlas	32,8	33,7	31,5	25,7	44,0
internet	31,1	25,5	18,5	25,5	52,1
učitelia	6,8	9,0	11,7	12,2	33,0
rodičia	2,7	4,0	8,6	4,9	15,4
kamaráti	4,1	5,8	4,8	6,9	15,3
noviny a časopisy	2,8	3,7	9,4	4,2	13,5
alternatívne médiá	4,0	1,7	1,8	2,2	3,2
iné	0	1,2	0	0,6	0,2
o extrémizmus sa nezaujíma	15,7	15,4	13,7	29,3	25,8

Poznámka: Súčet presahuje 100 %, pretože respondenti mohli odpovedať prostredníctvom viacerých možností.

■ Sledovanosť internetových stránok, ktoré propagujú extrémizmus

Internet a sociálne siete sú v súčasnosti v rukách extrémistov považované za veľmi silné zbrane. Prostredníctvom nich môžu propagovať svoje myšlienky a idey, vzájomne komunikovať, získavať nových členov, organizovať aktivity a rozširovať svoju sieť.³ Mladí ľudia často nepovažujú preberanie týchto názorov podnecujúcich rasovú nenávisť za neprípustné a trestné. Je preto potrebné venovať pozornosť nielen prevencii, ale i hľadaniu účinných prostriedkov, ako takéto obsahy nahlasovať kompetentným orgánom a rýchlo odstraňovať zo sociálnych sietí.⁴ Internetové stránky, ktoré sa venujú problematike extrémizmu, nepoznala viac než polovica (53,5 %) respondentov a 16,7 % opýtaných o nich vedelo, ale nesledovali ich. Častú sledovanosť takýchto stránok priznalo 4,5 % žiakov základných a stredných škôl, pričom až štvrtina (25,3 %) respondentov si ich občas pozrela.

Chlapci vo vyššom počte sledovali extrémistické internetové stránky často (chlapci: 6,1 %, dievčatá: 2,7 %), aj občas (chlapci: 26,4 %, dievčatá: 24,3 %). Menej než pätina chlapcov (17,3 %) a dievčat (16,1 %) tieto servery poznala, ale nenavštevovala ich. Žiadne internetové stránky zamerané na extrémizmus nepoznalo 56,9 % dievčat a polovica chlapcov (50,2 %). Zistené údaje ukázali, že chlapci výrazne častejšie sledovali rôzne internetové portály o extrémizme než dievčatá, ktoré sa o ne vo vyššej miere nezaujímal.

Najstarší respondenti patrili viac k častým, ale i k občasným návštevníkom extrémistických internetových stránok. Tieto portály si občas pozreli ôsmaci, ktorí ich zároveň aj vo vyššom počte nenavštevovali. Z uvedeného je zrejmé, že na extrémistické internetové servery najčastejšie chodili tretiaci, pričom nezaujímajú o ne deklarovali predovšetkým ôsmaci. Je potrebné vysvetliť týmto mladým ľuďom aké nebezpečenstvo extrémizmus predstavuje, naučiť ich vytvoriť si vlastný názor a vedieť ho obhájiť namiesto nekritického preberania iných názorov, ktoré nemusia byť správne. Je úlohou rodičov dávať pozor na to, čo ich deti na internete robia, aké stránky sledujú a s kým sa priatelia. Môžu tak zabrániť nielen nadviazaniu kontaktov s extrémistami, ale ochrániť ich aj pred rôznymi sociálno-patologickými javmi (napr. sexuálne obťažovanie a on-line šikanovanie).

Tabuľka 11

Sledovanosť extrémistických internetových stránok	1. ročník SŠ	2. ročník SŠ	3. ročník SŠ	7. ročník ZŠ	8. ročník ZŠ	9. ročník ZŠ
často	3,7	2,2	7,6	6,7	3,3	3,4
občas	25,7	32,4	40,4	15,9	12,8	22,1
pozná, ale nenavštevuje ich	17,9	16,6	12,2	16,5	20,6	16,5
nie	52,7	48,8	39,8	60,9	63,3	58,0

³ Dostupné na www.zodpovedne.sk.

⁴ Milo, D.: Nenávistné prejavy na internete ako nástroj radikalizácie a ich prevencia. In: Sociálna prevencia č. 1. 2014. Bratislava : NOC, 2014. ISSN 1336-9679, s. 26.

Žiaci stredných odborných škôl (5,2 %, G: 3,2 %) patrili vo vyššej miere k častým návštevníkom extrémistických stránok, zatiaľ čo gymnazisti (39,7 %, SOŠ: 29,7 %) ich sledovali len niekedy. Žiaci stredných odborných škôl (16,4 %, G: 13,6 %) častejšie o týchto portáloch vedeli, ale nechodili na ne. Žiadne extrémistické internetové stránky nepoznalo 43,5 % gymnazistov a necelá polovica (48,7 %) žiakov stredných odborných škôl. Uvedené dáta ukázali, že gymnazisti vo vyššej miere poznali nielen rôzne extrémistické internetové portály, ale ich aj sledovali. Časté sledovanie extrémistických internetových stránok priznali najmä respondenti v Košickom kraji. Občas si ich pozreli opýtaní pochádzajúci z Nitrianskeho kraja. Tieto portály poznali, ale nenavštevovali žiaci v Bratislavskom kraji. Žiadne extrémistické internetové stránky nepoznali opýtaní pochádzajúci zo Žilinského kraja. Z uvedeného je zrejme, že extrémistické internetové portály najčastejšie sledovali žiaci základných a stredných škôl v Nitrianskom kraji, pričom nezaujem o tieto stránky prezentovali najmä respondenti žijúci v Trnavskom kraji.

Tabuľka 12

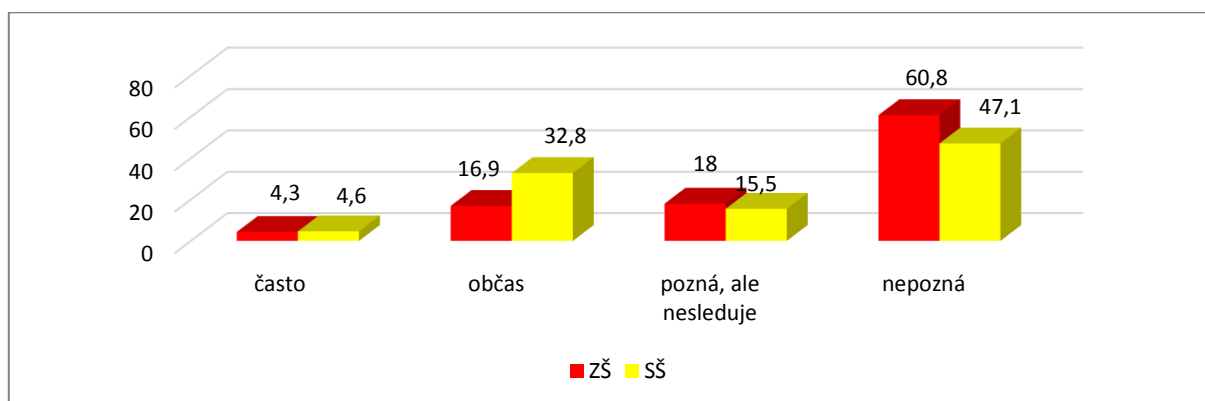
Sledovanosť extrémistických internetových stránok	BA	TT	TN	NR	ZA	BB	PO	KE
často	3,5	6,0	4,8	2,6	4,4	4,7	3,6	6,8
občas	24,4	18,7	27,0	33,5	23,0	26,5	25,8	20,5
pozná, ale nenavštevuje ich	23,5	19,9	14,6	14,6	13,0	13,5	16,7	17,8
nie	48,6	55,4	53,6	49,3	59,6	55,3	53,9	54,9

Opýtaní, ktorí mali kamarátov extrémistov vo výrazne vyššej miere internetové portály navštevovali nielen často (kamaráti patria k extrémistom: 11,1 %, kamaráti nepatria k extrémistom: 2,5 %), ale aj občas (kamaráti patria k extrémistom: 34,8 %, kamaráti nepatria k extrémistom: 22,6 %). Títo respondenti zároveň vo vyššom počte tieto stránky poznali, ale nesledovali ich (kamaráti patria k extrémistom: 19,2 %, kamaráti nepatria k extrémistom: 15,9 %). Žiadne internetové servery propagujúce extrémizmus nepoznalo až 59,0 % opýtaných, ktorí sa s nimi nekamarátili, pričom v skupine žiakov základných a stredných škôl, ktorí udržiavali priateľské kontakty s takýmito osobami, rovnako odpovedala len viac než tretina (34,9 %) opýtaných. Zistenia potvrdili, že respondenti, ktorí sa s extrémistami kamarátili, vo vyššom počte ich internetové stránky nielen poznali, ale aj sledovali. Zistené výsledky tak ukázali negatívny vplyv týchto rovesníkov na osobnosť ostatných jedincov.

■ Porovnanie údajov za základné a stredné školy

Približne rovnaký počet opýtaných z obidvoch typov škôl navštevoval rôzne extrémistické internetové portály často a k ich občasným návštevníkom patrili najmä stredoškooláci. Žiaci základných škôl častejšie o týchto stránkach vedeli, ale nesledovali ich, prípadne ich vôbec nepoznali. Tieto zistenia potvrdili, že žiaci stredných škôl navštevovali extrémistické internetové portály občas, pričom počet častých návštevníkov týchto stránok bol v obidvoch typoch škôl takmer rovnaký. Je dôležité, aby si tieto deti vedeli vytvoriť správny názor na skupiny extrémistov a boli usmernené niekým, kto im podá jasné a objektívne informácie o ich činnosti. Tejto závažnej problematike by mali venovať veľkú pozornosť nielen učitelia, ale i rodičia žiakov, aby zabránili nekritickejmu preberaniu nesprávnych názorov, ktoré si ich deti prečítajú na internete a na sociálnych sieťach.

Graf 5 Sledovanie internetových stránok venovaných extrémizmu vo vzťahu k typu školy

■ Porovnanie údajov za roky 2016, 2017, 2018, 2019 a 2020

Komparácia dát ukázala, že od roku 2016 klesol počet častých návštevníkov extrémistických internetových stránok, avšak veľmi výrazne sa zvýšil počet opýtaných, ktorí ich navštevovali občas. Znížil sa počet respondentov, ktorí portály zamerané na extrémizmus poznali, ale nasledovali a klesol aj počet oslovených žiakov, ktorí o nich nemali žiadne poznatky. Zo zistených údajov vyplynulo, že od roku 2016 sa znížil počet častých návštevníkov extrémistických internetových stránok a klesol aj počet opýtaných, ktorí na ne nechodili vôbec. Vo veľkej miere sa však zvýšil počet respondentov, ktorí ich navštevovali občas. Príčinou týchto zistení môže byť skutočnosť, že v roku 2020 boli počas jarných aj jesenných mesiacov zatvorené školy, žiaci základných a stredných škôl sa nestretávali, učili sa dištančnou formou a nemohli navštevovať ani rôzne záujmové krúžky. Preto mali viac voľného času, ktorý trávili v domácom prostredí a najčastejšie asi surfovaním po internete.

Tabuľka 13

Sledovanosť extrémistických internetových stránok	2016	2017	2018	2019	2020
často	8,3	5,3	5,5	4,1	4,5
občas	6,6	19,3	13,5	7,7	25,3
pozná, ale nenavštevuje ich	20,3	16,6	20,8	21,1	16,7
nie	64,8	58,8	60,2	67,1	53,5

■ Záver

Extrémizmus predstavuje ohrozenie demokracie v jej základoch a je nutné, aby sa dokázala voči nemu efektívne brániť. So zreteľom na situáciu na Slovensku a na vývoj extrémistickej scény za obdobie ostatných rokov boli v Koncepcii boja proti radikalizácii a extrémizmu do roku 2024 stanovené základné strategické ciele: *zabezpečenie ochrany základov demokratického štátu a jeho hodnôt vrátane bezpečnosti obyvateľov pred konaním osôb alebo hnutí obhajujúcich extrémistické ideológie, posilnenie demokratickej kultúry a v spoločnosti zvyšovaním povedomia o ľudských právach a odbúraním negatívnych stereotypov, obnova dôvery v inštitúcie a podpora nahlasovania protiprávneho konania a podpora deradikalizácie, spoločenskej integrácie a sociálnej prevencie. Predchádzať a zamedziť radikalizácii vedúcej k extrémizmu formou skorej intervencie.*⁵

Okrem represie je veľmi dôležité venovať pozornosť aj zmysluplnej a efektívnej prevencii. Celkovo možno konštatovať, že otázkam prevencie je potrebné venovať pozornosť v rovine preventívnej, metodologickej a výchovno-vzdelávacej. Osvedčil sa komplexný prístup založený na spoločnom pôsobení viacerých zložiek systému, napr. zaradenie danej problematiky do obsahu vzdelávania žiakov základných a stredných škôl, do ďalšieho vzdelávania pedagogických zamestnancov, cieľená podpora neštátnych, neziskových a iných organizácií, užšia spolupráca s odborníkmi na túto problematiku, ich zapojenie do tvorby metodických materiálov určených pre pedagógov a vytvorenie a realizácia cyklu prednášok a odborných seminárov.⁶

Najdôležitejšia úloha v tejto oblasti však zostáva na rodičoch a učiteľoch. Je potrebné si viac všímať deti a mládež, rozprávať sa s nimi, zisťovať ich názory a vysvetľovať im nebezpečenstvo, ktoré extrémizmus predstavuje. Venovať pozornosť oblečeniu, ktoré nosia, hudbe, ktorú počúvajú, mali by poznať internetové stránky, ktoré deti navštevujú a vedieť, s kým sa vo voľnom čase stretávajú a čo spolu s rovesníkmi robia. Naučiť ich, že úlohou každého jedinca je brániť základné hodnoty demokracie, ľudské práva na slobodu a rozhodne vystupovať proti nenávisti, rasizmu a intolerancii.⁷

Zistené údaje potvrdili, že extrémizmus patrí v súčasnej dobe k závažným sociálno-patologickým javom. Pre zníženie jeho výskytu odporúčame:

- ▶ Venovať v školskom prostredí pozornosť účinnej a efektívnej prevencii extrémizmu, zvýšiť informovanosť mladých ľudí o tomto nebezpečnom jave a snažiť sa eliminovať faktory, ktoré ho podmieňujú.
- ▶ Pri realizácii preventívnych opatrení zameraných na elimináciu prejavov extrémizmu spolupracovať s viacerými inštitúciami a mimovládnyimi organizáciami.

⁵ Koncepcia boja proti radikalizácii a extrémizmu do roku 2024, s. 8 – 9.

⁶ Vegrichtová, B.: Extremismus a společnost. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o, 2013. ISBN 978-80-7380-427-5, s. 47 – 49.

⁷ Milo, D.: Rasistický extrémizmus v Slovenskej republike. Bratislava : Ľudia proti rasizmu. 2008. ISBN 80-89149-03-0, s. 108 – 110.

- ▶ Poskytnúť deťom vekuprimeraným spôsobom dostatok informácií o extrémizme, pričom treba dať jasne najavo negatívny postoj dospelých voči týmto závažným protispoločenským javom.
- ▶ Venovať vo výučbe pozornosť témam zameraným na extrémizmus a rasizmus a vekuprimeraným spôsobom vzbudiť u žiakov väčší záujem o tieto témy.
- ▶ Poskytnúť žiakom základných a stredných škôl dostatok poznatkov o demokracii, viesť ich k tolerancii, dodržiavaniu ľudských práv a k rešpektovaniu iných kultúr.
- ▶ Pri využívaní nových moderných komunikačných technológií zamerať pozornosť na digitálne vzdelávanie a optimálne využívanie informačno-komunikačných technológií.
- ▶ Naučiť žiakov menej dôverovať neovereným zdrojom poznatkov, naučiť ich vyhľadávať si informácie na spoľahlivých stránkach a vedieť ich overiť.
- ▶ Nárast počtu respondentov, ktorí občas sledujú extrémistické internetové stránky poukazuje na nutnosť dôslednejšej kontroly zo strany rodičov a efektívnejšiu prevenciu realizovanú v školskom prostredí.

Literatúra

- ▣ BAKOŠOVÁ, Z. a kol.: *Teórie sociálnej pedagogiky. Edukačné, sociálne a komunikačné aspekty*. Bratislava : SPS SAV, 2011. ISBN 978-80-970675-0-2
- ▣ Konceptia boja proti radikalizácii a extrémizmu do roku 2024
- ▣ MILO, D.: *Nenávistné prejavy na internete ako nástroj radikalizácie a ich prevencia*. In: Sociálna prevencia č. 1. 2014. Bratislava : NOC, 2014. ISSN 1336-9679
- ▣ MILO, D.: *Rasistický extrémizmus v Slovenskej republike*. Bratislava : Ľudia proti rasizmu, 2008. ISBN 80-89149-03-0
- ▣ PÉTIOVÁ, M.: *Pohľad žiakov základných a stredných škôl na prejavy extrémizmu, xenofóbie, rasizmu a diskriminácie a na subkultúry mládeže. Záverečná správa z výskumu*. Bratislava : CVTI SR, 2021.
- ▣ VEGRICHTOVÁ, B.: *Extremismus a společnost*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o, 2013. ISBN 978-80-7380-427-5
- ▣ www.zodpovedne.sk

Spravodlivosť učiteľa a situácie nespravodlivosti v školskom prostredí

Denisa ROVENSKÁ

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Anotácia: niektoré aktivity učiteľov, napríklad známkovanie alebo dodržiavanie stanovených pravidiel a postupov alebo zvyhodňovanie sú príkladmi situácií, počas ktorých môžu študenti vnímať a hodnotiť vlastné skúsenosti s mierou spravodlivosti vybraného učiteľa. Študenti vnímajú spravodlivosť ako základnú charakteristiku dobrého učiteľa, a preto môže byť táto spravodlivosť kľúčovým faktorom v školskom prostredí a priamym dopadom na emócie, motiváciu a správanie. Príspevok je zameraný na identifikáciu situácií nespravodlivosti zo strany učiteľa v školskom prostredí a na preskúmanie úrovne vnímanej spravodlivosti učiteľov. 100 respondentov s priemerným vekom 23,17 rokov ($SD = 1,79$) odpovedalo na otázky analyzujúce (a) nespravodlivé situácie zo strany učiteľa v školskom prostredí a (b) vnímanú mieru spravodlivosti učiteľa prostredníctvom metodiky Teacher Justice Scale (Dalbert, 2002). Výsledky ukázali, že nespravodlivé situácie v školskom prostredí najčastejšie súviseli s nespravodlivým hodnotením v podobe známkovania, nezdvorilosťou a zvyhodňovaním. Študenti vnímali správanie učiteľov ako menej spravodlivé ($M = 3,35$; $SD = 0,60$).

Kľúčové slová: školské prostredie, situácie nespravodlivosti, študenti, spravodlivosť učiteľa.

1 Teoretické východiská

20. februára oslavuje Organizácia Spojených národov (OSN) Svetový deň sociálnej spravodlivosti. Pre OSN je snaha o nastolenie sociálnej spravodlivosti pre všetkých ľudí jadrom globálnej misie na podporu rozvoja ľudskej dôstojnosti.

Sociálna spravodlivosť je základným princípom každej spoločnosti. Jednotlivci vnímajú a posudzujú situácie každodenného života prostredníctvom individuálnej optiky spravodlivosti. Spravodlivosť teda ponúka subjektívny pohľad na hodnotenie iných ľudí, rôznych vzťahov a inštitúcií ako pracovné organizácie (tzn. organizačná spravodlivosť) alebo školy (tzn. spravodlivosť v školskom prostredí, spravodlivosť učiteľa). Spravodlivosť učiteľa je jednou z významných charakteristík dobrého učiteľa (Taylor, 1962). Dalbert a Stoeber (2006) definovali spravodlivosť učiteľa ako individuálnu, a teda subjektívnu skúsenosť študenta so spravodlivosťou v kontexte správania učiteľa voči nemu/nej osobne a odlišujú ju od objektívnej, „reálnej“ spravodlivosti učiteľa.

Učiteľia sa označujú za jedincov orientovaných na spravodlivosť, ktorým záleží na spravodlivosti dôležitých rozhodnutí, napríklad udelené známky pri hodnotení študentov (Kanders, 2000). Okrem formálnych povinností učiteľ ponúka aj pochvalu, podporu a pomoc. Učiteľia však neponúkajú výlučne pochvalu, ale tiež konfrontujú študentov s kritikou, obviňovaním alebo dokonca s ponižovaním (Resh & Sabbagh, 2014).

Miera, do akej študent vníma (ne)spravodlivosť učiteľa, ovplyvňuje interakciu študent – učiteľ (Chory-Assad et al., 2014; Köverová, 2014; Seidel & Shavelson, 2007). Resh a Sabbagh (2009) tvrdia, že spravodlivosť je signifikantným faktorom skúseností študentov so školským prostredím, čo má veľký vplyv na ich možnosti vzdelávania, motiváciu, postoje, emocionalitu a správanie. Študenti sú senzitivní na nespravodlivosť učiteľa (Shapiro, 1990) a najmä nespravodlivé zaobchádzanie učiteľa so študentmi ovplyvňuje úroveň motivácie, spokojnosti a adaptácie v školskom prostredí (Ripski & Gregory, 2009). Gini et al. (2017) zistili, že vyššia miera nespravodlivého zaobchádzania zo strany učiteľa bola spojená s nižšou mierou fyzického a psychického zdravia. Študenti, ktorí vnímali svojich učiteľov ako nespravodlivých, boli menej spokojní

so školským prostredím a rovesníckymi vzťahmi v škole a vo väčšej miere pocítovali diskomfort a neistotu. Na druhej strane, pozitívne prejavy správania učiteľa ako záujem o študentov alebo zaobchádzanie s dôstojnosťou a rešpektom boli spojené s vyššou sebaúctou a subjektívnou pohodou.

Študenti majú skúsenosti so spravodlivosťou učiteľa v rôznych smeroch. V prvom rade môžu vnímať a hodnotiť distributívne aspekty spravodlivosti učiteľa. Distributívna spravodlivosť sa vzťahuje na vnímanú spravodlivosť deľby zdrojov, napríklad odmeny a výsledky distributívnych procesov (Greenberg, 1990). S odkazom na školský kontext, študenti neustále hodnotia diskrepanciu medzi ich skutočnými a zaslúženými známami, skutočnými a zaslúženými pochvalami či skutočnými a zaslúženými príležitosťami. Teda, miera spravodlivosti v tejto rovine je vtedy, ak skutočné a zaslúžené odmeny sú v rovnováhe (Pretsch et al., 2015). Ako zdôrazňujú Berti, Molinari a Speltini (2010), učitelia môžu pri hodnotení študentov brať do úvahy niekoľko aspektov, napríklad úsilie, zásluhu, rodinné zázemie študentov. Chory-Assad a Paulsel (2004) skúmali dynamiku vnímania spravodlivosti a upozornili na to, že študenti môžu vnímať spravodlivosť aktuálneho hodnotenia porovnaním so známou, ktorú:

- 1) očakávali alebo so známou, ktorú považovali za zaslúženú,
- 2) dostali ich spolužiaci.

Pri spravodlivosti učiteľa študenti často vnímajú aj procedurálne aspekty. Procedurálna spravodlivosť predstavuje vnímanie miery spravodlivosti procesu, resp. procedúry rozhodovania (Thibaut & Walker, 1975). Pretsch et al. (2015) tvrdia, že procedurálna spravodlivosť v školskom prostredí zahŕňa transparentnosť a konzistentnosť v známovaní a hodnotení výsledkov, rozhodovanie o možnostiach a podmienkach výučby pre jednotlivých študentov a tiež postupy, ktorými sa rozdeľuje práca, pozornosť, pochvala. Študenti môžu vnímať ako (ne)spravodlivé kritériá, ktoré používajú učitelia pri rozhodovaní o známach a hodnotení výsledkov. Napríklad Horan, Chory a Goodboy (2010) vyvinuli klasifikačný systém o procedurálnej nespravodlivosti, ktorý zahŕňa postupy známovania, postupy pre opravné skúšky, plánovanie/pracovné zaťaženie, informácie o skúškach, spätnú väzbu, omyly učiteľa, nedodržavanie sľubov, nedodržavanie stanovených postupov a zásad. Ak sa učitelia snažia udržať spravodlivosť v školskom prostredí, jednotlivé postupy by mali byť študentom vysvetlené prostredníctvom dialógu, výmeny názorov a komunikácie všeobecne (Berti, Molinari & Speltini, 2010).

Férovosť distribúcie a procedúr sú dôležitými prvkami spravodlivosti učiteľov, avšak kľúčová časť tejto spravodlivosti je postavená na medziľudských faktoroch. Interaktívna spravodlivosť postihuje spôsob zaobchádzania počas interakcie (Bies & Moag, 1986). Spravodlivé zaobchádzanie zo strany učiteľa signalizuje študentom, že sú hodnotnými členmi školskej komunity a sú do nej riadne sociálne začlenení (Umlauf, Schröpper & Dalbert, 2009). Ak študenti vnímajú a hodnotia interaktívnu spravodlivosť v škole, zameriavajú sa na mieru rešpektu, dôstojnosti, senzitivitu a zdôvodnenie jednotlivých rozhodnutí. Problémy v interaktívnom kontexte sa môžu vyskytnúť vo zvýhodňovaní, znevýhodňovaní alebo ignoráciou diverzity (kultúrnej, etnickej, socio-ekonomickej atď.). Problémy v kontexte interaktívnej spravodlivosti môžu zahŕňať premenné ako necitlivosť, nezdvorilosť, sexistické/rasistické/predsudkové poznámky, vyčleňovanie študentov, obviňovanie študentov z priestupkov, ovplyvňovanie iných učiteľov a pod. (Horan, Chory & Goodboy, 2010).

Rôzne výskumné štúdie naznačujú, že skúsenosti študentov s nespravodlivosťou učiteľov nie sú zriedkavé (napr. Akgün, 2017; Israelashvili, 1997; Smith & Gorard, 2012; Vieno et al., 2011). Napríklad podľa Národnej agentúry pre hodnotenie škôl (National Agency for School Evaluation) v Litve (2014) približne 20 % študentov zažilo nespravodlivosť v škole. Cieľom príspevku je preto analyzovať mieru spravodlivosti učiteľa z pohľadu študentov a identifikovať situácie, ktoré študenti vnímajú ako nespravodlivé zo strany učiteľa v školskom kontexte.

2 Metodológia

Výskumná vzorka

Výskumnú vzorku tvorilo 100 respondentov (20 mužov a 80 žien). Respondenti mali v priemere vek 23,17 rokov (SD = 1,79). Podľa rodu mali ženy v priemere vek 23,23 rokov (SD = 1,77), zatiaľ čo muži mali priemerne 22,95 rokov (SD = 1,79). Pri začleňovaní do výchovno-vzdelávacieho procesu bol každý respondent študentom vysokej školy (21 % bakalársky stupeň štúdia, 57 % magisterský stupeň štúdia a 2 % doktorandský stupeň štúdia). Socio-demografické ukazovatele sa nezameriavali na konkrétny typ štúdia, ani na konkrétny typ vysokej školy, či fakulty. Účasť bola dobrovoľná, so všetkými respondentmi bolo zaobchádzané v súlade s etickými princípmi výskumu.

Metóda práce a metodika výskumu

Zber dát bol zabezpečený prostredníctvom on-line dotazníka, ktorý tvoril súbor metodík, konkrétne:

- « socio-demografické ukazovatele – dotazník obsahoval otázky zisťujúce vek, rod, stupeň štúdia;
- « nespravodlivosť v školskom prostredí – respondenti boli požiadaní, aby stručne popísali situáciu, kedy sa k nim učiteľ zachoval nespravodlivo. Konkrétne, táto časť dotazníka obsahovala popis nespravodlivej situácie (čo sa stalo, čo presne považovali za nespravodlivé zo strany učiteľa);
- « Teacher Justice Scale (Dalbert & Stoeber, 2002) – 10-položková škála, ktorá merala skúsenosti študentov s mierou spravodlivosti učiteľa. Položky priamo poukazujú na subjektívne vnímanie miery spravodlivosti učiteľa voči konkrétnemu študentovi osobne. Odpovede na položky boli hodnotené na 6-bodovej škále od 1 („úplne nesúhlasím“) do 6 („úplne súhlasím“). Hodnota Cronbach alfy v zmysle vnútornej konzistencie sa rovnala 0,81.

► Výsledky a diskusia

Identifikácia nespravodlivých situácií dokázala vytvoriť zmysluplnú klasifikáciu s pokrytím majoritnej časti odpovedí o nespravodlivých situáciách, ktoré študenti zažili od učiteľa v školskom prostredí. Celkovo boli skompletizované 4 hlavné kategórie nespravodlivých situácií, ktoré popísalo 84 % celkového počtu 100 prípadov nespravodlivých situácií. 11 % tvorili špecifické nespravodlivé situácie (t. j. 11 prípadov). V 15 % sa neobjavili, resp. neboli popísané nespravodlivé situácie (t. j. 15 prípadov). Konkrétne kategórie sú uvedené v tabuľke 1.

Tabuľka 1 Kategórie a frekvencia výskytu nespravodlivých situácií v školskom prostredí

Kategórie	Frekvencia	
	počet	%
Nespravodlivé známkovanie	36	36
Nezdvorilosť	17	17
Zvýhodňovanie	16	16
Postupy hodnotenia	15	15
Neprítomnosť nespravodlivosti	15	15
Špecifické prípady	11	11
Spolu	110	110

10 prípadov bolo zaradených do viac ako jednej kategórie. Preto celková frekvencia prekročila 100 prípadov (100 %).

Kategórie nespravodlivých situácií sa vzťahovali na širokú škálu rôznych druhov nespravodlivosti. Niektoré z nich boli spojené distributívnym charakterom (napr. nespravodlivé známkovanie – „Študoval som tvrdo a ovládal som skvele študijný materiál, ale dostal som B.“; „Myslím si, že som si zaslúžil lepšiu známku, ale učiteľ mi nedal šancu si ju opraviť“). Iné nespravodlivé situácie sa zaoberali procedurálnymi problémami (napr. postupy hodnotenia – „Presne nedefinoval otázky.“; „Učiteľ mi zhoršil známku bez vysvetlenia alebo spätnej väzby.“; „Učiteľ si nechcel pripustiť chybu v súvislosti so študijným materiálom.“). Značná časť situácií sa týkala interaktívnej spravodlivosti (napr. nezdvorilosť – „Učiteľ sa počas mojej ústnej skúšky hral hru na svojom mobilnom telefóne.“; „Na skúške som neuspela, pretože učiteľovi sa nepáčili moje šaty.“; „Počas mojej odpovede na skúške mi vkuse skákal do reči a nenechal ma dohovoriť.“; zvýhodňovanie – „Učiteľ bol predpojatý voči chlapcom, preto dostali horšie známky ako dievčatá.“; „Študenti, ktorí si kúpili novú učebnicu napísanú daným učiteľom, skúšku spravili, zvyšok dostal FX.“). Pri špecifických prípadoch nespravodlivých situácií, išlo o prípady, ktoré nebolo možné zaradiť do žiadnej z vyššie spomenutých kategórií (napr. „Keď mi nedala prejsť predmet, pretože som odovzdala test o 10 minút skôr.“; „Nemal dobrú náladu, preto ma ohodnotil horšie.“). Kategória „neprítomnosť spravodlivosti“ sa vyznačovala odpoveďami, napríklad – „Nestrela som sa s neférovosťou. Možno preto, že mám za sebou len prvý semester.“; „Nikdy sa mi to nestalo, väčšina testov na našej katedre je vedená písomnou formou, kde je k tomu veľmi málo priestoru.“).

Kategorizácia odhalila rôzne nespravodlivé situácie v školskom prostredí. Iní autori priniesli podobné zistenia. Čiuladiené a Račelyté (2016) zistili, že najčastejšie uvádzaná nespravodlivosť sa vyskytovala pri skúšaní a známokovaní (40 % prípadov). Autori zdôrazňujú pri známokovaní práve konflikt študent – učiteľ, kedy sa študenti cítia byť obeťou nespravodlivého hodnotenia, pretože je to jedna z najtypickejších konfliktných situácií, na ktorú sa viažu spomienky študentov.

Horan, Chory a Goodboy (2010) uviedli niektoré kategórie, v ktorých študenti vnímali, že ich učitelia rozdeľovali nespravodlivo (1) známky a (2) možnosti opravenia si známok. Okrem toho Pretsch et al. (2015) tvrdia, že študenti neustále hodnotia diskrepanciu medzi ich skutočnými a zaslúženými známokami.

Alm a Colnerud (2015) tvrdia, že známokovanie je často vnímané ako jedna z najťažších úloh učiteľa. Napriek tomu, že sa väčšina učiteľov snaží svojich študentov hodnotiť čo najobjektívnejšie, veľa študentov má pocit, že sú predmetom nespravodlivého známokovania. Ich štúdia ukázala, že keď učitelia nedodržiavali pokyny predpísaného systému hodnotenia, komunikovali nespoľahlivé informácie, nechali sa ovplyvňovať irelevantnými faktormi alebo boli vo svojej komunikácii nejednoznační, študenti vnímali proces známokovania ako nespravodlivý.

Situácie porušujúce interaktívnu spravodlivosť boli zaznamenané v nižšej frekvencii ako známokovanie. Táto skutočnosť môže byť spôsobená aj tým, že na vysokých školách interakcia študent – učiteľ nie je taká intenzívna ako napríklad v základných alebo v stredných školách. Vo vysokoškolskom prostredí neprichádza študent do dennodenného kontaktu s vybraným učiteľom, často sa stretávajú len na prednáške a seminárnom cvičení, kde sa interakcia alebo vzájomný kontakt rozptýľuje medzi viacerých študentov. Napriek tomu, prirodzene interaktívna spravodlivosť má zásadný vplyv na školské prostredie. Ako vo svojej štúdií zistili Čiuladiené a Račelyté (2016), takmer každý desiaty konflikt študent – učiteľ sa vzťahoval na konanie učiteľa, ktoré študenti vnímali ako nespravodlivé kedykoľvek, keď učiteľ nerešpektoval pocity, potreby a túžby študenta, jeho záujem voči študentovi bol skôr nepriateľský alebo hostilný alebo sa k študentovi správal svojvoľne.

V predkladanom príspevku, resp. uskutočnenom výskume nezdvorilosť a zvýhodňovanie predstavovali porušenie interaktívnej spravodlivosti v školskom kontexte. Tieto zistenia sú v súlade s predchádzajúcimi štúdiami. Napríklad často prežívané nespravodlivé situácie v štúdií Mikula et al. (1990) popisovali neprívetivé alebo nezdvorilé zaobchádzanie, zneužívanie alebo agresívne zaobchádzanie. Akgün (2017) predpokladá, že určití študenti majú privilégia za určitých podmienok, a že učitelia sa správajú k niektorým študentom zle, zatiaľ čo k iným sú umiernení a starostliví. Niektoré štúdie naznačili, že rod študentov môže mať významný vplyv na posudzovanie učiteľa. Ready a Wright (2011) zistili negatívnu tendenciu v posudzovaní učiteľov o gramotnosti u chlapcov, zatiaľ čo Martínez, Stecher a Borko (2009) zistili, že učitelia hodnotili dievčatá v matematike na stupnici vyššie ako je odporúčané štandardizovanými výsledkami testu. V predkladanej štúdií, bohužiaľ, nebolo možné overiť tieto skutočnosti vzhľadom na nerovnomerné rozdelenie výskumnej vzorky (20 mužov a 80 žien), otvára sa tu však priestor pre ďalší výskum zameraný práve na rodové rozdiely vo vnímaní miery spravodlivosti učiteľa a zároveň zistenie, aké nespravodlivé situácie zažívajú ženy – študentky a s akými nespravodlivými situáciami sa stretávajú muži – študenti zo strany učiteľov v školskom prostredí. Rovnako bude pre budúci výskum prínosné, ak sa pozornosť zameria aj na študentov základných a/alebo stredných škôl. Je možné, že títo študenti prichádzajú do kontaktu s iným druhom nespravodlivosti, resp. zažívajú iné situácie spojené s nespravodlivosťou učiteľa v školskom prostredí. Takéto zistenia by neboli významné len pre akademickú obec, ale zároveň by mohli slúžiť aj pre vytvorenie vhodných nástrojov prevencie nespravodlivosti vo výchovno-vzdelávacom procese a zlepšenie interakcie študent – učiteľ.

Situácie nespravodlivosti poukazovali na to, že študenti často deklarujú problémy s hodnotením v kontexte ako distribučného, procedurálneho, tak aj interaktívneho charakteru. Potenciálny dôvod tohto výsledku možno vidieť vo fakte, že hodnotenie študenta je najreprezentatívnejšou charakteristikou výchovno-vzdelávacieho procesu. Hodnotenie je rozsiahly koncept, ktorý nezahŕňa iba výsledok, teda špecifickú známku, ale ovplyvňuje celý proces – od osobnosti učiteľa (osobnostné črty, emócie atď.), cez stanovovanie pravidiel (poskytnuté informácie) až po interakciu študent – učiteľ (komunikácia, zvýhodňovanie, predsudky, nezdvorilosť a pod.).

Takmer každý respondent – študent sa v predkladanej štúdií stretol s nespravodlivosťou učiteľa v školskom prostredí. Preto nie je prekvapujúce, že výsledky naznačili – respondenti vnímali učiteľov ako menej spravodlivých ($M = 3,35$; $SD = 0,60$) (položky boli hodnotené na škále 1 = úplne nesúhlasím až po 6 = úplne súhlasím).

Schopnosť učiteľa presne hodnotiť výkon študentov sa považuje za dôležitý aspekt jeho profesionálnej kompetentnosti, pretože posudzovanie učiteľov je často primárnym zdrojom informácií o výkone študentov (Südkamp, Kaiser & Möller, 2012). Vzhľadom na mieru záujmu učiteľa o udržiavanie spravodlivosti sa ukázalo, že to vo veľkej miere závisí od jeho individuálnych vedomostí a schopností (Tierney, 2014).

Skúsenosti študentov so spravodlivosťou učiteľa sú zvlášť dôležité, pretože zvyšujú ich pocit sociálneho začlenenia (Umlauf et al., 2009), a preto sa dá očakávať, že posilní u študentov ich samotný motív správať sa férovo v školskom prostredí.

Významnosť spravodlivosti zdôrazňuje aj štúdiá Bertiho, Molinariho a Speltiniho (2010), ktorí identifikovali tri ideálne predstavy spravodlivosti v školskom prostredí:

1. komunikácia na hodinách (procedurálne a interaktívne aspekty spravodlivosti – význam otvorenej komunikácie a dialógu s učiteľom, jednoznačnosť pravidiel a postupov hodnotenia študentov),
2. zásada rovnosti (spravodlivé zaobchádzanie so všetkými študentmi v súlade s nediferenčnými kritériami),
3. princípy usilovnosti a potrieb (učiteľ posudzuje individuálne úsilie a potreby študentov).

Rodabaugh (1996) stanovil určité pravidlá na udržanie spravodlivosti v učiteľskej profesii. Distributívna spravodlivosť by mala zahŕňať činnosti ako INŠTITUCIONÁLNA PRAX (špecifické pravidlá o distribúcii jednotlivých známok, ktoré môžu byť dané), PRESNÉ NÁSTROJE HODNOTENIA (známky z testov, referátov a zadaní by mali jasne odrážať výkon študentov), VIACERÉ HODNOTENIA (viacnásobné hodnotenie poskytuje presnejšie informácie o výkonoch študentov ako iba jedno meradlo). Dodržiavanie princípov procedurálnej spravodlivosti je možné zabezpečiť POSKYTNUTÍM SPÄTNEJ VÄZBY (poskytnutie konštruktívnej spätnej väzby o výsledkoch testov a zadaní pomáha študentom vnímať učiteľa ako spravodlivého a zainteresovaného ich progresom), PRÍSTUPNOSŤ (učiteľ si musí byť istý, že študenti rozumejú kritériám známkovania a musí si vyžadovať a odpovedať na otázky o požiadavkách, postupoch, termínoch a výsledkoch). A nakoniec, spravodlivá interakcia učiteľa a študenta by mala obsahovať princípy NESTRANNOSTI (nerobiť rozdiely v sympatiách, učiteľ musí starostlivo sledovať svoje správanie a interakcie so všetkými študentmi), REŠPEKTU (učiteľ by mal počúvať, uvažovať a premyslene odpovedať na idey študentov) a ZÁUJMU o ŠTUDENTOV (staráť sa o študentov a ich akademický výkon).

Pri interpretácii a diskusií o výsledkoch je potrebné uviesť aj obmedzenia výskumu. Prvé obmedzenie sa týka výskumnej vzorky, ktorá bola malá a veľmi homogénna podľa veku a vzdelania. Zároveň väčšiu časť vzorky tvorili ženy – študentky, čo mohlo mať tiež svoj vplyv na výsledky. Budúci výskum by mal byť preto navrhnutý tak, aby získané výsledky mohli byť považované za všeobecne platné závery. Druhé obmedzenie sa týka výskumnej metódy. Respondenti boli požiadaní v dotazníku, aby stručne opísali situáciu nespravodlivosti, ktorá sa im stala v školskom prostredí v interakcii s učiteľom, a preto neuviedli dostatok podrobností na vysvetlenie, čo pre nich pojem „spravodlivosť“ znamená, ako sa cítili a ako zvládali nespravodlivosť učiteľa v týchto situáciách.

Identifikácia situácií nespravodlivosti zo strany učiteľa v školskom prostredí je relevantná minimálne dvoma spôsobmi. Na jednej strane to môže byť podnet pre osobnostný a profesijný rast učiteľa a základ pre výmenu poznatkov o rôznych aspektoch školskej klímy výchovno-vzdelávacieho procesu. Na druhej strane je potrebné vziať do úvahy potrebu rozvoja intervenčných programov zameraných na prevenciu problémov so vzdelávaním a na definovanie školských politík determinujúcich kvalitu vzdelávania (Berti, Molinari & Speltini, 2010).

Literatúra

- AKGÜN, I. H. (2017). 7th grade students' feelings about injustices they experienced at school and ways to seek their rights. *Universal Journal of Educational Research*, 5(12), 2267 – 2273.
- ALM, F. & COLNERUD, G. (2015). Teachers' experiences of unfair grading. *Educational Assessment*, 20, 132 – 150.
- BERTI, C., MOLINARI, L. & SPELTINI, G. (2010). Classroom justice and psychological engagement: Students' and teachers' representations. *Social Psychology of Education*, 13(4), 541 – 556.
- BIES, R. J. & MOAG, J. F. (1986). Interactional justice: Communication criteria of fairness. *Research on Negotiations in Organizations*, 1, 43 – 55.
- CHORY-ASSAD, R. M. & PAULSEL, M. L. (2004). Antisocial classroom communication: Instructor influence and interactional justice as predictors of student aggression. *Communication Quarterly*, 52, 98 – 114.
- CHORY-ASSAD, R. M., HORAN, S. M., CARTON, S. T. & HOUSER, M. L. (2014). Toward a further understanding of students' emotional responses to classroom injustice. *Communication Education*, 63(1), 41 – 62.
- ČIULADIENĚ, G. & RAČELYTĚ, D. (2016). Perceived unfairness in teacher-student conflict situations: students' point of view. *Polish Journal of Applied Psychology*, 14(1), 49 – 66.

- ▣ DALBERT, C. & STOEBER, J. (2006). The personal belief in a just world and domain-specific beliefs about justice at school and in the family: a longitudinal study with adolescents. *International Journal of Behavioral Development*, 30(3), 200 – 207.
- ▣ GINI, G., MARINO, C., HOLT, M. & POZZOLI, T. (2017). Associations between peer victimization, perceived teacher unfairness, and adolescents adjustment and well-being. *Journal of School Psychology*, 67, 56 – 68.
- ▣ GREENBERG, J. (1990). Organizational justice: Yesterday, today, and tomorrow. *Journal of Management*, 16, 399 – 432.
- ▣ HORAN, S. M., CHORY, R. M. & GOODBOY, A. K. (2010). Understanding students' classroom justice experiences and responses. *Communication Education*, 59(4), 453 – 474.
- ▣ ISRAELASHVILI, M. (1997). Situational determinants of students' feeling of injustice. *Elementary School Guidance & Counseling*, 31(4), 283 – 293.
- ▣ KANDERS, M. (2000). *Das Bild der Schule aus der Sicht der Schüler und Lehrer II [The image of school from the perspective of students and teachers II]*. Dortmund, Germany: IFS-Verlag.
- ▣ KÖVEROVÁ, M. (2014). Interpersonálne črty študentov ako determinanty interakčného štýlu učiteľa. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 48(1), 41 – 54.
- ▣ MARTÍNEZ, J. F., STECHER, B. & BORKO, H. (2009). Classroom assessment practices, teacher judgments, and student achievement in mathematics: Evidence from the ECLS. *Educational Assessment*, 14(2), 78 – 102.
- ▣ PRETSCH, J., EHRHARDT, N., ENGL, L., RISCH, B., ROTH, J., SCHUMACHER, S. & SCHMITT, M. (2015). Injustice in School and Students' Emotions, Well-Being, and Behavior: a Longitudinal study. *Social Justice Research*, 29(1), 1 – 20.
- ▣ READY, D. D. & WRIGHT, D. L. (2011). Accuracy and inaccuracy in teachers' perceptions of young children's cognitive abilities: The role of child background and classroom context. *American Educational Research Journal*, 48(2), 335 – 360.
- ▣ RESH, N. & SABBAGH, C. (2009). Justice in teaching. In L. J. SAHA, A. G. DWORKIN (Eds.), *International handbook of research on teachers and teaching* (s. 649 – 662). New York: Springer.
- ▣ RESH, N. & SABBAGH, C. (2014). Sense of justice in school and civic attitudes. *Social Psychology of Education*, 17, 51 – 72.
- ▣ RIPSKE, M. B. & GREGORY, A. (2009). Unfair, unsafe and unwelcome: Do high school students' perceptions of unfairness, hostility, and victimization in school predict engagement and achievement?. *Journal of School Violence*, 8, 355 – 375.
- ▣ RODABAUGH, R. C. (1996). Institutional commitment to fairness in college teaching. In L. FISCH (Ed.), *Ethical dimensions of college and university teaching* (pp. 37 – 45). San Francisco: Jossey-Bass.
- ▣ SEIDEL, T. & SHAVELSON, R. J. (2007). Teaching effectiveness research in the last decade: Role of theory and research design in disentangling meta-analysis results. *Review of Educational Research*, 77, 454 – 499.
- ▣ SHAPIRO, E. G. (1990). Effect of instructor and class characteristics on students' class evaluations. *Research in Higher Education*, 31, 135 – 148.
- ▣ SMITH, E. & GORARD, S. (2012). "Teachers are kind to those who have good marks": a study of Japanese young people's views of fairness and equity in school. *Compare: a Journal of Comparative & International Education*, 42(1), 27 – 46.
- ▣ SÜDKAMP, A., KAISER, J. & MÖLLER, J. (2012). Accuracy of teachers' judgments of students' academic achievement: a meta-analysis. *Journal of Educational Psychology*, 104(3), 743 – 762.
- ▣ TAYLOR, P. H. (1962). Children's evaluations of the characteristics of the good teacher. *British Journal of Educational Psychology*, 32, 258 – 266.
- ▣ THIBAUT, J. & WALKER, L. (1975). *Procedural justice: a psychological analysis*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 150 p.
- ▣ TIERNEY R. D. (2014). Fairness as a multifaceted quality in classroom assessment. *Studies in Educational Evaluation*, 43, 55 – 69.
- ▣ UMLAUFT, S., SCHRÖPPER, S. & DALBERT, C. (2009). Gerechtigkeit und das Empfinden sozialer Exklusion im Jugendalter [Justice and feelings of social exclusion in adolescence]. Paper presented at the 12th Tagung für Pädagogische Psychologie, Saarbrücken, Germany. pp. 732 – 740.
- ▣ VIENO, A., GINI, G., SANTINELLO, M., LENZI, M. & NATION, M. (2011). Violent behavior and unfairness in school: Multilevel analysis of Italian schools. *Journal of Community Psychology*, 39(5), 534 – 550.

Výskyt šikanovania z pohľadu žiakov základných a stredných škôl

Marianna PÉTIOVÁ

CVTI SR Bratislava

Anotácia: v článku sú prezentované výsledky výskumu realizovaného v roku 2020. Výskum bol zameraný na výskyt šikanovania v základných a stredných školách, jeho najčastejšie prejavy, možnosti riešenia a realizáciu preventívnych aktivít. Výsledky sú porovnávané s údajmi z rokov 2005 a 2014, pričom je venovaná pozornosť komparácii aj v rámci jednotlivých typov škôl.

Kľúčové slová: šikanovanie, obeť šikanovania, svedok, agresor, žiaci základných a stredných škôl, riešenie šikanovania.

►► Úvod

Šikanovanie patrí v súčasnosti k problémom, ktoré sú často analyzované a diskutuje sa o nich nielen v odborných kruhoch, ale aj medzi laikmi. Denne sa s ním stretávajú učitelia v základných a stredných školách, vyskytuje sa v rodinách, na pracovisku a všade, kde je obeť nútená žiť spoločne s agresorom a musí čeliť jeho psychickým a fyzickým útokom. Pedagógovia si uvedomujú, že i napriek tomu, že škola vychováva deti a mládež v duchu demokratických princípov, je nutné, aby sa týmto problémom podrobne zaoberali. V spoločnosti platia legislatívne normy, ktoré šikanovanie odsudzujú, učia obeť riešiť tieto závažné problémy a upozorňujú agresora na dôsledky jeho správania. Mnohí odborníci zastávajú názor, že na rozvoji šikanovania a agresívneho správania má veľký podiel súčasná spoločenská klíma, zmeny uznávaných hodnôt, rozpad rodinných a skupinových väzieb a rastúci egoizmus upriamujúci sa na jednotlivca.

Výskumná úloha *Názory a skúsenosti žiakov základných a stredných škôl so šikanovaním a kyberšikanovaním* nadviazala v roku 2020 na výskumy, ktoré zamestnanci oddelenia prevencie a výskumov mládeže CVTI SR riešili v rokoch 2005 a 2014. Cieľom bolo zistiť, aká je súčasná situácia a aké zmeny nastali v oblasti šikanovania a elektronického šikanovania za dané obdobie. Výskum vychádzal zo smernice č. 36/2018 o prevencii a riešení šikanovania detí a žiakov v školách a školských zariadeniach a z Národnej koncepcie ochrany detí v digitálnom priestore. Cieľom úlohy bolo zistenie názorov, postojov, informovanosti a osobných skúseností žiakov základných a stredných škôl s prejavmi šikanovania a kyberšikanovania. Pozornosť bola venovaná aj otázkam prevencie a možnostiam eliminácie týchto negatívnych javov s dôrazom na školské prostredie. Výskumná úloha sa realizovala metódou dotazníkového zisťovania u žiakov základných a stredných škôl v rámci celého Slovenska. Výberový súbor tvorili žiaci 7., 8. a 9. ročníkov základných škôl a žiaci 1., 2. a 3. ročníkov všetkých typov stredných škôl zo všetkých krajov Slovenskej republiky.

Do výskumu sa zapojilo spolu 2 194 osôb. Dotazníky vyplnili častejšie dievčatá (1 121) než chlapci (1 073). Najviac opýtaných malo vek 15 (448) a 16 rokov (442). V nižšom počte vyplnili dotazníky aj žiaci vo veku 13 (349), 17 (316), 14 (280), 12 (257) a 18 rokov (102). V súbore žiakov základných škôl bolo 986 respondentov a v podsúbore žiakov stredných škôl sa do výskumu zapojilo 1 208 osôb. V tejto skupine respondentov viac prevažovali žiaci stredných odborných škôl (946) než gymnazisti (262). Najvyšší počet respondentov žil v Prešovskom (345), Nitrianskom (343), Trnavskom (297), Košickom (267) a v Trenčianskom kraji (264). Vo výskumnom súbore mali najnižšie zastúpenie opýtaní s trvalým bydliskom v Bratislavskom (239), Žilinskom (238) a v Banskobystrickom kraji (201).

►► Šikanovanie a jeho výskyt v školskom prostredí

◆ Osobné skúsenosti so šikanovaním

Pojem šikanovanie vystihuje akékoľvek konanie, ktorého cieľom je ublížiť jedincovi, ohroziť ho alebo inak zastražiť. Je to cieľené a obvykle opakované použitie násillia voči žiakovi, ktorý sa nedokáže alebo nevie z rôznych dôvodov tomuto konaniu ubrániť. Zahŕňa rôzne fyzické aj slovné útoky, ponižovanie, ohováranie a pod. Šikanovanie sa môže prejavovať aj v nepriamej podobe, napr. formou ignorovania, prehládania... Nebezpečenstvo šikanovania však spočíva najmä v jeho dôsledkoch pre obeť aj agresorov¹. Až 43,6 % opýtaných nemalo so šikanovaním žiadne skúsenosti. Obeťou tohto sociálno-patologického javu sa stalo 22,1 % žiakov a k útočníkom patrilo 5,2 % respondentov. Necelá polovica (45,9 %) opýtaných bola svedkom šikanovania. Približne rovnaký počet opýtaných (chlapci: 43,8 %, dievčatá: 43,4 %) nemalo so šikanovaním žiadne skúsenosti. Obeťou násillia sa častejšie stali dievčatá (25,2 %, chlapci: 18,9 %), pričom chlapci patrili vo vyššej miere nielen k svedkom (chlapci: 47,1 %, dievčatá: 44,7 %), ale i k agresorom (chlapci: 7,8 %, dievčatá: 2,7 %), ktorí ubližovali iným. Z výsledkov výskumu vyplynulo, že chlapci boli omnoho častejšie útočníkmi, zatiaľ čo dievčatá zažili tento negatívny jav najmä z pozície obeť alebo svedka.

K obetiam šikanovania patrili najstarší respondenti. Svedkami tohto sociálno-patologického javu boli najčastejšie 17-roční opýtaní. Prezentované zistenia potvrdili, že najmenej skúseností so šikanovaním mali žiaci vo veku 13 a 14 rokov. Najhoršia situácia bola zistená v skupine 17-ročných respondentov, kde bol zistený najnižší počet opýtaných, ktorí šikanovanie nikdy nezažili a najvyšší počet žiakov, ktorí ubližovali iným osobám.

Tabuľka 1

Šikanovanie	12 rokov	13 rokov	14 rokov	15 rokov	16 rokov	17 rokov	18 rokov
obeť šikanovania	21,8	21,7	20,0	21,3	21,4	24,4	29,7
svedok šikanovania	45,1	43,1	42,9	44,0	47,4	53,2	45,5
agresor	1,2	4,9	2,9	6,4	6,2	8,2	4,0
so šikanovaním nemá skúsenosti	45,9	47,1	47,1	45,6	41,7	36,4	36,6

Poznámka: Súčet presahuje 100 %, pretože respondenti mohli odpovedať prostredníctvom viacerých možností.

So šikanovaním nemalo žiadne skúsenosti 42,3 % žiakov stredných odborných škôl a 39,2 % gymnazistov. Gymnazisti boli častejšie nielen obeťmi násillia (G: 23,5 %, SOŠ: 21,0 %), ale aj jeho svedkami (G: 48,5 %, SOŠ: 46,2 %). K agresorom patrilo 8,9 % žiakov stredných odborných škôl a 6,2 % gymnazistov. Uvedené dáta ukázali, že žiaci stredných odborných škôl patrili častejšie k útočníkom, zatiaľ čo obeťmi a svedkami šikanovania sa vo vyššej miere stali gymnazisti.

Žiaci z najväčších miest patrili častejšie k obetiam šikanovania a k svedkom toho negatívneho javu. Účasť na šikanovaní z pozície agresora priznali respondenti s trvalým bydliskom v mestách s počtom obyvateľov od 50 001 do 100 000. Z prezentovaných údajov vyplynulo, že najviac skúseností so šikanovaním mali opýtaní pochádzajúci z najväčších miest, najlepšia situácia bola zistená v skupine respondentov s trvalým bydliskom v najmenších aglomeračných jednotkách. Príčinou týchto zistení môže byť skutočnosť, že v malých obciach sa všetci obyvatelia navzájom dobre poznajú, zatiaľ čo vo veľkých mestách a vo veľkomestách chráni útočníka pred trestom za šikanovanie anonymita.

Tabuľka 2

Šikanovanie	Menej než 2 000	Od 2 001 do 10 000	Od 10 001 do 50 000	Od 50 001 do 100 000	Viac než 100 000
obeť šikanovania	21,1	21,5	22,3	23,0	25,3
svedok šikanovania	41,9	48,9	42,5	49,7	53,0
agresor	3,6	6,1	4,2	7,1	6,2
nemá skúsenosti	47,6	41,5	46,8	40,2	34,1

Poznámka: Súčet presahuje 100 %, pretože respondenti mohli odpovedať prostredníctvom viacerých možností.

¹ Kariková, S.: Psychické poruchy v detstve a v dospievaní. Banská Bystrica : UMB, 2011. ISBN 978-80-554-0417-2, s. 103.

Žiadne skúsenosti so šikanovaním nemali respondenti v Banskobystrickom a v Prešovskom kraji. K obetiam patrili najčastejšie opýtaní pochádzajúci z Bratislavského a zo Žilinského kraja. Svedkami tohto násilného správania boli najmä žiaci z Trnavského kraja. K agresorom patrili v najvyššom počte opýtaní pochádzajúci z Banskobystrického a z Prešovského kraja. Tieto zistenia výskumu ukázali, že najviac skúseností so šikanovaním mali mladí obyvatelia Bratislavského a Trnavského kraja; najlepšia situácia bola zistená u respondentov s trvalým bydliskom v Banskobystrickom a v Prešovskom kraji.

Tabuľka 3

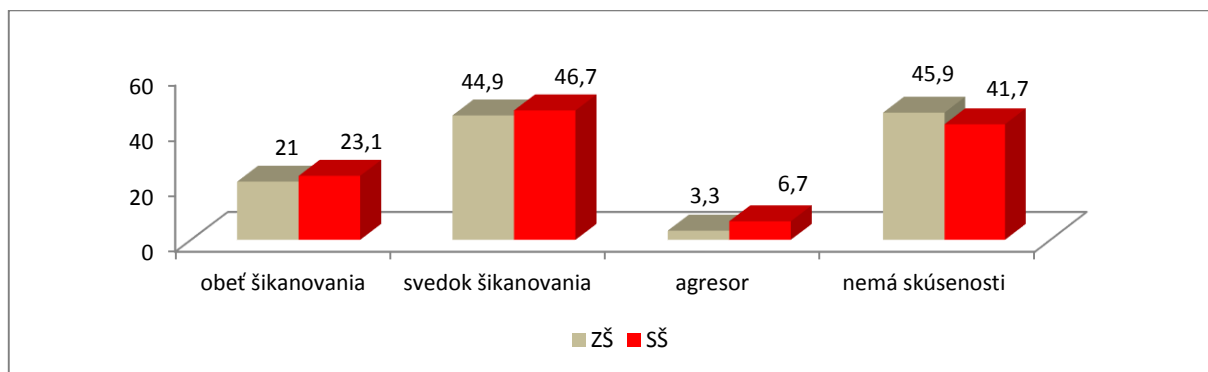
Šikanovanie	BA	TT	TN	NR	ZA	BB	PO	KE
obeť šikanovania	26,4	20,9	19,7	23,6	25,6	17,1	21,1	24,7
svedok šikanovania	49,4	51,9	46,2	45,5	46,6	41,7	42,9	42,7
agresor	5,4	5,4	5,3	5,2	2,5	6,0	6,4	4,9
so šikanovaním nemá skúsenosti	36,8	39,4	43,9	43,7	43,3	47,7	46,7	44,2

Poznámka: Súčet presahuje 100 %, pretože respondenti mohli odpovedať prostredníctvom viacerých možností.

◆ Porovnanie údajov za základné a stredné školy

Komparácia zistených dát ukázala, že žiadne skúsenosti so šikanovaním nemalo 45,9 % žiakov základných škôl a 41,7 % stredoškôľakov. Stredoškôľáci boli vo vyššom počte nielen svedkami tohto negatívneho javu, ale častejšie patrili aj k útočníkom, ktorí ubližovali iným osobám. Obeťou šikanovania sa stala viac než pätina žiakov základných škôl a necelá štvrtina stredoškôľakov. Zistené údaje potvrdili, že viac skúseností so šikanovaním a to nielen z pozície obeť, ale aj svedka a agresora mali žiaci stredných škôl.

Graf 1 Výskyt šikanovania v základných a stredných školách

Poznámka: Súčet presahuje 100 %, pretože respondenti mohli odpovedať prostredníctvom viacerých možností.

◆ Porovnanie údajov za roky 2005, 2014 a 2020

Porovnávanie dát ukázalo, že od roku 2005 klesol počet opýtaných, ktorí sa doteraz so šikanovaním nestretli. Zvýšil sa počet respondentov, ktorí patrili k obetiam, svedkom aj k útočníkom. Prezentované zistenia potvrdili, že od roku 2005 bol u žiakov základných a stredných škôl zistený nárast šikanovania. Zistené údaje sú hodnotené negatívne a je potrebné situáciu riešiť.

Tabuľka 4

Šikanovanie	2005	2014	2020
obeť šikanovania	13,0	21,2	22,1
svedok šikanovania	41,6	55,5	46,1
agresor	4,6	9,8	5,2
so šikanovaním nemá skúsenosti	50,8	35,4	43,6

Poznámka: Súčet presahuje 100 %, pretože respondenti mohli odpovedať prostredníctvom viacerých možností.

♦ Miesto šikanovania

Šikanovanie sa môže odohrávať v rôznom prostredí. V školách býva najčastejšie na miestach, ktoré sú málo kontrolované pedagógmi, prípadne sa odohráva vtedy, keď je obeť sama. Na túto otázku odpovedali iba respondenti (1 233), ktorí šikanovanie zažili. Až 74,0 % opýtaných získalo tieto negatívne skúsenosti v triede a 27,3 % respondentov sa so šikanovaním stretlo na ulici. V škole, ale mimo triedy, prejavy násilia zažila tretina žiakov základných a stredných škôl (30,2 %) a z iného prostredia malo tieto skúsenosti približne 9,8 % respondentov. Približne štvrtina opýtaných (23,0 %) mala tieto skúsenosti z rovesníckej skupiny a 2,1 % respondentov ich získalo doma. Z uvedeného je zrejmé, že k šikanovaniu najčastejšie dochádzalo v triedach a v prostredí školy.

Dievčatá častejšie zažili šikanovanie v triede (dievčatá: 76,2 %, chlapci: 72,4 %) a v rámci školy (dievčatá: 32,3 %, chlapci: 28,0 %). Chlapci sa s ním vo vyššom počte stretli na ulici (chlapci: 29,3 %, dievčatá: 25,4 %) a v partii rovesníkov (chlapci: 25,1 %, dievčatá: 20,9 %). Približne rovnaký počet opýtaných získal tieto negatívne skúsenosti doma (chlapci: 2,3 %, dievčatá: 1,9 %) a v inom prostredí (chlapci: 8,0 %, dievčatá: 8,8 %).

V triede sa s opakovanými prejavmi násilia najčastejšie stretli respondenti vo veku 13 a 14 rokov. Najstarší opýtaní častejšie než ostatní získali tieto negatívne skúsenosti na ulici. V rovesníckej skupine sa so šikanovaním stretli 17-roční stredoškôláci. Doma ho zažili najmä žiaci základných a stredných škôl vo veku 15 rokov. V škole tieto negatívne skúsenosti najčastejšie získali 13-roční respondenti a v inom prostredí zažili opakované prejavy násilia najmladší opýtaní.

Tabuľka 5

Miesto šikanovania	12 rokov	13 rokov	14 rokov	15 rokov	16 rokov	17 rokov	18 rokov
v triede	76,3	77,2	77,0	70,5	74,0	75,0	68,8
v škole, mimo triedy	19,4	34,8	33,8	32,4	29,1	31,0	25,0
na ulici	27,3	22,3	29,1	26,6	25,2	30,5	37,5
doma	1,4	2,2	1,4	4,9	1,6	0,5	1,6
v rovesníckej skupine	17,3	23,4	21,6	23,8	23,2	28,0	18,8
inde	18,7	8,2	9,5	7,4	6,3	6,0	4,7

Poznámka: Súčet presahuje 100 %, pretože respondenti mohli odpovedať prostredníctvom viacerých možností.

Gymnazisti častejšie zažili šikanovanie v triede (G: 74,7 %, SOŠ: 72,4 %) a v rámci školy (G: 31,6 %, SOŠ: 29,8 %). Žiaci stredných odborných škôl sa s ním vo vyššej miere stretli na ulici (SOŠ: 28,5 %, G: 25,9 %), doma (SOŠ: 2,6 %, G: 0,6 %) a v partii rovesníkov (SOŠ: 24,6 %, G: 20,9 %). Približne rovnaký počet opýtaných získal tieto negatívne skúsenosti v inom prostredí (SOŠ: 5,6 %, G: 6,3 %).

Respondenti v Trenčianskom kraji zažili šikanovanie najčastejšie v triede a na ulici. Opýtaní žijúci v Nitrianskom kraji sa s ním stretli vo vyššej miere v školskom prostredí. Z domáceho prostredia poznali opakované prejavy násilia žiaci pochádzajúci z Trnavského kraja. V rovesníckej skupine zažili šikanovanie najčastejšie respondenti s trvalým bydliskom v Bratislavskom kraji. V skupine opýtaných zo Žilinského kraja bol tento negatívny jav zaznamenaný vo vyššej miere v inom prostredí.

Tabuľka 6

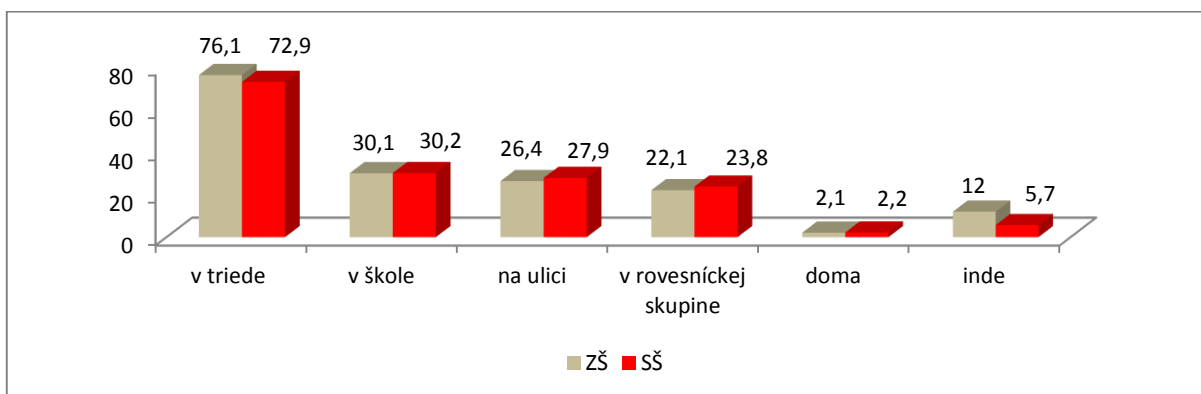
Miesto šikanovania	BA	TT	TN	NR	ZA	BB	PO	KE
v triede	77,3	74,4	78,8	75,3	68,9	72,1	77,4	68,0
v škole, mimo triedy	29,3	29,4	34,2	35,8	29,6	27,9	27,7	26,0
na ulici	28,7	27,8	29,5	23,7	27,4	26,9	28,2	26,7
doma	2,7	3,3	0,7	1,6	2,2	2,9	1,1	2,7
v rovesníckej skupine	25,3	22,8	21,2	24,7	23,0	21,2	22,0	23,3
inde	10,0	10,0	6,8	5,3	11,1	6,7	9,0	8,7

Poznámka: Súčet presahuje 100 %, pretože respondenti mohli odpovedať prostredníctvom viacerých možností.

◆ Porovnanie údajov za základné a stredné školy

Komparácia zistení ukázala, že žiaci základných škôl sa so šikanovaním stretli častejšie v triede a v inom prostredí. Stredoškooláci zažili tieto negatívne prejavy vo vyššom počte na ulici a v partii rovesníkov. Približne rovnaký počet respondentov z oboch skupín sa s týmto sociálno-patologickým javom stretol v škole a doma. Prezentované údaje potvrdili, že viac skúseností so šikanovaním mali žiaci základných škôl, ktorí zažili šikanovanie najmä v triede a v inom prostredí.

Graf 2 Miesto šikanovania podľa typu školy

Poznámka: Súčet presahuje 100 %, pretože respondenti mohli odpovedať prostredníctvom viacerých možností.

◆ Porovnanie údajov za roky 2005, 2014 a 2020

Porovnanie zistení ukázalo, že od roku 2005 zažili respondenti šikanovanie výrazne častejšie v triede a v rovesníckej skupine. Zvýšil sa aj počet opýtaných, ktorí sa s týmto negatívnym javom stretli v škole a na ulici. Klesol iba počet žiakov, ktorí poznali šikanovanie z domu a z iného prostredia. Zistené údaje potvrdili výrazný nárast opakovaných prejavov násilnia najmä u spolužiakov a rovesníkov.

Tabuľka 7

Miesto šikanovania	2005	2014	2020
v triede	39,1	68,5	74,0
v škole, mimo triedy	28,5	26,6	30,2
na ulici	23,8	34,3	27,3
v rovesníckej skupine	14,1	12,8	23,0
inde	23,6	22,7	9,8
doma	3,8	0	2,1

Poznámka: Súčet presahuje 100 %, pretože respondenti mohli odpovedať prostredníctvom viacerých možností.

◆ Osoba, ktorá bola o šikanovaní informovaná

Odhaliť agresora býva pri šikanovaní ťažké, pretože obeť, aj svedkovia majú často strach, že informovaním dospelých situáciu ešte zhoršia a nechcú o tom vôbec rozprávať. Pre rodičov a učiteľov, ktorí sa s daným problémom zaoberajú je dôležité, aby si získali dôveru svedkov, aj obeť šikanovania a zabezpečili tak dostatok objektívnych dôkazov na riešenie situácie. Aj na túto otázku odpovedali iba žiaci (1 233), ktorí mali skúsenosti so šikanovaním. Z ich odpovedí vyplynulo, že najvyšší počet opýtaných povedal o týchto negatívnych zážitkoch kamarátom (34,4 %) a rodičom (33,4 %). Tretina respondentov (29,8 %) sa poradila s učiteľmi a rovnaký počet žiakov nepovedal o tejto nepríjemnej situácii nikomu (29,8 %). Asi 15,5 % respondentov požiadalo o pomoc spolužiakov a 8,3 % opýtaných sa poradilo so súrodencami. Len 1,0 % žiakov informovalo inú osobu (starých rodičov, školského psychológa alebo políciu).

Chlapci (38,8 %, dievčatá: 21,2 %) si výrazne častejšie nechávali tieto negatívne zážitky pre seba, prípadne požiadali o pomoc inú osobu (chlapci: 1,7 %, dievčatá: 0,6 %). Dievčatá povedali o šikanovaní nielen rodičom (dievčatá: 38,5 %, chlapci: 27,9 %), súrodencom (dievčatá: 8,9 %, chlapci: 7,7 %), učiteľom (dievčatá: 33,0 %, chlapci: 26,6 %), ale i kamarátkam (dievčatá: 17,9 %, chlapci: 12,9 %) a spolužiakom (dievčatá: 37,2 %, chlapci: 29,4 %). Prezentované zistenia ukázali, že dievčatá o šikanovaní hovorili vo výrazne vyššom počte nielen s najbližšími príbuznými a s pedagógmi, ale i s rovesníkmi, zatiaľ čo chlapci si tieto negatívne zážitky v omnoho vyššej miere nechávali len pre seba.

Najmladší žiaci povedali o šikanovaní častejšie rodičom a súrodencom. Respondenti vo veku 14 rokov sa o šikanovaní porozprávali s učiteľmi, zatiaľ čo 13-roční opýtaní sa s týmito zážitkami podelili so spolužiakmi a s inou osobou. 17-roční respondenti sa poradili s kamarátmi, zatiaľ čo opýtaní vo veku 16 rokov nepovedali o týchto negatívnych zážitkoch nikomu. Zistenia ukázali, že najmladší žiaci najviac dôverovali rodičom a súrodencom, zatiaľ čo 14-roční opýtaní požiadali o pomoc pedagógov. Tieto nepríjemné zážitky si nechali pre seba najmä žiaci vo veku 16 rokov.

Tabuľka 8

Komu o šikanovaní povedal	12 rokov	13 rokov	14 rokov	15 rokov	16 rokov	17 rokov	18 rokov
rodičom	38,1	35,3	33,8	33,2	30,6	33,2	29,7
súrodencom	10,1	9,8	6,8	6,1	9,1	9,5	4,7
učiteľovi	29,5	35,3	38,5	33,2	27,0	22,6	15,6
kamarátovi	30,9	23,9	36,5	37,3	32,1	38,2	34,4
spolužiakovi	17,3	18,5	12,2	13,1	16,3	16,1	15,6
inej osobe	0,7	1,9	0,7	1,6	0,8	1,0	1,6
nikomu	24,5	32,6	27,7	28,7	34,9	27,1	29,7

Poznámka: Súčet presahuje 100 %, pretože respondenti mohli odpovedať prostredníctvom viacerých možností.

Gymnazisti sa o šikanovaní rozprávali s rodičmi (G: 35,7 %, SOŠ: 30,7 %), súrodenkami (G: 8,9 %, SOŠ: 7,8 %) a so spolužiakmi (G: 18,5 %, SOŠ: 14,6 %), žiaci stredných odborných škôl sa poradili s učiteľmi (SOŠ: 26,3 %, G: 22,3 %) a s kamarátkami (SOŠ: 35,4 %, G: 34,4 %). Približne rovnaký počet opýtaných povedal o týchto nepríjemných zážitkoch iným osobám (G: 0,6 %, SOŠ: 1,1 %). Svoje skúsenosti so šikanovaním si nechal pre seba približne rovnaký počet gymnazistov (31,2 %) aj žiakov stredných odborných škôl (31,3 %). Prezentované zistenia ukázali, že gymnazisti hovorili o šikanovaní najmä s príbuznými a so spolužiakmi, zatiaľ čo žiaci stredných odborných škôl viac dôverovali učiteľom a kamarátom.

Respondenti s trvalým bydliskom v Košickom kraji povedali o šikanovaní najčastejšie svojim rodičom. Opýtaní žijúci v Trnavskom kraji informovali o tomto negatívnom jave najmä učiteľov a kamarátov. Žiaci základných a stredných škôl s trvalým bydliskom v Prešovskom kraji sa poradili so spolužiakmi. Opýtaní pochádzajúci zo Žilinského kraja sa častejšie než ostatní rozprávali o tomto probléme so súrodenkami alebo s inou osobou. Žiaci základných a stredných škôl z Nitrianskeho kraja si vo vyššom počte nechali tieto negatívne skúsenosti len pre seba.

Tabuľka 9

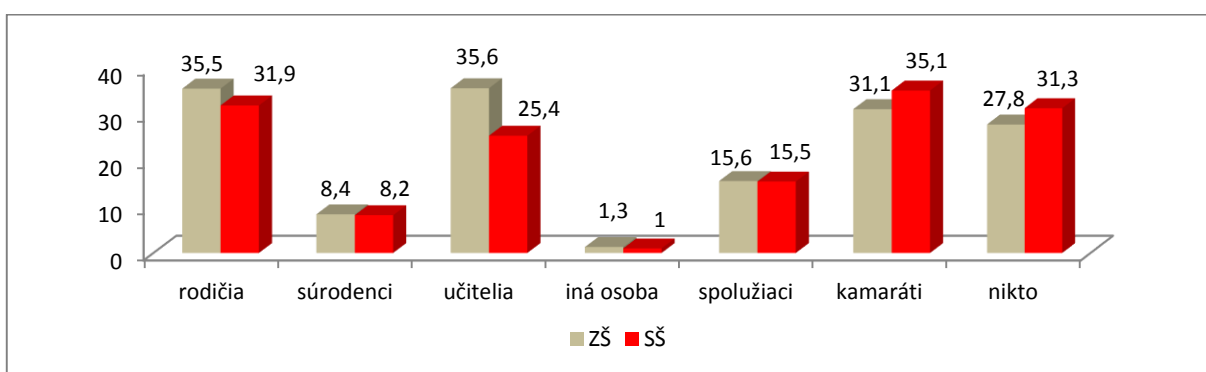
Komu o šikanovaní povedal	BA	TT	TN	NR	ZA	BB	PO	KE
rodičom	32,9	32,8	33,3	31,9	31,6	36,9	31,1	38,3
súrodencom	6,0	6,1	4,8	9,4	12,8	7,8	10,2	9,4
učiteľovi	22,8	35,0	31,3	29,3	32,3	26,2	29,9	30,2
kamarátovi	36,2	38,3	29,9	33,0	31,6	29,1	36,2	30,2
spolužiakovi	14,1	17,8	12,2	16,8	13,5	14,6	19,2	14,1
inej osobe	1,3	0,2	1,4	0,3	3,8	1,0	1,7	0,7
nikomu	32,9	24,4	29,9	36,1	27,1	32,0	28,2	27,5

Poznámka: Súčet presahuje 100 %, pretože respondenti mohli odpovedať prostredníctvom viacerých možností.

♦ Porovnanie údajov za základné a stredné školy

Komparácia zistení potvrdila, že stredoškooláci sa o šikanovaní častejšie porozprávali s kamarátmi, prípadne si tieto nepríjemné zážitky nechali len pre seba a nepovedali o nich nikomu. Žiaci základných škôl sa poradili s rodičmi a s učiteľmi. Približne rovnaký počet opýtaných z obidvoch typov škôl požiadal o pomoc súrodencov, spolužiakov alebo inú osobu. Prezentované zistenia potvrdili, že žiaci základných škôl častejšie hľadali pomoc u dospelých (rodičov a učiteľov), stredoškooláci sa zdôverili najmä kamarátom, prípadne o týchto nepríjemných zážitkoch nepovedali nikomu.

Graf 3 Osoba, ktorá bola o šikanovaní informovaná podľa typu školy

Poznámka: Súčet presahuje 100 %, pretože respondenti mohli odpovedať prostredníctvom viacerých možností.

♦ Porovnanie údajov za roky 2005, 2014 a 2020

Z porovnaných zistení vyplynulo, že oproti zisteniam z roku 2005 sa zvýšil počet opýtaných, ktorí o šikanovaní nepovedali nikomu. Zároveň sa zvýšil aj počet žiakov základných a stredných škôl, ktorí sa s týmito nepríjemnými zážitkami zdôverili rodičom, učiteľom, kamarátom a spolužiakom. Klesol počet respondentov, ktorí o šikanovaní povedali svojim súrodencom alebo inej osobe. Odborníci upozorňujú na skutočnosť, že je veľmi dôležité, aby mali žiaci dostatok poznatkov o možnostiach riešenia šikanovania. Obet' potrebuje mať blízku osobu, ktorej sa môže zdôveriť, čím eliminuje svoj psychický stres. Taktiež je dôležité, aby bol útočník vo svojom konaní včas zastavený a upozornený, pretože niektoré prejavy šikanovania môžu neskôr prejsť až do páchania trestnej činnosti.

Tabuľka 10

Komu o šikanovaní povedal	2005	2014	2020
rodičom	21,7	25,6	33,4
súrodencom	14,1	7,8	8,3
učiteľovi	19,5	19,1	29,8
kamarátovi	27,8	34,2	34,4
spolužiakovi	5,6	16,6	15,5
nikomu	27,0	35,4	29,8
inej osobe	3,6	2,3	1,2

Poznámka: Súčet presahuje 100 %, pretože respondenti mohli odpovedať prostredníctvom viacerých možností.

Ako uvádza B. Malík (2019) prezradeniu šikanovania často bránia aj samotné obete. O šikanovaní mlčia zo strachu, pretože sa obávajú jeho stupňovania, prípadne nechcú stratiť kredit pred ostatnými spolužiakmi, ktorí by ich mohli považovať za zradcov a vysmiali by sa im. Stáva sa, že obet' vníma šikanovanie ako vstupenku prijatia do klubu útočníka a jeho kamarátov. Nech je motivácia obete neprezradiť šikanovanie akákoľvek, je potrebné si uvedomiť negatívne pôsobenie tohto sociálno-

patologického javu na jej osobnosť.² Z výsledkov výskumu vyplynulo, že necelá tretina opýtaných (29,8 % – 366) nepovedala o šikanovaní nikomu. Zaujímalo nás, prečo títo respondenti mlčali. Až 47,3 % respondentov z tejto skupiny prezentovalo veľmi skeptický názor, že aj tak by sa nič nevyriešilo. Necelá tretina oslovených žiakov (26,2 %) sa obávala problémov a 16,8 % malo strach z agresora. Oslovení žiaci sa v nižšej miere báli spolužiakov (4,3 %), alebo rodičov (1,3 %). Asi 4,2 % opýtaných prostredníctvom inej možnosti uviedlo, že to aj tak povedali iní spolužiaci, prípadne, nechceli, aby sa o nich rozprávalo, že žalovali.

Dievčatá neoznámili šikanovanie, pretože sa častejšie báli nielen agresora (dievčatá: 17,5 %, chlapci: 16,3 %), ale aj spolužiakov (dievčatá: 7,1 %, chlapci: 2,5 %) a rodičov (dievčatá: 1,9 %, chlapci: 0,8 %). Chlapci mali väčší strach, že si týmto konaním spôsobia ďalšie problémy (chlapci: 27,2 %, dievčatá: 24,7 %) a vo vyššej miere sa domnievali, že aj tak by sa nič nevyriešilo (chlapci: 49,0 %, dievčatá: 44,8 %). Inú odpoveď uviedlo 4,2 % chlapcov a 4,0 % dievčat. Prezentované zistenia ukázali, že dievčatá mali obavy nielen z pomsty agresora, ale aj z hnevu spolužiakov a rodičov. Chlapci častejšie nechceli mať ďalšie problémy a vo vyššej miere než dievčatá sa na daný problém pozerali skepticky.

Respondenti vo veku 13 a 14 rokov sa častejšie báli agresora, zatiaľ čo 16-roční opýtaní pociťovali obavy z výsmechu spolužiakov. Z rodičov mali strach najmä 14-roční žiaci, pričom v skupine respondentov starších ako 15 rokov nepociťoval tieto obavy nikto. Názor, že si oznámením šikanovania môžu privodiť ďalšie problémy, prezentovali výrazne častejšie najstarší opýtaní, zatiaľ čo 16-roční žiaci neverili, že by sa niečo vyriešilo. Inú možnosť uvádzali najmä respondenti vo veku 15 rokov.

Tabuľka 11

Prečo o šikanovaní nepovedal nikomu	12 rokov	13 rokov	14 rokov	15 rokov	16 rokov	17 rokov	18 rokov
strach z agresora	8,6	23,9	23,7	14,5	13,8	14,0	15,8
strach zo spolužiakov	5,7	4,5	1,0	2,6	6,9	6,0	5,3
strach z rodičov	2,9	1,5	3,4	1,3	0	0	0
obavy, že bude mať problémy	31,4	26,9	28,8	26,3	14,9	28,	52,6
nič by sa nevyriešilo	48,6	41,8	39,0	47,4	60,9	48,0	26,0
iné	2,8	1,4	4,1	7,9	3,5	4,0	0,3

Žiaci stredných odborných škôl (15,8 %, G: 6,4 %) sa vo vyššej miere báli pomsty agresora, pričom gymnazisti (6,4 %, SOŠ: 5,5 %) mali väčší strach z výsmechu spolužiakov. Gymnazisti si nechceli spraviť väčšie problémy (G: 27,7 %, SOŠ: 24,2 %) a zároveň sa domnievali, že aj tak by sa nič nevyriešilo (G: 57,4 %, SOŠ: 49,7 %). Inú odpoveď uviedlo 4,8 % žiakov stredných odborných škôl a 2,1 % gymnazistov.

Agresora sa báli najmä respondenti žijúci v Žilinskom kraji. Obavy z výsmechu spolužiakov pociťovali opýtaní pochádzajúci z Košického kraja. Žiaci v Prešovskom a v Nitrianskom kraji mali strach z reakcie rodičov. Názor, že by si oznámením šikanovania mohli pripraviť ešte väčšie problémy, deklarovali najčastejšie mladí obyvatelia Bratislavského kraja. Viac ako polovica respondentov v Trnavskom a v Košickom kraji odmietla uveriť, že sa tým daná situácia zlepšila. Inú možnosť uvádzali najmä opýtaní pochádzajúci z Trnavského kraja.

Tabuľka 12

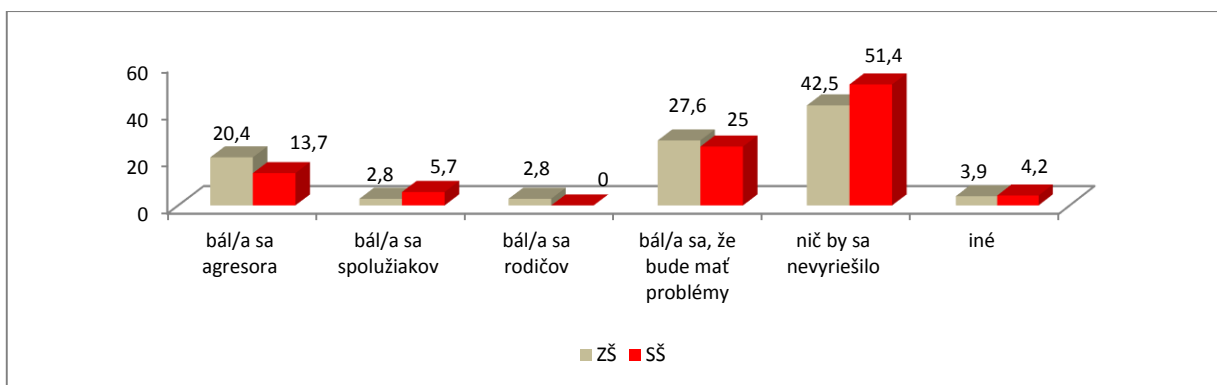
Prečo o šikanovaní nepovedal nikomu	BA	TT	TN	NR	ZA	BB	PO	KE
strach z agresora	11,5	9,8	21,6	11,6	28,2	21,6	19,4	14,3
strach zo spolužiakov	1,9	4,9	3,9	7,2	2,6	2,7	1,6	9,5
strach z rodičov	1,9	1,0	1,0	2,9	1,1	0,1	3,2	0,4
obavy, že bude mať problémy	34,6	19,5	21,6	26,1	23,1	29,7	30,0	21,4
nič by sa nevyriešilo	48,1	53,7	43,1	49,3	41,0	45,8	45,2	52,4
iné	2,0	11,1	8,8	2,9	4,0	0,1	0,6	2,0

² Malík, B.: Sociálna pedagogika. Prieniky a rozhrania medzi sociálnou pedagogikou a sociálnou prácou. Bratislava : Iris, 2019. ISBN 978-80-8200-054-5, s. 156 – 157.

♦ Porovnanie údajov za základné a stredné školy

Komparácia zistení potvrdila, že stredoškooláci sa častejšie domnievali, že aj tak by sa nič nevyriešilo a vo vyššom počte mali strach aj z výsmechu svojich spolužiakov. Žiaci základných škôl sa viac obávali problémov, ktoré by si mohli oznámením šikanovania spôsobiť, pomsty agresora a hnevu rodičov. Prostredníctvom inej možnosti odpovedal približne rovnaký počet opýtaných z oboch typov škôl.

Graf 4 Dôvody, prečo respondenti nepovedali nikomu o šikanovaní podľa typu školy

♦ Riešenie šikanovania

Šikanovaniu je potrebné venovať vždy dostatočnú pozornosť, najmä ak sa vyskytne v triednom kolektíve. Učiteľ v tomto prípade nesmie situáciu zľahčovať a bagatelizovať, ale snažiť sa vyriešiť ju čo najlepšie a v čo najkratšom čase. Je potrebné informovať o tomto probléme vedenie školy, ostatných vyučujúcich, školského psychológa, výchovného poradcu alebo iného odborníka. Do riešenia šikanovania veľmi často vstupujú aj spolužiaci a rodičia žiakov. Existuje niekoľko stratégií a postupov pri jeho riešení a všetky majú spoločné to, že prioritne chránia obeť a svedkov.³ Až 42,1 % respondentov uviedlo, že šikanovanie, ktoré zažili, sa už vyriešilo a 6,2 % opýtaných sa priznalo, že prejavy násilia stále pokračujú. Odpoveď, že šikanovanie sa neriešilo, pretože sa obeť a svedkovia báli ešte väčších problémov a nikomu to nepovedali, uviedlo 12,7 % žiakov základných a stredných škôl. Názor, že opakované prejavy násilia sa vôbec neriešili, prezentovalo až 34,1 % oslovených žiakov a 4,9 % respondentov uviedlo inú možnosť.

Viac informácií o tom, že šikanovanie bolo vyriešené a agresor potrestaný, mali dievčatá (43,9 %, chlapci: 40,2 %), ktoré zároveň častejšie priznali, že táto nepríjemná situácia sa vôbec neriešila (dievčatá: 36,2 %, chlapci: 31,7 %). Fakt, že šikanovanie stále pokračuje, deklarovali vo vyššej miere chlapci (7,0 %, dievčatá: 5,5 %), ktorí zároveň tvrdili, že sa vôbec neriešilo, pretože o ňom nikomu nepovedali (chlapci: 16,5 %, dievčatá: 9,1 %). Inú odpoveď uviedol približne rovnaký počet opýtaných z oboch skupín (chlapci: 4,6 %, dievčatá: 5,3 %).

Najviac informácií o ďalšom riešení prejavov násilia mali žiaci vo veku 13 a 14 rokov. 17-roční opýtaní častejšie než ostatní uvádzali, že táto negatívna situácia sa vôbec neriešila. Najmladší respondenti vo vyššom počte priznali, že šikanovanie stále trvá. Zo strachu pred ďalším ubližovaním mlčali najmä 16-roční opýtaní. Inú odpoveď uvádzali žiaci vo veku 15 rokov. Prezentované zistenia ukázali, že so spôsobom riešenia šikanovania boli najspokojnejší opýtaní vo veku 13 a 14 rokov, pričom v najnižšej miere bol tento sociálno-patologický jav riešený u respondentov vo veku 17 rokov.

³ Rusnáková, M. – Šrobárová, S.: Sociálna patológia v zameraní na sociálno-patologické javy. Ružomberok : Verbum, 2015. ISBN 978-80-561-0291-6, s. 99 – 100.

Tabuľka 13

Riešenie šikanovania	12 rokov	13 rokov	14 rokov	15 rokov	16 rokov	17 rokov	18 rokov
šikanovanie sa vyriešilo	42,4	49,2	48,6	42,0	39,8	36,0	34,4
šikanovanie sa vôbec neriešilo	33,1	30,3	25,7	33,5	36,6	41,0	37,5
šikanovanie stále pokračuje	11,5	5,9	8,8	4,9	5,1	3,0	9,4
o šikanovaní nikomu nepovedal	9,4	11,4	13,5	11,0	15,0	14,5	14,1
iné	3,6	3,2	3,4	8,6	3,5	5,5	4,6

Názor, že šikanovanie sa vyriešilo, uviedli častejšie žiaci stredných odborných škôl (39,5 %, G: 34,8 %), ktorí zároveň vo vyššej miere o ňom nikomu nepovedali (SOŠ: 14,8 %, G: 11,4 %). Gymnazisti vo vyššom počte uvádzali, že šikanovanie sa vôbec neriešilo (G: 41,1 %, SOŠ: 36,9 %), prípadne ešte stále pokračuje (G: 6,3 %, SOŠ: 3,7 %).

Názor, že problém šikanovania sa už vyriešil, prezentovali najmä respondenti žijúci v Trnavskom a v Žilinskom kraji. Na skutočnosť, že tento problém nikto neriešil, upozorňovali opýtaní pochádzajúci z Nitrianskeho a z Prešovského kraja. Názor, že šikanovanie stále trvá, deklarovali v najvyššej miere žiaci v Banskobystrickom a v Žilinskom kraji. O šikanovaní nikomu nepovedali respondenti žijúci v Trenčianskom a v Banskobystrickom kraji. Inú odpoveď uvádzali najmä opýtaní pochádzajúci z Nitrianskeho kraja.

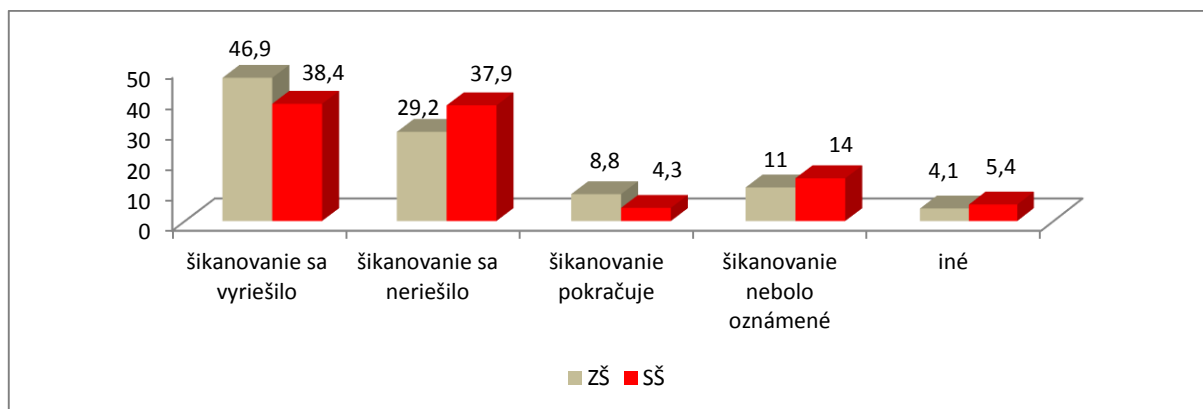
Tabuľka 14

Riešenie šikanovania	BA	TT	TN	NR	ZA	BB	PO	KE
šikanovanie sa vyriešilo, agresor bol potrestaný	36,7	46,7	41,5	39,6	46,3	43,3	42,1	40,9
šikanovanie sa vôbec neriešilo	35,3	32,2	32,7	37,0	32,8	26,9	37,1	35,6
šikanovanie stále pokračuje	7,3	7,2	5,4	3,1	9,0	9,6	5,1	5,4
o šikanovaní nikomu nepovedal	14,7	8,9	15,6	12,5	9,0	15,4	12,9	14,1
iné	6,0	5,0	4,8	7,8	2,9	4,8	2,8	4,0

♦ Porovnanie údajov za základné a stredné školy

Názor, že šikanovanie sa už vyriešilo a útočník bol potrestaný, prezentovali častejšie žiaci základných škôl, ktorí vo vyššej miere o ňom nikomu nepovedali. Stredoškooláci zároveň tvrdili, že tento sociálno-patologický jav nebol vôbec riešený. Žiaci základných škôl výrazne častejšie upozorňovali, že opakované násilie stále pokračuje. Inú odpoveď uviedlo 5,4 % stredoškoolákov a 4,1 % žiakov základných škôl. Uvedené údaje ukázali, že šikanovanie sa vo vyššej miere vyriešilo v základných školách, kde bol zároveň zistený aj výrazne vyšší počet opýtaných, ktorí tvrdili, že ďalej pokračuje. Je zrejme, že v základných školách sa riešeniu šikanovania venuje pozornosť s cieľom eliminovať tento negatívny jav, avšak ešte stále existujú prípady, o ktorých sa dospeli nedozvedia. Tieto zistenia poukazujú na nutnosť venovať problematike násilia a šikanovania v školskom prostredí aj naďalej veľkú pozornosť.

Graf 5 Riešenie šikanovania v základných a stredných školách

◆ Porovnanie údajov za roky 2014 a 2020

Komparácia údajov ukázala, že od roku 2014 sa zvýšil počet opýtaných, ktorí tvrdili, že šikanovanie sa vyriešilo a útočník bol potrestaný. Znížil sa počet respondentov, ktorí uviedli, že opakované prejavy násillia sa vôbec neriešili, ešte stále pokračujú a neboli riešené preto, že o nich nikomu nepovedali. Z uvedeného vyplynulo, že prípady šikanovania, ktoré sa v školách vyskytli, boli v roku 2020 vo vyššej miere riešené a úspešne vyriešené než v roku 2014.

Tabuľka 15

Riešenie šikanovania	2014	2020
šikanovanie sa vyriešilo, agresor bol potrestaný	34,9	42,1
šikanovanie sa vôbec neriešilo	40,3	34,1
šikanovanie stále pokračuje	10,1	6,2
o šikanovaní nikomu nepovedal	14,7	12,7
iné	0	4,9

►► Prejavy šikanovania zo strany spolužiakov, učiteľov, kamarátov a rodičov (Prevalencia za ostatných 12 mesiacov)

Odborníci sa zhodujú v názoroch, že prejavy šikanovania sa dajú rozdeliť na priame a nepriame. Medzi priame prejavy patria fyzické útoky, slovná agresia, krádeže, ničenie a manipulácia s vecami, násilné a manipulatívne príkazy. K nepriamym prejavom sa zaraďuje ignorovanie obete, odmietanie spoločnej komunikácie, ohováranie, zlomyseľné osočovanie, zvalovanie viny za prečiny, ktoré obeť neurobila, anonymné posielanie urážlivých a posmešných odkazov. Práve opakujúce sa nepriame prejavy šikanovania by mali byť pre pedagóga signálom, aby sa začal daným problémom zaoberať. Veľký význam však zohráva závažnosť situácie, frekvencia opakovania a množstvo týchto prejavov.⁴ V súvislosti s analýzou konkrétnych prejavov násillia bola v rámci výskumu žiakom základných a stredných škôl predložená **škála 9 prejavov násillia**. Cieľom bolo zistiť, či ich vo vzájomnej komunikácii **za obdobie ostatných 12 mesiacov** používali nielen rovesníci (spolužiaci a kamaráti), ale aj dospelí (rodičia a učelia). Prezentované zistenia potvrdili, že respondenti sa najčastejšie stretávali a uvedenými prejavmi násillia v triednom kolektíve a v rovesníckej skupine. Opýtaní v najnižšej miere zažili šikanovanie zo strany rodičov, i keď zo strany učiteľov bolo vo vyššej miere zistené vysmievanie, vyhrážky, sexuálne obťažovanie, ignorovanie a nezmyselné príkazy. Rodičia svojim deťom častejšie vulgárne nadávali a fyzicky ich trestali. Otázkou je objektívne zhodnotenie vyhrážok, vymáhania osobných vecí a dávania nezmyselných príkazov, ktoré v podstate môžu byť prejavom šikanovania iba z pohľadu adolescentov, nie dospelých osôb.

V triednom kolektíve zažili žiaci základných a stredných škôl najčastejšie vulgárne nadávky (41,1%), ironické poznámky a výsmech (36,7%). Už v omnoho nižšej miere ich spolužiaci ignorovali (16,0%), fyzicky ich napadli (10,6%), vyhrážali sa im (9,4%), ničili im osobné veci (9,1%), sexuálne ich obťažovali (7,9%), dávali im nezmyselné príkazy (7,4%) a vymáhali od nich rôzne veci (7,0%).

Zo strany **učiteľov** sa stali žiaci základných a stredných škôl najmä terčom ironických poznámok (9,6%). Okrem toho museli vykonávať nezmyselné príkazy (6,8%), vulgárne im nadávali (5,8%) a vyhrážali sa im (5,2%). Už v nižšej miere zažili respondenti zo strany svojich pedagógov ignorovanie (2,3%), sexuálne obťažovanie (1,7%), ničenie osobných vecí (1,4%), fyzické útoky (1,2%) a vymáhanie osobných vecí (1,0%).

Situácia zaznamenaná v **skupine rovesníkov** v podstate korešponduje v mierne nižšej miere s výsledkami zistenými u spolužiakov. Opýtaní sa v partii kamarátov najčastejšie stretli s vulgárnymi nadávkami (37,4%) a s ironickými poznámkami (28,8%). Už omnoho menej žiakov základných a stredných škôl zažilo v rovesníckej skupine ignorovanie (11,2%), fyzické napadnutie (10,4%), vyhrážky a sexuálne obťažovanie (zhodne po 7,3%), vydávanie nezmyselných príkazov (6,5%), ničenie osobných vecí (5,7%) a ich vymáhanie (5,2%).

⁴ Križo, V.: Šikanovanie v škole. Právna zodpovednosť, riziká a postavenie učiteľa pri riešení šikanovania v škole. Bratislava: Raabe, 2016. ISBN 978-80-8140-125-1, s. 29 – 30.

Podobná situácia ako u učiteľov bola zistená aj u **rodičov**, i keď mali zo všetkých skupín väčšinou najnižšie percentuálne hodnoty. Aj v rodinnom prostredí prevládali vulgárne nadávky (8,1%), irónia a výsmech (6,4%), nezmyselné príkazy (4,9%), vyhrážky (4,2%) a fyzické tresty (3,1%). Otcovia a matky v omnoho nižšej miere svoje deti ignorovali (1,4%), ničili im osobné veci (1,3%), ktoré od nich aj vymáhali (0,6%). V rodinnom prostredí sa v najnižšej miere ako prejav násilia objavilo sexuálne obťažovanie (0,3%).

Zo získaných výsledkov výskumu vyplynulo, že pri šikanovaní dominovali, či už v školskom prostredí, v rovesníckej skupine a v domácom prostredí predovšetkým vulgárne nadávky, ironické poznámky, ignorovanie a zo strany dospelých aj nezmyselné príkazy. V pomerne vysokej miere boli zaznamenané fyzické útoky, vyhrážanie a (okrem rodičov) aj sexuálne obťažovanie. V malej miere bolo evidované ničenie osobných vecí a ich vymáhanie. Je zarážajúce, že uvedené násilné prejavy boli najčastejšie zaznamenané v skupine rovesníkov – spolužiakov a kamarátov, s ktorými žiaci základných a stredných škôl majú prežívať svoj voľný čas, rozvíjať svoje záujmy, mať pekné a zaujímavé zážitky a prežívať pozitívne emócie.

Z výsledkov výskumu je zrejmé, že agresívne správanie vo vekovej kategórii dospievajúcich mladých ľudí patrí do určitej miery k prejavom súčasnej doby. Alarmujúcim signálom je najmä verbálne násilie, vulgárne nadávky, výsmech a ironické poznámky, pretože z praktického života je známe, že práve tento spôsob komunikácie medzi deťmi a mládežou dokáže slabšiemu jedincovi niekedy viac ublížiť ako fyzické násilie.

Tabuľka 16

Prejavy šikanovania	Spolužiaci	Učitelia	Kamaráti	Rodičia
vulgárne nadávky	41,1	5,8	37,4	8,1
irónia, výsmech	36,7	9,6	28,8	6,4
fyzický útok	10,6	1,2	10,4	3,1
vyhrážky	9,4	5,2	7,3	4,2
ničenie osobných vecí	9,1	1,4	5,7	1,3
sexuálne obťažovanie	7,9	1,7	7,3	0,3
vymáhanie vecí	7,0	1,0	5,2	0,6
ignorovanie	16,0	2,3	11,2	1,4
nezmyselné príkazy	7,4	6,8	6,5	4,9

Poznámka: V tabuľke sú kladné odpovede respondentov vyjadrené v percentách.

◆ Porovnanie údajov za roky 2014 a 2020

Spolužiaci

Porovnanie zistených údajov za roky 2014 a 2020 ukázalo, že klesol počet opýtaných, ktorí boli v triednom kolektíve šikanovaní. Znížil sa počet opýtaných, ktorým spolužiaci vulgárne nadávali, vysmievali sa im, fyzicky im ubližovali, vyhrážali sa im, ničili im osobné veci, vymáhali ich od nich a sexuálne ich obťažovali. Za dané obdobie sa nezmenil počet respondentov, ktorých rovesníci v triede vylúčili z kolektívu a dávali im nezmyselné príkazy. Zo zistených výsledkov je zrejmé, že od roku 2014 sa situácia v oblasti šikanovania v triedach zlepšila. Otázkou je do akej miery k tomu prispela súčasná situácia zapríčinená pandémiou Covid 19, keď žiaci základných a stredných škôl dlhšiu dobu nechodili do školy, nestretávali sa a školskú výučbu absolvovali prostredníctvom on-line vyučovania.

Pedagógovia

Komparácia zistení ukázala, že od roku 2014 sa znížil počet žiakov základných a stredných škôl, ktorí boli zo strany svojich pedagógov šikanovaní. Klesol počet respondentov, ktorým učitelia vulgárne nadávali, vysmievali sa im, fyzicky im ubližovali, vyhrážali sa im, sexuálne ich obťažovali, ignorovali ich, ničili im osobné veci a vymáhali ich od nich. Zo zistených údajov je zrejmé, situácia zaznamenaná v roku 2020 je výrazne lepšia než v roku 2014.

Kamaráti

Od roku 2014 sa znížil počet žiakov základných a stredných škôl, ktorým kamaráti vulgárne nadávali, sexuálne ich obťažovali, ničili im osobné veci a vymáhali ich od nich. Zvýšil sa počet respondentov, ktorým sa rovesníci v partii vysmievali, fyzicky ich napádali a snažili sa ich vylúčiť z kolektívu. Za dané obdobie sa nezmenil počet opýtaných, ktorým sa kamaráti vyhrážali a nútili ich vykonávať nezmyselné príkazy. Zo zistených údajov je zrejmé, že šikanovanie sa v rovesníckej skupine zlepšilo iba v malej miere. Zarážajúci je najmä stúpajúci počet opýtaných, ktorých rovesníci fyzicky napadli, ignorovali ich, prípadne sa im vysmievali.

Rodičia

Komparácia zistení za roky 2014 a 2020 ukázala, že sa znížil počet respondentov, ktorým otcovia a matky vulgárne nadávali, vysmievali sa im, fyzicky im ubližovali, vyhrážali sa im, ignorovali ich, ničili ich osobné veci a vymáhali ich od nich alebo ich sexuálne obťažovali. Zo zistených údajov je zrejmé, situácia zaznamenaná v roku 2020 je výrazne lepšia než v roku 2014, čo dokumentuje aj zlepšenie vzťahov v rodine, ktoré sme tiež pri výsledkoch tohto výskumu zaznamenali.

Prezentované výsledky výskumu ukázali, že vo všetkých sledovaných skupinách mali výraznú dominanciu vulgárne nadávky, ironické poznámky a ignorovanie. V najnižšej miere bolo zistené sexuálne obťažovanie, ničenie osobných vecí a ich vymáhanie. Je potrebné si uvedomiť, že deti vo veku od 13 do 18 rokov prežívajú obdobie adolescencie, v ktorom sa formuje ich osobnosť, sú citliví na svoj vzor, formuje sa ich sebavedomie, vytvárajú sa sociálne vzťahy k rovesníkom aj k ostatným ľuďom v okolí. Preto je dôležité, aby deti a mladí ľudia neboli frustrovaní z toho, že osoby žijúce v najbližšom okolí (rodičia, učitelia, kamaráti a spolužiaci) ich psychicky ubíjajú, nadávajú im, vysmievajú sa im, prípadne ich bijú, vyhrážajú sa im, berú a ničia im osobné veci a ubližujú im aj iným spôsobom, pretože sa táto situácia neskôr negatívne odzrkadlí na ich psychickom a fyzickom zdraví.

Tabuľka 17

Prejavy šikanovania	Spolužiaci		Učitelia		Kamaráti		Rodičia	
	2014	2020	2014	2020	2014	2020	2014	2020
vulgárne nadávky	51,4	41,1	10,3	5,8	38,5	37,4	9,1	8,1
ironia, výsmech	43,4	36,7	16,0	9,6	27,6	28,8	7,5	6,4
fyzický útok	13,7	10,6	2,9	1,2	9,7	10,4	5,4	3,1
vyhrážky	11,8	9,4	9,1	5,2	6,9	7,3	5,7	4,2
ničenie osobných vecí	15,7	9,1	2,7	1,4	8,1	5,7	2,4	1,3
sexuálne obťažovanie	12,4	7,9	3,5	1,7	11,5	7,3	0,6	0,3
vymáhanie vecí	10,1	7,0	1,9	1,0	7,0	5,2	1,7	0,6
ignorovanie	16,7	16,0	4,6	2,3	10,0	11,2	2,3	1,4
nezmyselné príkazy	7,9	7,4	11,4	6,8	7,1	6,5	7,6	4,9

Poznámka: V tabuľke sú kladné odpovede respondentov vyjadrené v percentách.

♦ Osoba, ktorá by mala šikanovanie riešiť

Riešenie šikanovania je v kompetencii rodičov, učiteľov a odborníkov, ale je dôležité, aby sa deti o tom, čo sa im stalo niekomu zdôverili a požiadali ho o pomoc. Viac než tri štvrtiny respondentov (76,3 %) prezentovali názor, že o šikanovaní je nutné hovoriť s rodičmi a 63,4 % opýtaných ho navrhovalo riešiť spoločne s učiteľom a s vedením školy. Viac než tretina žiakov základných a stredných škôl (37,2 %) by oslovila so žiadosťou o pomoc výchovného poradcu a štvrtina (25,6 %) by požiadala o pomoc spolužiakov. Iba 8,8 % respondentov prezentovalo názor, že šikanovanie si musí vyriešiť obeť násilia sama a 6,5 % opýtaných sa domnievalo, že je lepšie, keď sa tento závažný jav nerieši. Len percento oslovených žiakov navrhovalo inú možnosť a najčastejšie uvádzali, že riešenie šikanovania závisí od jeho závažnosti a obeť by sa mala poradiť s osobou, ktorej najviac dôveruje a spoločne by mali hľadať východisko.

Obidve skupiny opýtaných, avšak výrazne častejšie dievčatá (81,3 %, chlapci: 71,0 %) sa vyjadrili, že šikanovanie je potrebné riešiť spoločne s rodičmi. Chlapci vo vyššom počte prezentovali názor, že týmto problémom by sa mala zaoberať iba obeť násilia (chlapci: 11,6 %, dievčatá: 6,2 %), prípadne by ho riešili v spolupráci s príslušníkmi Policajného zboru (chlapci: 21,3 %, dievčatá: 20,3 %). Dievčatá viac dôverovali učiteľom a vedeniu školy (dievčatá: 67,8 %, chlapci: 58,8 %), výchovnému poradcovi, či školskému psychológovi (dievčatá: 44,3 %, chlapci: 29,8 %) a rovesníkom (dievčatá: 27,5 %, chlapci: 23,5 %). Približne rovnaký počet opýtaných z oboch skupín by sa o tomto probléme porozprával s osobou, ktorej dôveruje (chlapci: 0,8 %, dievčatá: 1,2 %). Až 8,9 % chlapcov a 4,3 % dievčat prezentovalo názor, že šikanovanie sa nemá riešiť, pretože potom by to mohlo byť ešte horšie.

Respondenti vo veku 14 a 18 rokov častejšie než ostatní prezentovali názor, že šikanovanie by mala riešiť iba osoba, ktorej agresor ubližuje. 13-roční opýtaní častejšie uvádzali, že tieto opakované prejavy násilia je potrebné eliminovať spoločne s rodičmi alebo s pedagógmi a vedením školy. 16-roční žiaci by sa poradili s výchovným poradcovi, alebo so školským psychológom, zatiaľ čo 17-roční respondenti by tento problém riešili s pomocou rovesníkov. Najstarší opýtaní by šikanovanie ohlásili na políciu a najmladší respondenti by o pomoc požiadali osobu, ktorej dôverujú. 14-roční žiaci prezentovali názor, že

šikanovanie by sa nemalo vôbec riešiť. Z uvedených výsledkov výskumu vyplynulo, že opýtaní vo veku 13 rokov pri riešení tohto závažného celospoločenského javu viac dôverovali dospelým osobám – rodičom a učiteľom, avšak respondenti vo veku 17 rokov preferovali pomoc rovesníkov. Názor, že situáciu netreba riešiť, prípadne si ju má vybaviť len obeť, deklarovali najmä 14-roční žiaci.

Tabuľka 18

Osoba, ktorá má šikanovanie riešiť	12 rokov	13 rokov	14 rokov	15 rokov	16 rokov	17 rokov	18 rokov
obeť šikanovania	7,4	6,3	12,9	9,1	7,5	9,2	12,9
rodičia	74,7	80,9	77,5	76,1	72,9	77,5	72,3
učitelia, vedenie školy	64,2	69,7	58,6	66,1	62,2	61,4	52,5
výchovný poradca, školský psychológ	39,7	35,4	25,7	35,0	44,0	42,4	33,7
polícia	8,9	19,4	20,4	22,6	20,7	26,9	29,7
spolužiaci, kamaráti	25,3	23,1	23,6	22,8	26,7	33,5	22,8
iné	1,9	1,4	1,4	0,4	1,1	0,6	0,5
je lepšie, keď sa šikanovanie nerieši	7,4	7,1	9,3	6,0	5,9	5,1	4,0

Poznámka: Súčet presahuje 100 %, pretože respondenti mohli odpovedať prostredníctvom viacerých možností.

Gymnazisti častejšie zastávali názor, že šikanovanie je potrebné riešiť spoločne s rodičmi (80,0 %, SOŠ: 74,1 %), s pedagógmi a s vedením školy (G: 70,4 %, SOŠ: 61,3 %), s výchovným poradcom alebo so školským psychológom (G: 49,2 %, SOŠ: 38,4 %), s políciou (G: 25,0 %, SOŠ: 23,0 %) a s rovesníkmi (G: 38,1 %, SOŠ: 23,8 %). Žiaci stredných odborných škôl sa vo vyššom počte vyjadrili, že týmto problémom by sa mala zaoberať iba obeť násilia (SOŠ: 8,5 %, G: 6,9 %), prípadne si mysleli, že šikanovanie sa nemá riešiť, pretože potom by to mohlo byť ešte horšie (SOŠ: 6,2 %, G: 3,8 %). Približne rovnaký počet opýtaných z obidvoch typov stredných škôl by sa o tomto probléme porozprával s osobou, ktorej dôveruje (G: 0,4 %, SOŠ: 0,6 %).

Respondenti v Nitrianskom a v Žilinskom kraji sa častejšie domnievali, že šikanovanie treba riešiť spoločne s rodičmi, učiteľmi, vedením školy a s rovesníkmi. Opýtaní žijúci v Košickom kraji by požiadali o pomoc výchovného poradcu alebo školského psychológa, zatiaľ čo mladí obyvatelia Banskobystrického kraja by sa o opakovaných prejavoch násilia porozprávali s osobou, ktorej najviac dôverujú. Žiaci pochádzajúci z Prešovského kraja sa vyjadrili, že šikanovanie by mala riešiť iba obeť šikanovania, prípadne by požiadali o pomoc políciu. Zaujímavé je zistenie, že títo opýtaní zároveň častejšie než ostatní uvádzali, že opakované prejavy násilia by sa vôbec nemali riešiť, aby to celú situáciu ešte viac nezhoršilo.

Tabuľka 19

Osoba, ktorá má riešiť šikanovanie	BA	TT	TN	NR	ZA	BB	PO	KE
obeť šikanovania	10,5	8,4	8,0	7,6	9,2	6,0	13,6	5,6
rodičia	74,5	77,1	74,2	80,2	80,7	79,0	70,7	74,2
učitelia, vedenie školy	62,8	66,0	62,5	69,4	70,2	66,0	53,3	59,6
výchovný poradca, školský psychológ	36,0	35,0	38,6	39,4	41,6	35,5	31,0	42,3
polícia	23,0	15,2	17,0	21,6	21,8	19,5	24,6	22,8
spolužiaci, kamaráti	20,9	30,3	25,4	31,8	31,1	23,0	22,3	18,0
iné	0,8	0,7	0,8	0,9	0,6	3,0	1,7	0,2
je lepšie, keď sa šikanovanie nerieši	8,4	7,1	5,3	4,7	4,6	4,0	11,3	5,2

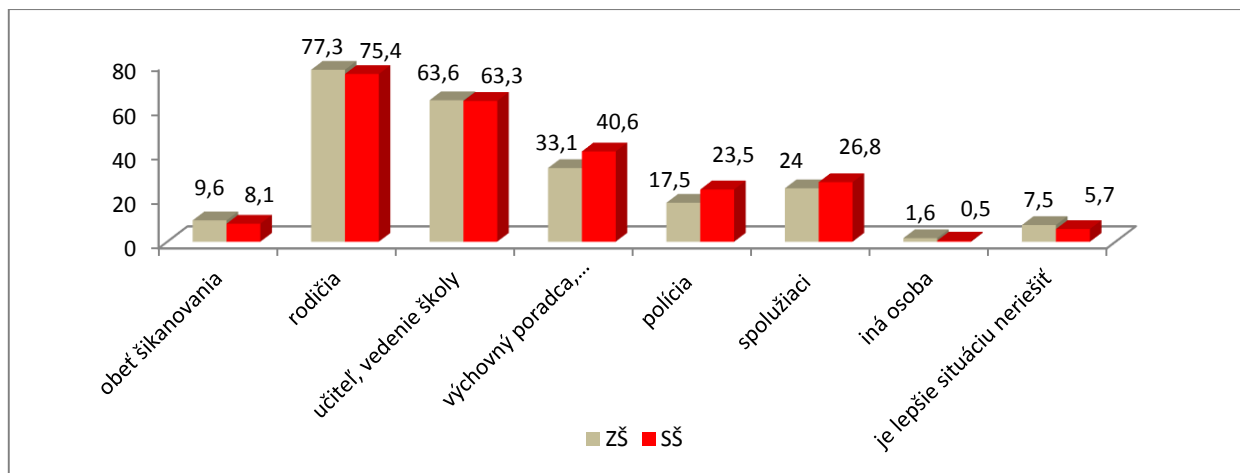
Poznámka: Súčet presahuje 100 %, pretože respondenti mohli odpovedať prostredníctvom viacerých možností.

♦ Porovnanie údajov za základné a stredné školy

Obidve skupiny respondentov, avšak najmä žiaci základných škôl, preferovali názor, že šikanovanie je potrebné v spolupráci rodičmi eliminovať. Približne rovnaký počet opýtaných z obidvoch typov škôl by požiadali o pomoc učiteľa alebo vedenie školy. Stredoškooláci by sa vo vyššom počte poradili s výchovným poradcom, so spolužiakmi, prípadne by šikanovanie oznámili na políciu. Žiaci základných škôl vo vyššej miere zastávali názor, že eliminácia tohto sociálno-patologického javu je výlučnou záležitosťou obeť, prípadne navrhovali riešiť ho v spolupráci s inou osobou alebo neriešiť vôbec. Z uvedeného vyplynulo, že žiaci základných škôl najviac verili blízkym dospelým osobám (rodičom a učiteľom) a pri eliminácii šikanovania preferovali

spoluprácu s nimi, zatiaľ čo stredoškôláci sa viac spoliehali na pomoc rovesníkov, odborníkov a polície. Zaujímavé je zistenie, že žiaci základných škôl vo vyššom počte nechávali riešenie šikanovania iba na obeť, prípadne zastávali názor, že je lepšie, keď sa táto negatívna situácia vôbec nerieši.

Graf 6 Osoba, ktorá má riešiť šikanovanie, podľa typu školy

Poznámka: Súčet presahuje 100 %, pretože respondenti mohli odpovedať prostredníctvom viacerých možností.

»» Záver

Výsledky výskumu potvrdili, že šikanovanie sa v školskom prostredí vyskytuje vo vysokej miere. Objasniť šikanovanie a spravodlivo potrestať vinníkov je veľmi zložitý proces, preto je potrebné, aby rodičia a učitelia pravdivo informovali deti a mladých ľudí o tomto probléme a poskytli im nové poznatky o možnostiach riešenia a poučili deti o zodpovednosti za svoje činy. Odmietavý postoj dospelých k prejavom násillia býva dostatočnou zárukou ochrany obeť a potrestania osoby, ktorá šikanovala iných. Je dôležité vysvetliť deťom neprípustnosť akéhokoľvek násillia a poskytnúť im dostatok informácií o možnostiach riešenia týchto nepríjemných situácií. Okrem toho je potrebné, aby učitelia v základných a stredných školách viac propagovali a realizovali preventívne aktivity a programy, snažili sa o dobrú vzájomnú spoluprácu pri odhaľovaní a riešení šikanovania nielen s rodičmi žiakov, ale i s odborníkmi v CPPPaP. Ministerstvo školstva na základe smernice č. 36/2018 o prevencii a riešení šikanovania detí a žiakov v školách a v školských zariadeniach, ktorá by mala byť implementovaná do základných dokumentov školy, poskytlo dostatok poznatkov o tomto závažnom spoločensky negatívnom jave. Obsahuje nielen charakteristiku šikanovania, ale zaoberá sa aj otázkami prevencie, metódami riešenia a opatreniami a nutnosťou vytvorenia spolupráce nielen s rodičmi žiakov, ale aj s ďalšími inštitúciami.

Literatúra

- ▣ MALÍK, B.: *Sociálna pedagogika. Prieniky a rozhrania medzi sociálnou pedagogikou a sociálnou prácou*. Bratislava : Iris, 2019. ISBN 978-80-8200-054-5
- ▣ KARIKOVÁ, S.: *Psychické poruchy v detstve a v dospelívaní*. Banská Bystrica : UMB, 2011. ISBN 978-80-554-0417-2
- ▣ KRIŽO, V.: *Šikanovanie v škole. Právna zodpovednosť, riziká a postavenie učiteľa pri riešení šikanovania v škole*. Bratislava : Raabe, 2016. ISBN 978-80-8140-125-1
- ▣ PÉTIOVÁ, M.: *Názory a skúsenosti žiakov základných a stredných škôl so šikanovaním a kyberšikanovaním. Záverečná správa z výskumu*. Bratislava : CVTI SR, 2021.
- ▣ RUSNÁKOVÁ, M. – ŠROBÁROVÁ, S.: *Sociálna patológia v zameraní na sociálno-patologické javy*. Ružomberok : Verbum, 2015. ISBN 978-80-561-0291-6

Lisá, Elena:

Výcvik diagnostických zručností II. Diagnostický rozhovor v práci

Bratislava: Univerzita Komenského, 2021. 120 s.

ISBN 978-80-223-5100-3

Publikácia je druhým učebným textom v edícii Výcvik diagnostických zručností s fokusom na rozhovor, ako diagnostický nástroj. Predloženú vysokoškolskú učebnicu považujeme za originálnu a aktuálnu. V domácej literatúre sme sa s podobným manuálom nestretli. Autorka sa snaží čitateľom priblížiť podstatu, komplexnosť, ako aj mnohostranné využitie tejto veľmi často používanej a dostupnej metódy. Pokiaľ má rozhovor slúžiť ako kvalitný validný a reliabilný nástroj, je potrebné si uvedomiť ako veľmi tieto psychometrické charakteristiky ovplyvňujú kvalita jeho prevedenia, ktorá závisí od vedomostí, skúseností a profesionality pohovorujujúceho.

Rozhovor autorka definuje ako nástroj vhodný na poznávanie vnútorného sveta človeka, jeho prežívania, emócie, názory, postoje, myšlienky, ale aj záujmy, skúsenosti, motivácie a obavy. V texte je podrobnejšie charakterizovaný výberový, hodnotiaci a anamnestický rozhovor, špecifiká jeho použitia, štruktúra, potenciál, ale aj informácie o chybách, ktorých sa môže pohovorujujúci dopustiť a zároveň o poznatkoch ako rozhovor efektívne realizovať v praxi. Učebnica je členená do prehľadných kapitol, ktoré na seba nadväzujú.

Prvá kapitola popisuje techniky a prekážky rozhovoru pričom upozorňuje na význam aktívneho počúvania. Poukazuje na dôležitosť kladenia otázok (otvorených, uzavretých, priamych, nepriamych, projektívnych) a ich vplyv na dynamiku, efektívnosť a smerovanie rozhovoru. Pre lepšie pochopenie uvádza konkrétne príklady. Popisuje aj techniky jednoduchej akceptácie, zachytenia a objasnenia, parafrázovania, interpretácie, uistenia i techniku používania ticha. Za prekážky rozhovoru autorka považuje neschopnosť pohovorujujúceho sústrediť sa a aktívne počúvať z rôznych príčin. Dobrý raport na druhej strane zvyšuje kvalitu rozhovoru. Autorka uvádza frázy z piatich kategórií, ako aj mimiku tváre a pohyby hlavy (podľa Dorio, 2000), používaním ktorých vie psychológ raport podporiť.

Druhá kapitola pojednáva o výberovom rozhovore, využívanom primárne v pracovnej oblasti, ktorý môže mať niekoľko podôb: štruktúrované behaviorálne interview, bežný štruktúrovaný a neštruktúrovaný rozhovor. Každý z nich má svoje špecifiká, výhody a limity, ktoré by mal pohovorujujúci poznať, aby mohol vybrať ten vhodný na základe stanoveného cieľa. Opäť autorka upozorňuje na dôležitosť formulácie samotných otázok, pretože od nich závisí úspešnosť rozhovoru. Popisuje spôsoby ako sa správne pýtať a upozorňuje aj na nevhodné typy otázok a na ich negatívne dôsledky na priebeh, aj celkovú úspešnosť rozhovoru. Oceňujeme uvádzanie konkrétnych príkladov z praxe.

Tretia kapitola sa venuje ďalším dvom druhom rozhovoru, hodnotiacemu a diagnostickému. Hodnotiaci sa používa na hodnotenie výkonnosti zamestnancov v manažmente a má diagnostický rozvojový potenciál. Autorka popisuje jeho charakteristické znaky, štruktúru, ale aj poskytovanie spätnej väzby, ktorá je jeho neoddeliteľnou súčasťou, pretože ide o prepojenie s rozvojom, rastom, silnými stránkami a maximálnym využitím potenciálu pracovníka.

Anamnestický rozhovor popisuje autorka ako rozhovor, ktorý sústreďuje pozornosť na relevantné údaje z minulosti, dôležité na vysvetlenie súčasného stavu klienta. Ide o „klasický“ diagnostický rozhovor, ktorý zisťuje tvrdé (už sa nemeniace), ale aj subjektívne dáta (vlastné interpretácie situácií a subjektívne výpovede). Môže pri tom ísť o autoanamnézu alebo heteroanamnézu. Anamnestický rozhovor by mal pozostávať z niekoľkých oblastí, ktoré autorka uvádza podľa Svobodu, Humpolíčka, Šnoreka, 2013. Potenciál druhej a tretej kapitoly vidíme aj v odlišení a špecifikácii konkrétnych druhov rozhovoru (postup vedenia, následnosť otázok, typy otázok, atď.) na základe čoho je čitateľovi zrejme ich použitie vzhľadom na dosiahnutie vytýčeného cieľa. To je dôležité uvedomiť si hneď na ich začiatku, už pri príprave rozhovoru, aby sa pohovorujujúci vyhol neželaným komplikáciám, predĺžovaniu času rozhovoru a chybám, ktoré by znehodnotili diagnostiku.

Z každého hodnotenia rozhovorom je napísaná správa. Pojednáva o nej štvrtá kapitola. Pohovorujúci môže správu vytvárať niekoľkými spôsobmi. Najviac informácií je možné získať audio/video záznamom, s ktorým musí klient vopred súhlasiť a pohovorujúci ho musí následne po rozhovore prepísať. Ďalší spôsob je zaznamenávanie počas rozhovoru. Najviac informácií sa môže „stratiť“ spisovaním rozhovoru až po jeho ukončení. Opäť autorka odkazuje na časť 5 a 6, kde sú cvičenia a ukážky, ako možno správu formulovať.

S teoretickou časťou odborného textu sú prepojené piata kapitola – cvičenia a šiesta kapitola – ukážky. Vďaka týmto dvom kapitolám má čitateľ možnosť oprieť sa už počas čítania o praktické využitie a aplikáciu sprostredkovaných teoretických poznatkov o rozhovore ako diagnostickom nástroji do psychologickéj praxe. Čitateľ môže aplikovať naučené vedomosti do praktických cvičení, čo stimuluje rozvoj jeho praktických zručností viesť rozhovor s klientom.

Táto učebnica je vhodná pre študentov psychológie, sociológie, sociálnej práce, ekonómie, ale aj pre začínajúcich odborníkov z týchto a príbuzných oblastí, ktorí prichádzajú do kontaktu s ľuďmi a využívajú diagnostický rozhovor so zdravým dospelým klientom. Text poskytuje kvalitné teoretické východiská, je adekvátne štruktúrovaný a doplnený cvičeniami a ukážkami, ktoré umožňujú precvičovanie a upevňovanie efektívnych techník vedenia rozhovorov, aktívneho počúvania a diagnostikovania kompetencií. Učiteľovi poskytujú možnosť interaktívneho vedenia seminárov a študentom zas spätnú väzbu nielen o nadobudnutých teoretických vedomostiach, ale vďaka praktickým cvičeniam a úlohám aj o kvalite nadobudnutých zručností viesť rozhovor.

Literatúra

- ▣ DORIO, M. (2000). *The Complete Idiot's Guide to the Perfect Interview*. USA: Alpha Books. ISBN 0-02-863890-5
- ▣ SVOBODA, M. (ed.), HUMPOLÍČEK, P., ŠNOREK, V. (2013). *Psychodiagnostika dospelých*. Praha: Portál.

Henrieta Roľková
Fakulta psychológie Paneurópskej vysokej školy

Rosová, Dana:

Prevenia v školských zariadeniach. Príklady dobrej praxe

Košice: Vydavateľstvo EQUILIBRA, 230 s.
ISBN 978-80-8143-220-0

Monografia *Prevenia v školských zariadeniach. Príklady dobrej praxe* je reflexiou na „fakt, že v našej spoločnosti sa zvyšuje výskyt i šírenie sociálno-patologických javov, od porúch správania až po delikvenciu“, ako autorka v úvode svojich slov uvádza. Rovnako tak môžeme súhlasiť aj s jej konštatovaním, že „efektívna prevencia znižuje finančné náklady na budúce riešenie problémov“, a to predovšetkým elimináciou počtu prípadov, ktoré si vyžadujú ďalšiu intervenciu. Hodnotným vkladom autorky sú príklady dobrej praxe, založené na jej dlhoročnom pôsobení v oblasti výskumu a praxe. Pri ich zostavovaní čerpala z preventívnych programov, ktoré zostavila a v praxi aplikovala. Preto je možné knihu považovať nielen za hodnotnú učebnicu, ale aj pomôcku pre prax, najmä pre prácu v školách.

Aj keď nadpisom autorka publikáciu odporúča školským zariadeniam¹ a nie aj školám, práve to mohlo byť príčinou, prečo zamestnanci škôl, ale aj rodičia po uvedenej knihe nemuseli siahnuť. Podporuje to aj odporúčanie autorky, pretože cieľovou skupinou by mali byť pomáhajúce profesie, sociálni pedagógovia, pedagógovia, koordinátori prevencie, výchovní poradcovia,

¹ Sústava školských zariadení § 112, zákon č. 245/2008 Z. z.; <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2008/245/20150901.html>

špeciálni pedagógovia, psychológovia, študenti daných odborov a široká verejnosť, ktorá sa o problematiku zaujíma. Za mimoriadne prínosný možno hodnotiť aj multidisciplinárny prístup, pretože autorka vychádzala z odborných literárnych prameňov z pedagogiky, psychológie, sociálnej a špeciálnej pedagogiky a sociológie.

Monografia Rosovej je rozdelená do štrnástich kapitol. Prvá kapitola je venovaná *prevencii* a jej dôležitosti v živote detí a mládeže. Opisuje významnú úlohu a pôsobenie centier pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie (ďalej len „centrum“) v oblasti sociálnej patológie. Čitateľ sa dozvedá o práci centier a *Integratívnom modeli prevencie sociálnej patológie* Štefana Matulu ešte z roku 2004. Autorka sa však úspešne vyhla vymedzeniu pojmu sociálna patológia, čo môže čitateľovi pre pochopenie tejto oblasti chýbať, aj keď vymenúva príklady sociálno-patologických javov.

V druhej kapitole sa zaoberá činnosťou *pomáhajúcich profesií* v oblasti prevencie, za ktoré považuje: lekárov, psychológov, zdravotné sestry, ošetrovatelky, opatrovatelky, charitatívnych a misijných pracovníkov, pedagógov, sociálnych pedagógov, vychovávateľov, výchovných poradcov, manželských poradcov, pastoračných poradcov v náboženských komunitách, personalistov mentorov, supervízorov, probačných pracovníkov, sociálne pracovníčky a ďalších. Za veľmi podnetnú možno považovať podkapitolu venovanú syndrómu vyhorenia týchto profesií, príznakov syndrómu vyhorenia, prevencii vyhorenia. Pre pracovníkov v praxi by mali byť aj neoceniteľné odporúčania z poradenskej praxe autorky.

Tretia kapitola rieši tému *sociálnych konfliktov*. Autorka sa snaží priblížiť čitateľovi odbornú terminológiu konfliktu a ako vzniká. Delí konflikty z pohľadu sociologického a psychologického a predstavuje dôležitosť komunikácie a aktívneho počúvania.

Štvrtá kapitola pod názvom *Sociálno-psychologický výcvik krízy a konflikty* predstavuje čitateľovi program sociálno-psychologického výcviku „*krízy a konflikty*“, ktorý autorka aj s kolektívom zostavili. Slovom autorky „...*cieľom programu bolo zážitkovou formou dosiahnuť také porozumenie a prípadné zmeny sociálneho správania účastníkov, ktoré im umožnia byť úspešnejšími v sociálnych situáciách a disponovať efektívnejšími sociálnymi kompetenciami*“, ktoré považuje za dôležité rozširovať, prehĺbovať a zdokonaľovať v rámci celoživotného procesu socializácie, čo je možné považovať za kľúčové najmä v rôznorodom prostredí triedy v kontexte inkluzívneho prostredia a pozitívnej sociálnej klímy.

Predmetom piatej kapitoly sú *poruchy správania*, ich príčiny. Ako najčastejšie poruchy správania autorka uvádza klamanie, syndróm deficitu pozornosti s hyperaktivitou – ADHD, úteky z domova, túlanie, záškoláctvo, agresivitu. Venuje sa prevencii porúch správania a preventívnym programom a efektívnym stratégiám na tréning sociálnych spôsobilostí. Návrh systému starostlivosti o deti s poruchami správania je výbornou pomôckou pre nastavovanie podporných opatrení u týchto detí v súlade so Stratégiou inkluzívneho vzdelávania, ktoré Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR pripravuje. V závere kapitoly nechýba preventívny program pre žiakov 1. stupňa základnej školy, aj výsledky a skúsenosti s overovaním preventívneho programu, ktoré môžu byť cennými radami a odporúčaniami pri jeho implementácii.

Šiesta kapitola je venovaná najdiskutovanejšej téme súčasného spoločenského, ale aj odborného diškurzu v oblasti rizikového správania – *šikanovaniu*. Autorka okrem charakteristík šikanovania oboznamuje čitateľa aj so základnými formami šikanovania podľa Řičana², popisuje účastníkov šikanovania, štádiá šikanovania podľa Koláča³, na základe ktorého tieto definície prevzalo viac odborníkov aj na Slovensku. Táto kapitola je výborným doplnením smernice č. 36/2018 k prevencii a riešeniu šikanovania v školách a školských zariadeniach Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR, pretože popisuje aj schému vyšetrovania, účinné a osvedčené stratégie pri riešení šikanovania v školách a školských zariadeniach. Pridanou hodnotou je návrh celoškolského prístupu k šikanovaniu, ktorého súčasťou je aj v praxi často problematická komunikácia s rodičmi.

Siedma kapitola je v nadväznosti na šiestu kapitolu venovaná *programu prevencie šikanovania*, čo určite ocenia najmä koordinátori prevencie, výchovní poradcovia a sociálni pedagógovia, pretože v tejto podobe ako ho autorka ponúka čitateľom, ide o preventívny nástroj, ktorého dopady sú: zníženie hádok, konfliktov, zlepšenie komunikácie, kooperácie, dodržiavanie stanovených pravidiel a členovia kolektívu začali častejšie používať pozitívne sociálne kompetencie.

Kapitola osem je venovaná téme, ktorej sa v školách nevenuje až taká pozornosť, a to je *obchodovanie s ľuďmi*. Ak ste nemali doteraz pri preventívnych aktivitách začlenenú práve túto tému, táto kapitola vás môže k nej naviesť. Čitateľovi ponúka informácie o základných prvkoch, ktoré tvoria obchodovanie s ľuďmi, predstavuje jeho mechanizmus a okrem cieľov prevencie ponúka aj program ochrany, podpory a v závere kapitoly aj prevencie obetí obchodovania s ľuďmi. Nielen pre odbornú verej-

² Řičan, P., Janošová, P. 2010: Jak na šikanu.

³ Kolář, M. 2011. Nová cesta k léčbě šikany.

nosť, ale aj pre rodičov, a teda aj žiakov sú cenné odporúčania autorky pri príprave na cestu do zahraničia, pri pobyte v zahraničí a užitočné rady o práci v zahraničí, súčasťou ktorých sú aj navrhnuté aktivity podporujúce osvojenie si spôsobilostí potrebných pre získanie nevyhnutných informácií o práci.

V deviatej kapitole sa autorka venuje citlivej téme – *sektám*, ktoré nie je možné na Slovensku ľahko identifikovať. Ponúka čitateľovi vhľad do spôsobov psychickej manipulácie týchto organizácií, ich hlavné znaky, hlavné typy kultov a siekt pre orientáciu v tejto problematike oblasti. Na záver pridáva význam a dôležitosť prevencie, ohrozenia psychického a fyzického zdravia a najmä vysvetlenie vplyvu siekt na deti a ako sa pred nimi chrániť.

Desiata kapitola je venovaná *bezdomovectvu*, ktoré je v školách menej diskutované. Okrem definícií tu môže čitateľ nájsť informácie o faktoroch, ktoré na bezdomovectvo pôsobia a rizikových skupinách, ktoré sú bezdomovectvom najviac ohrozené. Autorka sa ďalej venuje prevencii bezdomovectva a preventívnym aktivitám.

Jedenásta kapitola nadväzuje na desiatu tým, že autorka predstavuje čitateľom *úspešný preventívny projekt s ľuďmi bez domova* v Žakovciach v okrese Kežmarok, kde vzniklo resocializačné stredisko a útulok. Prostredníctvom výskumnej štúdie prináša čitateľovi príbeh podložený výskumom, jeho metodológiu a najmä výsledky výskumu, ktorými poukázala na význam prevencie pri práci s ľuďmi bez domova.

Dvanásta kapitola pod názvom *Profesionálne poradenstvo pre žiakov končiacich základnú školu* nás vtiahne do oblasti kariérového poradenstva. Autorka predstavuje Medzinárodnú asociáciu študijného a profesionálneho poradenstva, poradenské programy. Zaujímavým pre výchovných a kariérnych poradcov by mohol byť aj autorkou ponúknutý poradenský program pre žiakov s neprimeranou voľbou štúdia, program pre skupinovú prácu s nemotivovanými žiakmi a výsledky z overovania týchto programov. Pre vyhodnotenie mapovania uskutočnenia voľby strednej školy je na záver tejto kapitoly odporúčaný návod aj s grafmi a tabuľkami.

Kapitola trinásť zavedie čitateľa do oblasti *rasizmu a extrémizmu*, ktorá je kľúčová najmä v školách s rôznorodými žiakmi v kontexte inkluzívneho vzdelávania. Dňa 14. 2. 2020 vláda SR schválila Konceptiu boja proti radikalizmu a extrémizmu a informácie obsiahnuté v tejto kapitole sú bohatým doplnením tejto témy a najmä realizácie prevencie v školskom prostredí. Autorka sa venuje definovaniu základných pojmov, histórii rasizmu, extrémizmu a jeho členeniu. Malý odsek je venovaný aj dnes veľmi aktuálnej téme nábožensky orientovaného extrémizmu, subkultúram mládeže, ich rizikovosti a príčinám extrémizmu. V závere kapitoly prináša výskum *Príčiny extrémizmu mládeže*, ktorý odôvodňuje aktuálnosťou a rýchlym šírením sa v školskom prostredí. Výskumnú vzorku tvorilo 81 žiakov dvoch stredných škôl – gymnázia a strednej odbornej školy, čo považujeme za veľmi nízky počet, teda aj interpretácia výsledkov sa nemôže viazať na celkovú populáciu žiakov. Cieľom výskumu bolo zistiť, aká je informovanosť žiakov stredných škôl o pojmoch rasizmus a extrémizmus dotazníkovou metódou. Autorka porovnáva výsledky s výskumom CVTI SR autoriek Bieliková M., Petiová M. a Janková M. z rokov 2007 a 2009 (ďalej len výskum CVTI SR), ktorý, keďže sa realizuje každoročne, už nebol aktuálny. Okrem toho výskum CVTI SR bol reprezentatívny, realizovaný vo všetkých krajoch a vo všetkých typoch škôl. Aj tu je navrhnutý program prevencie rasizmu a extrémizmu v školách, ktorý je ale dôležitejší najmä preto, že Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie mal preventívny program vytvoriť, žiaľ, takýto program nám v oblasti prevencie extrémizmu stále chýba.

Posledná štrnásť kapitola pod názvom *Stres, záťažové situácie a ich zvládanie* je veľmi aktuálnym a prínosným završením monografie. Autorka prístupným spôsobom podáva čitateľovi informácie o tom, čo je stres, jeho fázy, čo je možné považovať za stresory, aké sú fyziologické, emocionálne a behaviorálne prejavy stresu. Informuje o príčinách vzniku stresu u pedagógov, relaxácii a jej mieste v procese zvládania stresu, a využití v praxi. Každý čitateľ ocení podnetné typy relaxačných cvičení realizované v školách a školských zariadeniach v poslednej časti kapitoly.

Na záver autorka pridala svoj životopis, informácie o svojej práci, odbornosti a aktivitách a poslednou bodkou je zverejnená literatúra, ktorú pre napísanie monografie využila. Možno konštatovať, že odporúčame, aby táto monografia bola v knižnici každej školy pre školských koordinátorov prevencie, výchovných a kariérnych poradcov, triednych učiteľov, riaditeľov, ale aj odborných zamestnancov, aj keď veľká časť predkladaných informácií je odbornej verejnosti v oblasti prevencie známa. Ale nevyužiť možnosť inšpirovať sa overenými preventívnymi programami by bolo chybou.

Katarína Deáková
CVTI SR

Deti predškolského veku a pandémie

Lea ROLLOVÁ, Elena KOPCOVÁ

TENENET o. z.

Počas pandémie sme zaznamenali u detí a mladých ľudí nárast duševných porúch. Psychológovia zaznamenávajú oneskorený vývoj s následkom dlhodobých zdravotných následkov, ktoré sa prejavujú najčastejšie u detí z domácností s nízkym príjmom. Rodičia sú vystavení finančnému stresu, čelia vyššej miere neistoty a u detí sa to môže prejaviť stúpajúcou mierou zanedbávania, čo môže mať na dieťa dlhodobý vplyv. „Početné štúdie preukázali, že negatívne životné skúsenosti v ranom veku mali negatívny vplyv na zdravie a vývoj detí.“⁽¹⁾ Aj keď je Covid-19 u detí zvyčajne neškodný, pandémia môže mať dlhodobý dopad na vývoj najmladších detí pre izoláciu v domácom prostredí a nedostatku sociálnych kontaktov. Deti nemajú kognitívne a sociálne stimulácie, ktoré by za normálnych okolností získali v kolektíve. Zaznamenali sme najmä oneskorený vývoj reči a jazyka, ako aj problémy so začlenením a účasťou v skupinových aktivitách.

Okrem rodičov má na vývoj a duševné zdravie detí a mládeže výrazný vplyv škola. Zabezpečuje napríklad stabilitu, rutinu a dôslednosť, ale aj ďalšie ochranné faktory, ako spojenie s dôveryhodnými dospelými, učiteľmi atď.⁽²⁾ Zatvorenie škôl malo mimoriadne závažný dopad na najzraniteľnejšie, marginalizované deti a ich rodiny. Toto prerušenie prehľbuje už existujúce rozdiely vo vzdelávacom systéme, ale aj iné aspekty ich života:

- ▶ Prerušenie vzdelávania – škola poskytuje základné vzdelanie a keď sú školy zatvorené, deti a mládež sú zbavené príležitostí na rast a rozvoj. Nevýhody sú neprimerané najmä pre deti, ktoré nemajú dostatok vzdelávacích príležitostí mimo školy.
- ▶ Zmätok a stres pre učiteľov – neočakávané zatváranie a otváranie škôl počas neznámych časových období, komplikuje prácu učiteľom, ťažko si dokážu plánovať svoje povinnosti. Prechody na rôzne platformy dištančného vzdelávania sú, aj za tých najlepších okolností, chaotické a frustrujúce.
- ▶ Rodičia nie sú pripravení na dištančné a domáce vzdelávanie – rodičia sú často požiadaní, aby pomohli svojim deťom pri domácom vzdelávaní, avšak mnohí môžu mať problém túto úlohu splniť. Platí to najmä pre rodičov s nízkym vzdelaním a nízkym príjmom (nedostatok technických prostriedkov).
- ▶ Výzvy pri vytváraní, udržiavaní a zdokonaľovaní dištančného vzdelávania – keď sa školy zatvárajú, dopyt po dištančnom vzdelávaní prudko stúpa, portály dištančného vzdelávania sú často zahltené. Presun učenia z tried do domácností predstavuje obrovské výzvy, ľudské i technické.
- ▶ Medzery v starostlivosti o deti – ak nemajú pracujúci rodičia alternatívne možnosti, nechávajú deti doma často samé, čo môže viesť k rizikovému správaniu, alebo užívaniu návykových látok.
- ▶ Vysoké ekonomické náklady – pracujúci rodičia pravdepodobne chýbajú na pracovisku, aby sa mohli starať o svoje deti. To má za následok stratu príjmu rodiny, zníženie produktivity, negatívne ovplyvňovanie atmosféry v domácnosti.

► Neúmyselné zaťaženie systémov zdravotnej starostlivosti –

zdravotnícki pracovníci sú tzv. subjektom hospodárskej mobility, teda mimo pracovného času sú počas pandémie nadmieru zaťažení domácim vzdelávaním svojich detí, teda miesto oddychu a čerpania síl do ďalšej služby sú nadmieru zaťažení zvýšenou starostlivosťou o vlastné deti.

► Sociálna izolácia –

školy sú centrami sociálnej aktivity a ľudskej interakcie. Keď sa školy zatvoria, mnohým deťom a mládeži chýba sociálny kontakt, ktorý je nevyhnutný pre učenie a rozvoj.

► Výzvy týkajúce sa merania miery a validácie učenia –

meniace sa systémy hodnotenia a evalvácie počas pandémie spôsobujú rôzne problémy najmä deťom a mladým ľuďom, ktorí prechádzajú na iný stupeň vzdelávania. Stratégie odkladania, preskakovania alebo administrovania skúšok na diaľku vyvolávajú vážne obavy o spravodlivosť, zvlášť keď sa prístup k učeniu zmení.^{(3), (4)}

TENENET o. z.

Občianske združenie vzniklo v Senci v roku 2011 ako reakcia na potreby ľudí so zdravotným postihnutím, alebo rodín s deťmi so zdravotným postihnutím. Naši odborníci pracujú aj v rámci rôznych projektov zameraných na podporu výkonu opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately v otvorenom a prirodzenom prostredí a zefektívnenie resocializácie drogových a iných závislostí. Pomáhame rodinám prekonávať rozvodové/rozchodové obdobie, riešime výchovné problémy detí, sanácie a zanedbávanie detí, náhradné rodinné systémy, CAN syndróm (týrané a zneužívané deti). Snažíme sa byť ku klientovi čo najbližšie, sme už najväčšie neštátne CDR – Centrum pre deti a rodiny, akreditované Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny, ktoré pôsobí celoslovensky – aktívne v 39 okresoch terénne v otvorenom a prirodzenom prostredí detí, ambulantne v 15 vysunutých pracoviskách po celom Slovensku – v Senci (2 prevádzky), Pezinku, Hlohovci, Jánovciach – Veľkých Úľanoch, Trnave, Galante, Nových Zámkoch, Rimavskej Soboty, Veľkom Krtíši, Trenčíne, Námestove, Starej Ľubovni, Svite a v Michalovciach.

V organizácii bolo zamestnaných v roku 2020 až 54 zamestnancov na riadny (skrátенý alebo plný) úväzok. Konkrétne zloženie: 7 zamestnancov v manažmente a 47 odborných zamestnancov (profesijne 25 sociálnych zamestnancov, 15 psychológov a psychoterapeutov, 3 špeciálni pedagógovia, 2 sociálne pedagogičky, 2 logopedičky).

Spolu sme v roku 2020 poskytovali naše služby pre 3 106 klientov (približne 1 035 rodinám) z celého Slovenska (všetkých krajov). V rámci služieb dvoch komunitných centier sme poskytli naše sociálne služby krízovej intervencie na komunitnej úrovni celkovo 433 klientom v oboch KC (KC Senec 303 klientov, KC Jánovce 130 klientov). Prostredníctvom špecializovaného sociálneho poradenstva sme sa venovali 174 klientom a prostredníctvom služieb včasnej intervencie sme sa venovali 246 detským klientom so zdravotným znevýhodnením. Prostredníctvom odborných činností podporovaného zamestnávania sme poskytovali sociálne a psychologické poradenstvo pre 84 klientov. Prostredníctvom výkonu opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately (SPODaSK) sme poskytli naše služby celkovo pre 2 253 (z toho 1 493 nových) klientov zo znevýhodneného prostredia – z chudobných rodín v hmotnej núdzi, integrovaných v základnej škole pre problémy v učení alebo v správaní, zdravotne postihnuté deti a mladých ľudí, bývalé týrané deti a mladým ľuďom, ktorých nám poslali sociálne kurátorky z úradu práce sociálnych vecí a rodiny, alebo výchovní poradcovia zo škôl, atď. Cez priority ústredia (teda distribuovaných z UPSVR, odd. SPODaSK alebo súdnym rozhodnutím) sme poskytovali služby 498 deťom z 246 rodín z celého Slovenska. So zameraním na Podporu výkonu opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately v otvorenom prostredí a zefektívnenie resocializácie drogových a iných závislostí – od začiatku projektu v roku 2017 máme celkovo 376 klientov z Bratislavského a Trnavského kraja. Podpora výkonu opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately v prirodzenom rodinnom prostredí – od začiatku projektu v roku 2017 máme celkovo 568 klientov z Trnavského a Bratislavského kraja. Prostredníctvom výkonu opatrení SPODaSK ako dobrovoľných klientov odporúčaných samosprávami sme sa venovali 313 klientom z Trnavského a Bratislavského kraja.

90% nášho pracovného času tvoria výjazdy do terénu – priamo do rodinného alebo otvoreného (najmä školy a obecné/mestské úrady) prostredia klientov. Ambulantne poskytujeme sociálnu diagnostiku aj psychodiagnostiku a odborné psychologické poradenstvo, ktoré vykonávajú certifikovaní psychoterapeuti, sociálni pracovníci, psychológovia, špeciálni pedagógovia, sociálni pedagógovia a logopédi.

Zabezpečujeme diagnostiku, poradenstvo a skupinové tréningy. Riešime rodičovské konflikty, výchovné problémy, zanedbanie a chudobu, náhradné rodiny, týranie a zneužívanie detí a mládeže. Pracujeme s ohrozenými rodinami, deťmi, mladými ľuďmi a širšou rodinou, ktorým prostredníctvom našich služieb pomáhame zlepšiť kvalitu života. Naša práca zahŕňa celé spektrum podpory a služieb, vrátane intenzívnej podpory rodiny, poradenstva, odbornej terapeutickej práce a vzťahovej poradne, ako aj podpory zamestnávania znevýhodnených a zraniteľných ľudí.

V roku 2020 sme založili neštátnu súkromnú špeciálno-pedagogickú a logopedickú poradňu a začali sme v nej poskytovať služby. V oblasti špeciálno-pedagogického poradenstva sme sa zameriavali na ranú starostlivosť a starostlivosť o deti v predškolskom a školskom veku. Momentálne čakáme na akreditáciu Súkromného centra pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie (SCPPP) a Súkromného centra špeciálno-pedagogického poradenstva (SCŠPP) od septembra 2021.

Naša pedagogická a psychologická poradňa pracuje s deťmi v predškolskom aj školskom veku. Zaoberáme sa školskou zrelosťou detí v materských školách, poskytujeme psychologicko-výchovnú starostlivosť o deti s vývinovými ťažkosťami a problémami v správaní. V poradni používame odborné psychologické metódy sústreďujúce sa na zistenie intelektu a úrovne kognitívnych funkcií. Prepájame psychologické, špeciálno-pedagogické, logopedické a fyzioterapeutické služby, vďaka ktorým vieme dieťaťu poskytnúť prvotriednu starostlivosť.

V čase pandémie a prísnych protipandemických opatrení vzrástla otázka dlhodobých následkov. Veľkým otáznikom je predovšetkým efekt opatrení na budúce generácie. Zavreté školy a škôlky, nosenie rúšok, udržiavanie odstupov či dištančné vzdelávanie predstavujú obrovské zmeny, ktoré budú mať potenciálne veľký vplyv na emocionálny a kognitívny vývin detí a následne ich schopnosť uplatniť sa na trhu práce. Treba poznamenať, že v kontexte dlhodobých následkov sa v porovnaní so školákmi tak často nespomínajú deti predškolského veku a potenciálne následky dlhodobého nechodenia do škôlky.

Ide o dôležitý míľnik v živote dieťaťa. Dieťa vstupuje do nového kolektívu, učí sa ako sa začleniť do skupiny, ako vytvárať kamarátstva, ako sa ubrániť, učí sa novým vzorcom správania, učí sa rešpektovať hranice a autority, preberá nové sociálne roly a stretáva sa obrovským množstvom nových sociálnych podnetov, vytvára si nové schémy poznania a upravuje tie staré vzhľadom na nové skúsenosti.

Okrem sociálneho učenia nemôžeme zanedbať ani emocionálne, pretože sú veľmi úzko prepojené. Schopnosť adekvátnej emocionálnej regulácie sa viaže na vonkajšie prejavy správania a sebareguláciu ako takú, je to nevyhnutná podmienka nástupu do školskej dochádzky, hoci sa na ňu niekedy nekladie dostatočný dôraz. Zároveň je emocionálny vývin úzko prepojený so sociálnym. Keďže sa deti učia pozorovaním a zvnútornňovaním, je pre nich dôležité mať určité vzory adekvátneho reagovania na situácie so silným emocionálnym nábojom. Podobné situácie môžu vzniknúť napríklad pri konflikte s inými deťmi, kedy sú za asistencie učiteľiek vedené k sebareflexii, spolupatričnosti, sebakontrolu, empatii a porozumeniu. Deti sa učia porozumieť perspektíve druhého človeka, čo si vyžaduje obrovskú kognitívnu flexibilitu.

Škôlka je taktiež dôležitá z hľadiska rozvoja zručností nevyhnutných pre osvojenie si nového učiva v škole. Či už ide o vizuálne alebo auditívne vnímanie, vizuomotoriku, telesnú schému, priestorovú orientáciu a predmatematické schopnosti – to všetko bude dieťa potrebovať, ak si má osvojiť písanie, čítanie, počítanie, logické myslenie atď. Mnohí rodičia proaktívne pracujú s deťmi aj doma na zdokonalení daných oblastí, uvedomujú si totiž ich opodstatnenie pre školský výkon.

Jednou z oblastí, ktorá zohráva dôležitú rolu vo vývine, ale čoraz viac ustupuje do úzadia prioritnejších potrieb úspešného nástupu do školy je pohyb. Množstvo a frekvencia fyzickej aktivity boli na ústupe, ešte pred obmedzením pohybu pri protipandemických opatreniach. Nikto nenamieta voči dôležitosti pohybu, napriek tomu jeho význam akoby vybledol vo svetle všetkých aktivít, ktoré dieťa potrebuje absolvovať. Dobré známky rovná sa dobrá univerzita, rovná sa dobré zamestnanie. Možno si však potrebujeme pripomenúť, že pohyb je významným činiteľom v danej rovnici.

Pohyb je jedným z primárnych prostriedkov poznávania sveta. Exploračným správaním, ktoré je poháňané prirodzenou zvedavosťou, získava dieťa obrovské množstvo informácií, stretáva sa s novými podnetmi, manipuluje a experimentuje s predmetmi. Prostredníctvom tejto konkrétnej skúsenosti si dieťa vo fyzikálnom svete začína vytvárať abstraktné pravidlá jeho fungovania, začína tieto pravidlá uplatňovať v nových situáciách a začína predpovedať následky činnosti. Vytvára si kognitívne schémy, ktoré neustále zdokonaľuje prostredníctvom vlastnej skúsenosti. Prostredníctvom pohybu si vytvára

nielen ponímanie o okolitom svete a účinkoch vlastného pôsobenia na tento svet, ale aj o vlastnom tele a telesnej schéme. Intuitívne si začína uvedomovať umiestnenie jednotlivých častí tela v priestore. Vyvíja sa u neho pravo-ľavá orientácia a priestorová orientácia – predmatematické schopnosti, ktoré majú neskôr vplyv na porozumenie matematických vzťahov. Zdokonaľuje sa v ovládaní vlastného tela, vlastných pohybov, ktoré sa učí adekvátne koordinovať na dosiahnutie vytýčených cieľov. Vo vývine prechádza dieťa od ovládania a koordinácie hrubej motoriky až k ovládaniu a koordinácii jemnej motoriky a oromotoriky. Predstavujú základné stavebné kamene úspešného štartu v škole a zohrávajú rolu pri osvojení si písania a správnej artikulácie.

Či už ide o sociálny, emocionálny, kognitívny alebo motorický vývin, môžeme vidieť, že predškolský vek je obdobím kľúčových zmien, potrebných pre úspešný štart v škole. Predškolské zariadenia aktívne a systematicky podporujú rozvoj daných oblastí, a teda vynechávanie dochádzky môže mať potenciálny dopad na školskú zrelosť detí a na plynulosť ich adaptácie na školskú dochádzku, čo sa prejaví aj na budúcom školskom výkone.

Literatúra

- ▣ ⁽¹⁾ AGUILLAR (2021). Growing Up in a Pandemic: How Covid is Affecting Children's Development, <https://www.directrelief.org/2021/01/growing-up-in-the-midst-of-a-pandemic-how-covid-is-affecting-childrens-development/>
- ▣ ⁽²⁾ WATTSON (2020). What impact is the COVID-19 pandemic having on education?, <https://youngminds.org.uk/resources/policy-reports/what-impact-is-the-covid-19-pandemic-having-on-education/>
- ▣ ⁽³⁾ UNESCO. Adverse consequences of school closures, <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse/consequences>
- ▣ ⁽⁴⁾ UNICEF. Covid-19 and children, <https://data.unicef.org/covid-19-and-children/>